

Vad vill vi med vårt skolbibliotek?
En undersökning av attityder till skolbiblioteket bland skolledare och lärare

Annette Aronsson

© **Författaren**

Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande av författaren.

Svensk titel: Vad vill vi med vårt skolbibliotek? En undersökning av attityder till skolbiblioteket bland skolledare och lärare

Engelsk titel: How do we want to use our school library? A study of attitudes towards the school library amongst headmasters and teachers

Författare: Annette Aronsson

Kollegium: 1

Färdigställt: 2004

Handledare: Mats Myrstener

Abstract: The purpose of this study is to examine teachers' and school-leaders' attitude to the school library. Both the cause of and the consequences of these attitudes are examined.

In order to fulfil my purpose I have examined this through both literature and empirical studies. I have interviewed the headmaster, the school librarian and two teachers at two comprehensive schools.

As theoretical framework I have used David Loertscher's taxonomy containing theories about the levels in an ideal school library and Miles' model of school development.

I have also used Brigitte Kühne's model for factors working to or against the integration of the school library into teaching.

The result of the study shows that most people are positive to the school library as long as it does not affect any other (for the individual) important part of the school world. The headmaster is very important but the positive attitude of both teachers and school-leaders is a prerequisite in order to establish a well-developed school. It is the school-leaders responsibility to provide both economical and personal resources.

Teachers will be willing to supply resources to the school-library if this will give a direct positive effect on their own teaching. The school that hired both a librarian and an assistant is the one who is most positive to the school-library. To get the most out of the school-library most interviewed wanted a pedagogically educated librarian.

Nyckelord: skolbibliotek, undersökande arbetssätt, skolutveckling, attityder, grundskola

Innehåll

1 Inledning.....	3
1.1 Bakgrund och problemformulering.....	4
1.2 Syfte och frågeställningar.....	5
1.3 Avgränsningar.....	6
1.4 Tidigare forskning och annan litteratur.....	6
1.5 Definitioner och förkortningar.....	7
2 Metod	8
2.1 Kvalitativa intervjuer.....	8
2.1.1 Urval av skolor och respondenter.....	9
2.1.2 Kontakt med intervjuksolorna.....	9
2.1.3 Genomförande av intervjuer.....	9
3 Teoretiska ramar.....	10
3.1 Loertscher.....	11
3.1.1 Skolbibliotekets tre byggstenar.....	11
3.1.2 Skolbibliotekstaxonomi.....	12
3.2 Miles skolutvecklingsmodell.....	14
3.3 Kühnes faktorer.....	15
4 Skolbibliotek: en bakgrund.....	16
4.1 Styrdokument för grundskola och skolbibliotek.....	16
4.1.1 Lpo -94.....	16
4.1.2 Kommunal skolplan.....	17
4.1.3 Lokal arbetsplan.....	17
4.1.4 Bibliotekslagen.....	17
4.2 Skolbibliotekets olika funktioner.....	18
4.3 Skolbibliotekets utveckling i Sverige.....	18
4.3.1 Skolbibliotekets ursprung.....	19
4.3.2 Barnens bibliotek.....	20
4.3.3 Valfrid Palmgren och skolbiblioteket.....	20
4.3.4 1950-talet.....	22
4.3.5 1960-talet.....	22
4.3.6 1970-talet.....	22
4.3.7 1980-talet.....	23
4.4 Skolbiblioteket idag.....	23
5 Faktorer som påverkar skolbibliotekets integrering i undervisningen	26
5.1 Mål med undervisningen.....	26
5.2 Undersökande arbetssätt.....	27
5.2.1 Informationsfärdighet och ett undersökande arbetssätt.....	27
5.2.2 Läroboksbaserad undervisning.....	29
5.3 Skolledarens roll.....	29
5.4 Lärares attityder.....	30

5.5	Bibliotekarien.....	30
5.6	Skolbiblioteket.....	31
5.7	Utbildning.....	32
5.7.1	Skolledarens utbildning.....	32
5.7.2	Läroarbldningen.....	32
5.7.3	Lärares fortbildning.....	33
5.7.4	Bibliotekariens utbildning.....	33
5.8	Projekt Språkrum.....	34
6 Resultatredovisning.....		34
6.1	Presentation av Alskolan.....	35
6.2	Presentation av Ekskolan.....	36
6.3	Mål med verksamheten.....	36
6.4	Undersökande arbetsätt.....	39
6.5	Skolledarens roll.....	41
6.6	Lärares attityder.....	42
6.7	Bibliotekarien.....	45
6.8	Skolbiblioteket.....	46
6.9	Utbildning.....	48
6.10	Projekt Språkrum.....	48
7 Analys och diskussion.....		51
7.1	Mål med verksamheten.....	51
7.2	Undersökande arbetsätt.....	52
7.3	Skolledarens roll.....	53
7.4	Lärares attityder.....	54
7.5	Bibliotekarien.....	55
7.6	Skolbiblioteket.....	56
7.7	Utbildning.....	57
7.8	Projekt Språkrum.....	58
7.9	Loertscher.....	58
7.10	Miles skolutvecklingsmodell.....	60
8 Slutsatser.....		61
9 Slutord		63
10 Sammanfattning		65
Källförteckning.....		68
Bilaga 1	72
Bilaga 2	73
Bilaga 3	74

1 Inledning

Mer än kanske någonsin tidigare lever vi i en föränderlig värld. Informationsteknologins snabba utveckling har lett till ett informationsöverflöd vilket ställer andra krav på oss än tidigare. Krav på att vi själva söker vår information, är selektiva och inte minst källkritiska för att undvika att bli "offer" i informationsdjungeln. Det är detta samhälle skolan ska rusta eleverna för. En utveckling och diskussion om synen på kunskap och lärande inom skolan har varit oundviklig. Under de senaste åren har den traditionella katederundervisningen alltmer fått ge vika för ett elevaktivt och undersökande arbetssätt¹. I den senaste läroplanen anges som mål vikten av att eleverna tillägnar sig förmågan att använda ny kunskap på ett kritiskt sätt (Läroplaner för det obligatoriska skolväsendet och de frivilliga skolformerna: Lpo 94 1994, s.7).

Detta nya synsätt på eleverna som informationssökare borde ha lett till stora satsningar på skolbiblioteken. Så har ej skett. Visserligen har fler och fler skolbibliotek integrerats med folkbibliotek men i många fall har detta i första hand gjorts av ekonomiska skäl. Man har inte tagit hänsyn till att ett skolbibliotek och ett folkbibliotek är två olika verksamheter med olika behov och förutsättningar (Skolbiblioteken i Sverige 1999, s. 80).

I mitt arbete som lärare och (numera) lärarebibliotekarie har jag kommit i kontakt med flera små skolor med små skolbibliotek av skiftande karaktär. Jag är utbildad textillärare men har undervisat i de flesta andra skolämnen. När jag i slutet på 1990-talet återvände till skolvärlden efter några års frånvaro fick jag som arbetsuppgift att vara lärarebibliotekarie. Detta sammanföll med att min utbildning på Bibliotekshögskolan påbörjades. Det som förvånade mig mer och mer var hur viktiga skolledares och, kanske främst, enskilda lärares attityder var för skolbibliotekets vara eller inte vara. Trots att flertalet lärare nuförtiden arbetar med ett elevaktivt arbetssätt och trots att de allra flesta ser på skolbiblioteket som en viktig del av skolan, är det inte lika viktigt när det kommer an på att fördela resurser. Skolbiblioteket är viktigt men det får inte kosta. Ekvationen går inte ihop. Eftersom varje skola numera oftast är sin egen resultatenheter där arbetslagen har del i hur resurserna fördelas, blir det i praktiken väldigt viktigt vilken attityd arbetslagen, dvs. lärarna har.

I teorin verkar man vara enig om att den nya problembaserade pedagogiken kommer att ta än mer mark från den traditionella katederundervisningen och att skolbiblioteket är viktigt i detta sammanhang. Om alla skolor levde upp till detta skulle det inte finnas några dåliga skolbibliotek. Jag menar att skillnaden i teori och praktiskt skolarbete lyser igenom. Denna uppsats ska handla om just detta, attityder som synliggörs i det praktiska skolarbetet, attityder som blir oerhört viktiga för skolbiblioteksutvecklingen men viktigast av allt för elevernas inläring och kunskapande.

Att forska inom sitt eget verksamhetsfält kräver att man som forskare är klar över dels sin roll som ämnesrepresentant dels som forskare (Holme & Solvang 1997, s. 152).

¹ Undersökande arbetssätt kan beskrivas som ett förhållningssätt till den "lärande människan". "Kunskap kan inte förmedlas utan måste aktivt erövrats genom att integrera nya insikter med tidigare erfarenheter." (Eliasson & Lindö 1999, s. 17) I praktiken innebär det att eleven aktivt söker svar på frågeställningar inom ett kunskapsområde. Informationen bearbetas och analyseras. Kritiskt tänkande och reflektion är viktiga steg i lärandeprocessen.

Fördelen med att ha en nära relation till forskningsområdet är att risken för rena misstolkningar (vid t.ex. intervjuer) minimeras. Man talar samma språk vilket kan underlätta för respondenter. Förförståelsen är hög vilket gör att felaktigheter kan undvikas. Nackdelen är att forskaren kan bli alltför subjektiv i sina bedömningar, lägger in för mycket egna värderingar i analysen. Forskarens stora förkunskaper kan också göra att hon/han tar mer för givet än vad en forskare bör göra. En annan risk kan vara att man som person är välkänd vilket kan sätta press på t.ex. respondenter att svara på ett visst sätt eller att forskaren har svårt att upprätthålla distans och opartiskhet för att inte stöta sig med de intervjuade (Repstad 1999, s. 28).

För att undvika ovanstående negativa konsekvenser har jag medvetet valt att göra intervjuer på skolor som jag ej besökt tidigare. Jag har medvetet valt att under arbetets gång inte diskutera innehåll och resultat med mina arbetskamrater eller andra kollegor. Detta för att skapa distans mellan min undersökning och min vardag.

1.1 Bakgrund och problemformulering

Synen på skolbiblioteket har under årens lopp ändrats flera gånger. Den för tillfället i tiden rådande synen på kunskap och inläring har varit styrande. Politikens beslut har visat sig i t ex läroplaner, skollag, bibliotekslag och ekonomiska bidrag. Läroplaner, kommunala skolplaner och lagar till trots, det som i praktiken har styrt hur skolbiblioteket har använts är skolledares och framförallt allt enskilda lärares syn på hur undervisningen ska bedrivas. Den enskilde lärarens val av arbetssätt har varit och är fortfarande högst väsentligt för skolbibliotekets väl och ve.

Skolbiblioteket hade under 1940-talet en stark ställning där skolutredningen önskade att biblioteket skulle stå i centrum för hela skolans verksamhet. På 1950- och 60-talet försvagades skolbibliotekets ställning, detta i samband med en ny syn på läromedel. Läroböcker ersattes då av läromedelssystem som togs fram för skolbruk. Från och med 1962 blev skolorna, enligt Skolförordningen, ålagda att ha skolbibliotek men trots detta talades det i Lgr 69 (Läroplan för grundskolan 1969) inte längre om skolbibliotek utan om skolans läromedelsbestånd, vilket skulle spridas till olika klassrum och läromedelsutrymmen.

Under 1970-talet startade en diskussion om fördelen med förändrade arbetsformer, där elever och lärare (inte läromedel) bestämde undervisningsformer. Detta visade sig också i Lgr 80. Detta, en ny syn på läromedel, kunskap och arbetsformer, gjorde att skolbiblioteken utvecklades positivt.

Skolans nuvarande läroplan, Lpo -94, är mycket allmänt skriven. Där anges endast målen med grundskolans verksamhet. Den enda gång skolbiblioteket nämns är under "Rektors ansvar". Rektor ansvarar för: "Utformningen av skolans arbetsmiljö så att eleverna får tillgång till handledning, läromedel av god kvalitet och annat stöd för att själva kunna söka och utveckla kunskaper. Sådant stöd kan t ex vara bibliotek, datorer och andra hjälpmedel." (Lpo -94 1994, s. 17)

Sedan 1997 finns bibliotekslagen. I den omnämns skolbibliotek på flera ställen. Bland annat säger lagen att "grund- och gymnasieskolor skall ha skolbibliotek som är lämpligt fördelade för att stimulera elevernas intresse för litteratur och läsning samt för att möta elevernas material för utbildningen" (Bibliotekslag 1996, § 5).

Statens kulturråd gjorde 1999 en inventering av skolbibliotekens standard (Skolbiblioteken i Sverige). Man fann då att många skolbibliotek fortfarande sågs som en enhet vid sidan av det vanliga skolarbetet. Biblioteket kunde vara alltifrån ett rum med böcker till ett bemannat infotek. Öppettiderna med bemanning varierade mellan 1t/v-40t/v. I regel var det en lärare som vid sidan av sin undervisning ansvarade för biblioteket. Tiden räckte i stort sett till för de praktiska göromålen som att hålla ordning, köpa in och katalogisera. Handledningen av eleverna i biblioteket sköttes av respektive elevs ordinarie lärare (Skolbiblioteken i Sverige 1999, s.20).

Hur kommer det sig då att vissa skolor ser biblioteket som en resurs, värd att satsa pengar på, medan andra skolor "håller igen" och mest ser skolbiblioteket som en samling bredvidläsningsböcker?

Hur stor roll spelar skolledares och pedagogisk personals värderingar och attityder?

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att undersöka lärares och skolledares attityd till skolbiblioteket. Dels vilka konsekvenser för skolbiblioteket som dessa attityder kan föra med sig, dels vilka faktorer som kan påverka lärare och skolledares attityder. Attityder och visioner visar sig dels i de styrdokument som lokalt arbetats fram, den lokala arbetsplanen, dels i hur man praktiskt förhåller sig till sitt skolbibliotek.

Begreppet *attityd* används idag inom socialpsykologin och andra vetenskaper vanligen för "en varaktig inställning som har byggts upp genom erfarenheter och kommer till uttryck i att man är för eller emot något". En attityd anses bestå av tre komponenter: *kognitiva* (vad en person tror och vet om något), *affektiva* (hur starkt man tar ställning för eller emot), *intentionella* (beredskap till handling) (National Encyklopedin 1990, s. 104).

Jag kommer att använda mig av begreppet **attityd** i bemärkelsen – **inställning till viss person eller företeelse; ofta tydligt visad** (Norstedts ordbok 2003, s. 93). Jag kommer inte att gå närmare in på begreppet *attityds* tre olika komponenterna.

Vision innebär inom religionsvetenskapen "en spontant uppträdande eller i extasen framkallad synupplevelse av en verklighet som av visionären tolkas i religiösa termer" (National Encyklopedin 1996, s. 531).

Jag har dock valt att använda mig av den mer allmänna betydelsen dvs. **vision** – **en framtida idealbild att sträva mot** (Norstedts ordbok 2003, s. 1308).

Följande frågeställningar konkretiserar syftet:

1. Vilka mål och visioner finns för skolbiblioteket bland skolledare och lärare?
2. Hur använder skolor sitt skolbibliotek?
3. Vilka faktorer kan ligga bakom skolledares och lärares syn på skolbiblioteket?

1.3 Avgränsning

Jag har valt att begränsa mig till svenska förhållanden. Situationen för skolbibliotek i Sverige skiljer sig markant om man jämför grundskolor med gymnasieskolor. Gymnasiebiblioteken är i högre grad bemannade med utbildade bibliotekarier. Denna uppsats kommer enbart att behandla grundskolebiblioteken. Av tidsmässiga såväl som geografiska skäl har den empiriska studien begränsats till två skolor i Västra Sverige. Jag har medvetet undvikit integrerade folk- skolbibliotek därför att lärare där inte har samma insyn och möjlighet att påverka som i de renodlade skolbiblioteken. Lärares attityder blir i de integrerade biblioteken inte lika tydliga. Jag har ej valt skolor där jag arbetat/arbetar.

1.4 Tidigare forskning och annan litteratur

Litteratururvalet styrs av syfte och frågeställningar. Jag har främst använt mig av svenskt material både inom bibliotek/informationsvetenskap och skolforskning/pedagogik.

Jag har funnit relevant litteratur genom databassökningar och genom olika kunskaps/forskningsöversikter. Louise Limbergs, professor på Bibliotekshögskolan i Borås, har t.ex. skrivit forskningsöversikten *Skolbibliotekets pedagogiska roll* (2003). Fem svenska skolforskare (Mats Ekholm, Ulf Blossing, Gösta Kåräng, Kerstin Lindvall och Hans-Åke Scherp) redovisar i *Forskning om rektor* (2000) såväl rön ur forskningslitteratur som egna forskningsresultat. Några magisteruppsatser behandlar attityder till skolbibliotek, bl.a. "...alltså vad menar du egentligen med informationssökning?..." (Nielsen & Olofsson 2002) och *Skolbibliotekets vara eller icke vara i undervisningen* (Bergvall & Edenholm 2000) Deras referenser har varit användbara.

Som teoretisk ram till min undersökning har jag valt att använda mig av tre olika forskares arbete. Här presenteras de mycket kort. Utförligare redogörelse av de teoretiska modellerna står att läsa i kap. 3. David Loertscher, amerikansk forskare och bibliotekarie har utvecklat bibliotekstaxonomier samt en modell av det ideala skolbiblioteket byggt med hjälp av tre byggstenar.

Matthew B Miles, amerikansk forskare har lång erfarenhet av forskning om skolutveckling. Han har utvecklat en modell för skolutveckling vilken jag kommer att sätta i relation till mitt resultat. Brigitte Kühne, bibliotekarie och fil doktor, beskriver i sin avhandling *Skolbiblioteket – skolans hjärna?* (1993) det 3-åriga "Barktorpsprojektet". Projektet hade som syfte att integrera skolbiblioteket i undervisningen. Arbetet påbörjades 1984. Efter projektets slut konstaterar Kühne att biblioteket inte integrerats i undervisningen samt att bibliotekarien oftast behandlas som en "udda figur". Kühne beskriver fyra faktorer som hon kommit fram till kan vara underlättande eller hindrande för bibliotekets integrering i undervisningen. Dessa faktorer (och några egna) använder jag mig av för att tematiskt dela upp litteratur och resultat.

Den forskning/litteratur som finns inom området behandlar oftast skolbibliotekets verksamhet och funktion, alltså inte specifikt attityder till skolbiblioteket. Inte desto mindre framträder även i denna litteratur vilken väsentlig roll olika attityder spelar samt faktorer som ligger bakom dessa.

Louise Limberg har skrivit mycket om skolbibliotek i undervisningen. Flera av hennes böcker kommer jag att referera till längre fram i uppsatsen. I *Skolbiblioteksmodeller: utvärdering av ett utvecklingsprojekt i Örebro län* (1996) beskriver Limberg ett 3-årigt projekt som syftade till att skapa modellbibliotek för att ge lärare och elever möjlighet att arbeta undersökande och problematiserande. Några av de slutsatser som Limberg kunde dra var att om biblioteket skulle bli "ändamålsenliga redskap i skolan" måste skolans personal se på biblioteket som en kärnverksamhet. I annat fall kan det lätt bli att man prioriterar bort biblioteket.

Forskningsöversikten *Skolbibliotekets pedagogiska roll* (Limberg 2003) analyserar skolbibliotekets pedagogiska roll ur flera aspekter t.ex. medierna, rummet, bibliotekarien, informationssystem och pedagogik. Limberg kan av tidigare forskning dra slutsatsen att skolbiblioteket kan höja kvaliteten på elevernas lärande men att denna möjlighet inte utnyttjas fullt ut. Gynnsamt för att ta vara på denna kapacitet skulle bl.a. vara att öka lärares och bibliotekariers kunskap om problematiserande och undersökande kunskapsprocesser. Mer gemensam fortbildning behövs. Skolbiblioteket bör även synas mer i lärarutbildningen och i den pedagogiska forskningen.

Skolbibliotekarie Monika Nilsson har praktisk erfarenhet av att utveckla och integrera skolbiblioteket i undervisningen och har sammanställt detta i två olika böcker. *Skolbiblioteket - skolans informationscentrum* (1998) är till största del en handledning i praktiskt skolbiblioteksarbete men Nilsson knyter även an det praktiska arbetet till relevant forskning. I *Informationsfärdighet i skolan* (2003) fortsätter Nilsson med att beskriva skolbiblioteket som en pedagogisk resurs i skolan. Begreppet "Informationsfärdighet" och olika processmodeller beskrivs ur olika forskares synvinkel (t.ex. Kulthau, Irving). Även om Nilssons båda böcker till stor del tar upp utländsk forskning känns de ändå relevanta för mitt arbete då hon på ett metodiskt sätt relaterar forskning till praktiskt (svenskt) skolarbete.

Vidare har jag använt mig av Skolverkets, Myndigheten för skolutveckling och Kulturrådets olika skrifter om skolbibliotek och skolutveckling. Tidigare forskning kommenteras också fortlöpande i uppsatsen.

För att få en övergripande syn på vilken ställning skolbiblioteken har, har jag vidare studerat de nationella läroplanerna, kommuners skolplaner samt enskilda skolors lokala arbetsplaner samt skollag och bibliotekslag.

1.5 Definitioner och förkortningar

Vissa ord, uttryck och förkortningar förekommer ett flertal gånger i uppsatsen. För att det inte ska råda tvivel om vad som menas följer här en kort genomgång av de mest väsentliga begreppen.

Vad är ett skolbibliotek?

Kulturrådets definition:

Skolbiblioteket är den eller de platser i eller i direkt anslutning till skolan där det finns resurser i form av medier, teknik och personal för att förmedla, söka och värdera information och läsupplevelser av alla slag.

Skolbibliotekets uppgift är att svara för biblioteksservice i första hand för utbildningens behov inom den egna organisationen och att i samverkan med landets biblioteksväsende i övrigt ge biblioteksservice (Skolbiblioteken i Sverige 1999, s 10).

I uppsatsen benämns skolbibliotek ibland även för ”bibliotek”.

Lärarybibliotekarie

En person som är utbildad lärare och som utöver sin ordinarie lärartjänstgöring ansvarar för skolans bibliotek. Ibland har lärarybibliotekarien nedsättning i sin undervisningsskyldighet med t.ex. 1-2 t/vecka.

I uppsatsen benämns lärarybibliotekarien ibland även för ”bibliotekarien”.

Skolbibliotekarie

En fackutbildad bibliotekarie.

Förkortningar

Lgr 69 - Läroplan för grundskolan (1969-1979)

Lgr 80 – Läroplan för grundskolan (1980-1993)

Lpo 94 – Läroplan för det obligatoriska skolväsendet (1994-)

2 Metod

2.1 Kvalitativa intervjuer

I den empiriska undersökningen har jag valt att använda mig av kvalitativa intervjuer. Då uppsatsen handlar om attityder och förhållningssätt till skolbibliotek har jag dels velat höra olika åsikter, dels velat få en insikt om varför man tycker/agerar på ett visst sätt. För att nå målen ansåg jag att den kvalitativa metoden passade bäst. Kvalitativa intervjuer som präglas av flexibilitet och närhet till det undersökta ger en helhetsbild vilket ”möjliggör en ökad förståelse för sociala processer och sammanhang” (Holme & Solvang 1997, s. 79). Genom att välja kvalitativa intervjuer som metod är jag medveten om att resultatet inte går att generalisera. Istället för generalisering möjliggör kvalitativa metoder att man går på djupet. Man beskriver ”det som finns” och lägger inte så stor vikt vid hur ofta det finns (Repstad 1999, s. 15).

I en kvalitativ undersökning behöver urvalet inte vara representativt. Tvärtom kan det vara en fördel om man får tag i det som inte är typiskt. Problemet kan då belysas ur flera olika synvinklar (Holme & Solvang 1997, s.79). Även om urvalet inte är representativt

bör det inte göras vare sig slumpmässigt eller tillfälligt. Urvalet görs utifrån medvetet formulerade kriterier (Holme & Solvang 1997, s.101).

2.1.1 Urval av skolor och respondenter

Jag har valt att undersöka två grundskolor i Västsverige. Skolorna är valda därför att de på olika sätt har gjort satsningar på sina skolbibliotek. Det ena biblioteket har deltagit i ett projekt drivet av Skolverket (sedan 2003-01-01 Myndigheten för skolutveckling), projekt Språkrum. Det andra biblioteket har utvecklats, i mångt och mycket, tack vare några eldsjälar bland personalen. Förutom att få svar på mina övergripande frågeställningar är det intressant att jämföra de båda skolorna för att om möjligt se om något av de båda tillvägagångssätten är mer framgångsrikt än det andra. Jag har på varje skola intervjuat: rektor, bibliotekarie eller lärarbibliotekarie samt två lärare. I en studie som omfattar enbart två skolor kan inte resultatet generaliseras. Resultatet får ses som en beskrivning av just dessa två skolor.

2.1.2 Kontakt med intervjuksolorna

Första kontakten med mina tänkta intervjuksolor togs av mig via e-post till rektorerna. Jag beskrev uppsatsens syfte och att jag önskade göra fyra intervjuer på skolan. En vecka senare ringde jag rektorerna för att förhoppningsvis få ett ja till medverkan samt boka tid till intervjuer. På ena skolan var gensvaret enbart positivt. Rektor tipsade mig om lärare som jag kunde kontakta. Det kan av förklarliga skäl vara svårt att få tag på lärare via telefon, dagtid. Men med hjälp av hjälpsamma ”telefonsvarare” gick det hela smidigt. På den andra skolan fick jag först besked av rektor att han inte hade tid att hjälpa mig men att jag skulle prata med biträdande rektor. I det läget var jag beredd att byta intervjukskola eftersom intervjun med rektor är viktig för att få svar på uppsatsens frågeställningar. Samtidigt blev jag nyfiken på om hans negativa svar till mig eventuellt visade något om synen på skolbiblioteksverksamheten i övrigt. En pressad arbetssituation och mycket att göra kan ju leda till att en rektor måste välja bort en aldrig så viktig skolverksamhet. Jag tog kontakt med biträdande rektor och fick snabbt hjälp att boka upp intervjuerna. Efter ett tag visade det sig att även rektor tog sig tid att träffa mig.

Jag är medveten om att urvalet inte kan göra anspråk på att vara representativt vad gäller lärarna. Dels skedde ett första urval av rektorerna, dels finns det en möjlighet att någon har tackat nej beroende på tidsbrist, ointresse mm. Jag var vid kontakten med rektorerna noga att påpeka att de respondenter jag sökte, inte behövde vara biblioteksexperter eller ens positiva till biblioteket. En risk skulle ändå kunna vara att respondenterna är ”handplockade” för att visa på så goda resultat som möjligt. Detta problem är svårt att kringgå när man ska kontakta okända människor på en arbetsplats. I efterhand visade det sig att åtminstone den ena skolans respondenter hade skiftande åsikter om skolbiblioteket. De intervjuade lärarna har alla lång erfarenhet av att undervisa. Följaktligen är det länge sedan de slutförde sin lärarutbildning och de har även erfarenhet av den förra läroplanen. Detta kan påverka resultatet.

2.1.3 Genomförande av intervjuer

Intervjuerna genomfördes på respektive skola avskilt i klassrum eller arbetsrum. De flesta intervjuer kunde utföras i lugn och ro. Undantag var på en av skolorna där man

inte hade avsatt tillräckligt med tid till intervjuerna. Två av intervjuerna fick kortas ner. I och för sig medförde detta samtidigt att jag koncentrerade mig ännu mer på att få med det mest väsentliga.

För att få svar på mina frågeställningar använde jag mig av en intervjumanual. I en kvalitativ intervjusituation strävar man efter att låta respondenten påverka samtalets utveckling. Undersökningssituationen liknar ett vanligt samtal där den information vi är intresserade av "vaskas fram" (Holme & Solvang 1997, s. 99). För att ändå kunna täcka in vilken information man vill ha svar på är en intervjumanual bra att ha. Den behöver inte följas slaviskt vare sig till innehåll eller till ordningsföljd (ibid., s.101). Jag har använt mig av olika intervjumanualer till rektor, lärare och lärarbibliotekarie (Bilaga 1, 2, 3).

Intervjuerna spelades in på band. Ingen av respondenterna reagerade negativt när jag frågade om det gick för sig. Kanske uppfattades intervjuerna mer som ett samtal när jag kunde koncentrera mig på att lyssna istället för att anteckna. Bandinspelningarna fungerade bra förutom i slutet av en intervju då bandspelaren krånglade.

Utskrift av intervjuer är ett krävande men å andra sidan givande arbete. Jag håller med Repstad (1999, s. 85) som säger att man genom utskriftsarbete på köpet får ett nära förhållande till materialet, "...det sipprar så att säga genom fingrarna". Intervjuerna är utskrivna i stort sett ordagrant. Något enstaka ord som varit svårt att tolka är markerat i texten.

3 Teoretiska ramar

Loertscher

Det kan vara svårt, även i en kvalitativ intervjusituation att föra fram sina riktigt "sanna" åsikter. Jag tror däremot att en persons attityder syns tydligare i hur man väljer att arbeta. Jag har därför använt mig av Loertschers bibliotekstaxonomi samt hans teori om skolbibliotekets "tre byggstenar". På så vis har jag försökt sätta respektive lärares/skolledares kontakt med biblioteket i relation till "hur det skulle kunna ha varit" i en idealsituation. Taxonomin är en värderingsskala där man kan avläsa hur bra ett skolbibliotek fungerar ur olika aspekter.

David Loertscher är en amerikansk forskare och bibliotekarie. Han är verksam vid San Jose State University school of Library and Information. Loertscher har gett ut ett stort antal publikationer som många handlar om "information literacy".²

Miles

Skolbiblioteksutveckling är en form av skolutveckling. Att som lärare förändra sin kärnverksamhet, undervisningen, görs inte utan en mer eller mindre ansträngande insats, praktiskt, men även mentalt. Rektors medverkan i detta arbete är viktigt, likaså varje skolas egen kultur.

² Information literacy – informationskompetens dvs. "att kunna söka information och att kunna tillgodogöra sig och använda information på ett konstruktivt sätt" (Eliasson 1999, s. 13).

Matthew B. Miles är en amerikansk forskare som under lång tid bedrivit forskning om skolutveckling. Han har förutom sitt arbete vid Center for Policy Research i New York även arbetat i många internationella projekt (Dalin 1994, s. 247). Miles har genom sin forskning arbetat fram en modell för lokal skolutveckling. Jag har använt mig av denna modell för att se om respektive skolas biblioteksutveckling kan kopplas till de vanliga faserna i skolutveckling.

Kühne

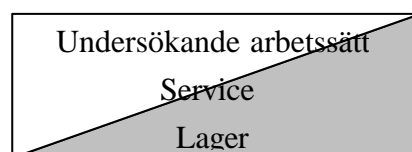
Lärares och skolledares attityder till skolbiblioteket kan vara grundläggande för hur biblioteket ser ut. Alltså har även det som påverkar dessa grupper att tycka, tänka och handla på ena eller andra sättet betydelse för biblioteksutvecklingen. Brigitte Kühne har i sin avhandling *Skolbiblioteket – skolans hjärna* (1993) kommit fram till fyra olika faktorer som kan verka underlättande eller hindrande för integrering av biblioteket i undervisningen. Jag tror att dessa faktorer även kan ha stor betydelse för skolledares och lärares attityder till skolbiblioteket. En faktor kan verka som katalysator till en annan, både på ett för skolbiblioteken positivt och negativt sätt. Till exempel kan ett välutrustat bibliotek kanske locka till sig även mer motsträviga lärare, ett externt projekt med professionell hjälp kan ”rycka med sig” ett helt lärarkollegium. En negativ arbetsmiljö med dåliga personrelationer omöjliggör skolutveckling eller tvärtom tvingar fram den. De fyra faktorerna är fysiska, psykiska, utbildning och mål med verksamheten. Utifrån dessa faktorer, samt några egna, delar jag tematiskt in litteratur och resultat.

I kapitel 3.1.1 redogör jag för hur Loertscher ser på skolbiblioteket som ett hus vilande på tre grundstenar. Därefter följer hans skolbibliotekstaxonomi. I 3.2 följer Miles skolutvecklingsmodell. Modellen är hämtad dels från Miles *Finding keys to school change* (1998), dels från skolforskare Per Dalin (1994) och *Forskning om rektor* (Ekholm et al. 2000). I kap. 3.3 redogör jag mycket kort för Kühnes faktorer som kan verka underlättande eller hindrande för bibliotekets integrering i undervisningen.

3.1 Loertscher

3.1.1 Skolbibliotekets tre byggstenar

Loertscher menar att det ideala skolbiblioteket består av tre grundstenar som tillsammans bildar grunden för ett fungerande skolbibliotek. (Se figur 1.)

Figur 1 Skolbibliotekets tre byggstenar

Första byggstenen är ett välutrustat (media) *lager* som förser kunden med utrustning, media, lämplig lokal och tillgänglighet. Den andra byggstenen tillhandahåller *service* åt lärare och elever. Det kan gälla individuell hjälp, samla material, marknadsföring, medverkan och handledning i olika lärarlag osv. Den tredje och viktigaste byggstenen är skolbiblioteket som centrum för ett *undersökande arbetssätt*. Denna funktion bör vara en självklar del i undervisningen. För att nå denna funktion krävs en funktionell lagerlokal och en god servicenivå.

Modellen bygger på att biblioteket är bemannat med både bibliotekarie och kanslist. Bibliotekarien har som främsta uppgift att främja en god undervisning med en god informationsverksamhet.

”Huset” med de tre byggstenarna delas i två trianglar. Den understa, mörka, triangeln visar kanslistens uppgifter, den översta, ljusa, triangeln visar bibliotekariens. Kanslistens arbetsuppgifter består till största del av att sköta bibliotekets lager dvs. se till biblioteket är funktionellt, välförsett med media och tillgängligt. Till viss del arbetar kanslisten även med service åt lärare och elever. Hon/han deltar däremot inte i det undersökande arbetssättet. Bibliotekarien däremot arbetar till största del med det undersökande arbetssättet. Hon/han tillhandahåller service till lärare och elever men arbetar inte alls eller mycket lite med bibliotekets lager. Med denna arbetsfördelning tillvaratas både bibliotekariens och kanslistens kompetens på bästa sätt. Balansen mellan dessa två trianglar är avgörande för att hålla en bra kvalitet i skolbiblioteksarbetet (Loertscher 1988, s. 48 ff). Obalans beror ofta på att kanslist inte finns eller har för liten tjänst i förhållande till behovet. Detta medför att bibliotekarien måste använda mer av sin tid till bas-byggstenen lager och hinner då inte med det undersökande arbetssättet.

3.1.2 Skolbibliotekstaxonomi

Loertscher har arbetat fram olika taxonomier för lärare, bibliotekarie, skollärdare och elever. Taxonomierna beskriver skolbibliotek utifrån de olika aktörernas perspektiv. Skalan går från ett (i undervisningen) passivt skolbibliotek (nivå 1) till ett helt aktivt skolbibliotek (nivå 9). Det är inte meningen att man hela tiden ska ligga på de översta nivåerna. Tvärtom är alla nivåer nödvändiga. Kvaliteten på bibliotekets verksamhet avgörs av att man vid olika tillfällen befinner sig på olika nivåer. Taxonomin för lärare består av åtta olika nivåer, ingen nivå är alltså bättre än den andra men den idealiske läraren befinner sig inom varje nivå någon gång under sin undervisning. Det är även viktigt att tänka på att alla skolämnen inte passar lika bra när det gäller att använda sig av skolbibliotek. På nivå 1-2 använder sig läraren inte alls av skolbiblioteket. Från nivå 3 och uppåt ökar lärarens kontakter med biblioteket. På nivå 6-8 är biblioteket integrerat i undervisningen och lärare och bibliotekarier samarbetar i allt högre grad.

Skolledarens skala består av fyra nivåer. Taxonomin kan vara ett mått på skolledarens inställning till skolbiblioteket. På nivå 1 är skolledarens satsning på skolbiblioteket minsta möjliga för att uppfylla de statliga minirekommendationerna. På nivå 2 satsar skolledaren mer på skolbiblioteket i form av resurser som personal, material och utrustning. På nivå 3 och 4 stärks bibliotekets ställning och ses som en integrerad del av skolans undervisnings resurs. Skolbibliotekets personal blir delaktig i planering och utveckling av verksamheten.

Lärares skolbibliotekstaxonomi

Nivå:

1. "Self-contained teaching" - Läraren använder läroboken med arbetsbok och lärarhandledning och använder inte bibliotekets resurser.
 2. "Teaching with a private collection" - Läraren undervisar med hjälp av en privat samling. Dvs. läraren samlar själv ihop material som förvaras i klassrummet. Detta klassbibliotek har fördelen att det alltid finns till hands när man behöver det. Nackdelen är å andra sidan att samlingen riskerar att vara begränsad både vad gäller aktualitet, bredd och variation. Ofta blir en sådan samling större desto längre läraren varit i tjänst.
 3. "Teaching with borrowed collection" - Läraren lånar media från olika resurser. T.ex. från skolbibliotek, folkbibliotek. Läraren vet själv vad hon/han vill ha och bibliotekarien tar fram informationen.
 4. "Using the library media staff as an idea resource" - Läraren lyssnar och tar vara på idéer från bibliotekspersonalen. Korta samtal "i korridoren" leder till att idéer mellan lärare och bibliotekarie börjar bollas.
 5. "Using the library media center staff and resource for enrichment of a unit" - Läraren använder bibliotekets resurser i syfte att komplettera sitt ämne.
 6. "Using library media resources as a part of unit content" - Läraren använder bibliotekets resurser som en integrerad del av undervisningen i ämnet. Läraren och bibliotekarie planerar i förväg. Läraren förklarar för bibliotekarien mål och undervisningens arbetsgång. Läraren är med i biblioteket och arbetar tillsammans med bibliotekarien.
 7. "Teacher/library media specialist partnership in resource-based teaching" - Läraren och bibliotekarien arbetar i team för att helt kunna utnyttja möjligheterna i ett undersökande arbetssätt. Man arbetar tillsammans fram en modell över hur det undersökande arbetssättet ska föras in i respektive ämne. Planering och utvärdering är viktigt.
 8. "Curriculum development" - Läraren och bibliotekarien arbetar tillsammans vid utvärdering och utveckling av kurs och arbetsplaner.
- (Loertscher 1988, s. 23, i översättning av Nilsson 1998, s.37)

Skolledarens bibliotekstaxonomi

Bibliotekets funktion sedd ur skolledarens synvinkel

Nivå:

1. "The basic library" - Skolledaren följer skolstadgan för det obligatoriska biblioteket. Eftersom inget om utseende eller funktionsgrad nämns i skolstadgan kan biblioteket se ut hur som helst. Biblioteket kan alltså dela lokal med skolsköterskemottagning el dyl.
2. "The library center as an independent entity" - Skolbiblioteket ses som ett eget kraftcentrum. Biblioteket är synligt. Skolledningen ser till att där finns personal, utrustning och andra resurser. Skolbiblioteket är öppet.
3. "The integration of the library media center into the teaching program of the school" - Skolbiblioteket ses som en integrerad del av skolans undervisningsresurs. Rektor ställer krav på lärare och bibliotekarien men skapar samtidigt möjligheter för gemensam planering samt möjlighet till fortbildning. I resurssammanhang ser skolledaren biblioteket som ett läromedel. Hon/han styr och följer upp verksamheten. För att klara detta krävs följande:
 - tillräckligt med kompetent personal
 - användarvänligt klimat
 - integration mellan skolbiblioteksmedier och övriga läromedel (=central registrering av samtliga läromedel)
 - schemamässiga möjligheter för gemensam planering lärare-bibliotekarie
 - fortbildning
 - styrning och uppföljning
4. "The involvement of the library media center staff in curriculum planning" - Skolledaren ser bibliotekspersonalen som resurs i skolans pedagogiska utvecklingsarbete. Bibliotekarien deltar i utveckling av arbetsplaner samt i kursplanering.

(Loertscher 1988, s. 48, i översättning av Kuhne 1993, s. 64)

3.2 Miles Skolutvecklingsmodell

Förändringsarbete är inte en enskild händelse utan en process. Faserna i Miles skolutveckling/skolförbättringsmodell beskriver en kontinuerlig process från det att skolan lämnar det gamla till att den går in i det nya.

Visionsfasen syftar till att synliggöra för lärare/elever vad förbättringsarbete går ut på. Fasen ger samtidigt chans för de inblandade att förbereda sig på att lämna det gamla. Påtvingad förändring medför ofta känslor av osäkerhet och ångest. Initiativ från t ex skolledare samt ett visst **tryck** från denne gör att arbetet går vidare, trots förlusten av "det gamla".

Bemyndigande. Delegerat ansvar i form av t ex planeringsgrupper för lärare ger ökat självförtroende. För att det delegerade arbetet ska vara gynnsamt för ett förbättringsarbete är det viktigt att det innebär ett reellt ansvarstagande. Det kan gälla ansvar över projektbudget, kompetensutveckling mm.

Nästa steg är **resursöverföring**. Utmärkande för skolor som lyckas väl med förbättringsarbete är att de är duktiga på resursöverföring. Resurser kan innebära ekonomiska resurser, tid, undervisningsmaterial eller assistans/handledning. Även den sista fasen, **problemlösning** är mycket väsentlig för om en skolas förbättringsarbete ska bli framgångsrikt. Det gäller att handla kraftfullt för att lösa problem. Allvarliga problem bör lösas med hjälp av djupare strukturerade lösningar medan mindre allvarliga problem löses på ett annat sätt (Miles 1998, s. 55; Dalin 1994; s. 250; Forskning om rektor 2000, s. 188).

3.3 Kühnes faktorer

Fysiska - t ex bibliotekets läge, storlek, öppethållande, utrustning, ekonomi, bemanning.

Psykologiska - Skolledningens inställning, lärarens intresse för bibliotek och lärarens kunskaper om informationssökning. En eventuell bibliotekaries kunskaper i olika ämnen och om bibliotekets möjligheter att kunna användas på olika sätt i undervisningen. Arbetsklimatet på skolan. Personkemin mellan alla inblandade. Sinnesstämningen hos respektive personer för tillfället.

Utbildning – Lärarens, bibliotekariens utbildning.

Mål med verksamheten – Läroplan, skolans lokala arbetsplan (1993, s. 227).

Med dessa faktorer som grund delar jag tematiskt in litteratur och resultat i kap. 5-7.

4 Skolbibliotek : en bakgrund

4.1 Styrdokument för grundskola och skolbibliotek

Den svenska grundskolan styrs ytterst av Skollagen (SFS 1985: 1100) och Grundskoleförordningen (SFS 1994: 1194). Eftersom skolbiblioteket är en del av skolan gäller samma lagar och regler för biblioteket som för grundskolan. Men skolbiblioteket styrs också av Bibliotekslagen. I Grundskoleförordningen kap 1 § 4 står att läsa: ”Grundskolan skall ha ändamålsenliga lokaler. Den ska också ha utrustning som behövs för en tidsenlig utbildning. I bibliotekslagen (1996: 1596) finns bestämmelser om skolbibliotek inom grundskolan.” (Grundskolans regelbok 2003/2004 2003, s. 69) Man hänvisar alltså till Bibliotekslagen.

Läroplanen bygger på Skollagen och är fastställd av regeringen. Staten anger de övergripande målen och riktlinjerna för skolverksamheten. Skolans huvudman, kommunen, ansvarar för att målen uppnås genom den ”kommunala skolplanen”. Varje enskild skola ansvarar sedan för *hur* målen uppnås. Detta beskrivs i den ”lokala arbetsplanen” (Grundskolans regelbok 2003/2004).

4.1.1 Lpo 94

Grundskolan styrs sedan 1994 av ”Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet” (Lpo 94). Lpo 94 ersatte den tidigare läroplanen, Lgr 80. I läroplanen anges dels mål att sträva mot, dels mål att uppnå. Kursplanerna beskriver vilka mål som gäller för de olika ämnena.

Ordet bibliotek förekommer endast på ett ställe i Lpo 94. Det är under ”Rektors ansvar”. Rektor ansvarar bl.a. för att ”skolans arbetsmiljö utformas så att eleverna får tillgång till handledning, läromedel av god kvalitet och annat stöd för att själva kunna söka och utveckla kunskaper, t ex bibliotek, datorer och andra hjälpmedel” (Lpo 94 1994, s.17).

Trots att skolbibliotek nämns endast på ett ställe, handlar Lpo 94 i stor utsträckning om ett nytt arbetssätt som kräver mer än vad traditionella läromedel kan ge. Som ett allmänt mål alla elever ska ha uppnått efter genomgången grundskola nämns bl.a. att eleven ska kunna använda informationsteknik som ett verktyg för kunskapssökande och lärande.

”Eleverna ska kunna orientera sig i en komplex verklighet med ett stort informationsflöde och en snabb förändringstakt. Studiefärdigheter och metoder att tillägna sig och använda ny kunskap blir därför viktiga. Det är också nödvändigt att eleverna utvecklar sin förmåga att kritiskt granska fakta och förhållanden och att inse konsekvenser av olika alternativ.” (Lpo 94 1994, s. 7)

I flera ämnens kursplaner (sammanslagade ämnena, engelska, moderna språk och modersmål) beskrivs vikten av att elever lär sig använda olika informationskällor och att kritiskt granska dessa (Grundskolans regelbok 2003/2004 2003, s.102, 123, 130, 160).

Något som genomsyrar hela Lpo 94 är att skolan verkar i en omgivning med många kunskapskällor. Man säger att skolans uppdrag att främja lärande förutsätter en aktiv

diskussion om kunskapsbegreppet, vad som är viktig kunskap nu och i framtiden samt hur kunskapsutveckling sker (Lpo 94 1994, s.8).

4.1.2 Kommunal skolplan

I skollagen (kap 2 § 8) står att det i alla kommuner ska finnas en av kommunfullmäktige antagen skolplan. Av skolplanen ska framgå vilka åtgärder som kommunen tänker vidta för att uppnå de nationella målen för skolan. Det är viktigt att skolbiblioteket tas upp den kommunala skolplanen. Tyvärr är det inte alltid så (Skolbiblioteken i Sverige 1999, s. 53). Skolbiblioteket saknar därmed politisk förankring. Detta kan förstås få till följd att det är svårt att driva igenom en satsning på skolbiblioteket, inte minst av ekonomiska skäl. Skolplanen ska kontinuerligt följas upp och utvärderas.

4.1.3 Lokal arbetsplan

Enligt grundskoleförordningen kap 2 § 23 ska det på varje skola finnas en arbetsplan. Planen fastställer hur skolan ska genomföra sin verksamhet för att nå de fastställda målen. ”Arbetsplanen skall utarbetas under medverkan av lärare och övrig personal samt företrädare för eleverna och deras vårdnadshavare.” (Skollagen med kommentarer 2002, s.102)

Rektor ansvarar för att en lokal arbetsplan upprättas. Rektor ska även se till att skolans arbete utvärderas i förhållande till de nationella målen, kommunens skolplan och den lokala arbetsplanen.

4.1.4 Bibliotekslagen

Sedan 1/1 1997 har Sverige en bibliotekslag (1996:1596). Vad gäller skolbibliotek anger lagen att:

”Inom grundskolan och gymnasieskolan skall det finnas lämpligt fördelade skolbibliotek för att stimulera skolelevernas intresse för läsning och litteratur samt för att tillgodose deras behov av material och för utbildningen.” (§ 5)

Det är kommunerna som ansvarar för skolbiblioteken (§ 7).

I § 8 skrivs att ”Folk- och skolbiblioteken ska ägna särskild uppmärksamhet åt funktionshindrade samt invandrare och andra minoriteter bland annat genom att erbjuda litteratur på andra språk än svenska och i andra former särskilt anpassade till dessa gruppers behov”.

Slutligen (och kanske det mest självklara för skolbibliotekens vidkommande): ”Folk- och skolbiblioteken ska ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar genom att erbjuda böcker, informationsteknik och andra medier anpassade till deras behov för att främja språkutveckling och stimulera till läsning.” (§ 9)

Bibliotekslagen har fått kritik för att vara alltför luddig och tandlös. Svensk Biblioteksförnings ordförande under flera år, Joneta Belfrage, beskriver hur dåvarande Sveriges allmänna biblioteksförning (nu Sveriges biblioteksförning) och DIK-förbundet 1999 framförde krav till kulturministern om att det i lagen skulle knytas ett kvalitetsmått till folk- och skolbiblioteken. Man ville att det tydligt i lagen skulle framgå att det krävs professionell personal i biblioteken samt vikten av att varje kommun upprättar en biblioteksplan (Belfrage 2001, s.12). Kulturdepartementet startade i samband med detta en översyn och omarbetning av lagen.

4.2 Skolbibliotekets olika funktioner

Skolbiblioteket brukar tillskrivas tre olika huvudfunktioner:

1. Den **pedagogiska** dvs. ”att biblioteket fungerar som ett redskap i ett problemorienterat arbetssätt, en arbetsplats för studier och informationssökning”.
2. Den **kulturella** dvs. ”att eleverna i biblioteket får litteratur- och andra kulturupplevelser och stimulans till eget kulturellt skapande”.
3. Den **sociala** funktionen, dvs. ”biblioteket fyller en funktion för eleverna även på håltimmar och raster, en trivsamt plats där eleverna kan finna läsning för förströelse” (Limberg 1990, s. 69).

Skolbiblioteket är främst ett pedagogiskt bibliotek. Det är en del av skolan och spelar därmed en viktig roll i undervisningen. För att överhuvudtaget kunna uppfylla funktionerna bör bibliotekslokalen ligga centralt och allmänt lättillgängligt. Biblioteket måste vara öppet. Lokalerna bör vara tillräckligt stora för att eleverna ska kunna arbeta ostört. Det bör finnas många arbetsplatser. Den sociala funktionen tar lätt överhand på bekostnad av den pedagogiska funktionen. Det blir lätt för mycket ”uppehållsrum” (Limberg 1990, s. 70).

Man kan även välja att titta på skolbibliotekets användningsområden. Då finns det i huvudsak två områden som är viktiga:

1. - att tjäna som inspirationskälla för upplevelse/inlevelseläsning (skönlitteratur) främst i ämnet svenska.
2. – att tjänstgöra som ”kunskapsbank” för den som söker information i olika ämnen, vilket innebär att biblioteket ses och används som ett läromedel bland skolans övriga läromedel (Kühne 1993, s. 11).

Det är främst det sistnämnda arbetsområdet som diskuteras när man idag vill utveckla och integrera skolbiblioteket i undervisningen. Av naturliga skäl spelar skönlitteraturen en stor roll i grundskolan. Lästräning är ju en central del av undervisningen i de lägre åldrarna. Det nya, mer faktasökande och elevaktiva arbetssättet, gör att även faktaböcker blir viktiga i biblioteket.

4.3 Skolbibliotekets utveckling i Sverige

Behovet av ett välutrustat skolbibliotek är inget nytt påfund. Påfallande likheter kan ses om man läser de förslag och slutsatser som olika utredningar har kommit fram till under 1900-talet. Åsikter om skolbibliotekets huvuduppgift har dock skiftat. Ibland har det varit främjandet av läsning och den ”goda boken” som har lyfts fram ibland har det varit bibliotekets pedagogiska uppgift som en resurs i det undersökande arbetssättet.

4.3.1 Skolbibliotekets ursprung

Dagens skolbibliotek har sina rötter i 1800-talets sockenbibliotek. Redan år 1842 stod det inskrivet i folkskolestadgan att det i varje socken skulle finnas ett bibliotek. ”För underhållande av de i skolan inhämtade kunskaperna och synnerligen till befrämjandet av en sann kristelig bildning... åligge det ock prästerskapet att uppmuntra till inrättandet och begagnandet av sockenbibliotek samt därtill tjänliga böcker föreslå.” (Ottervik & Möhlenbrock 1973, s. 49) Sockenbiblioteket skulle vara till för såväl vuxnas behov av vidare studier som till skolundervisning.

Skolstadgan gällde alltså egentligen sockenbibliotek och inte skolbibliotek. Biblioteket var beläget i lämplig ledig lokal som t ex ett församlingshem eller i en skollokal. Det kallades omväxlande församlingsbibliotek, sockenbibliotek, kommunbibliotek och skolbibliotek, och till och med, i vissa fall, stadsbibliotek.

Det fanns ett naturligt samarbete mellan sockenbibliotek, folkskola och söndagsskola. Ansvar för upprättande av sockenbibliotek lades på respektive socken. Det utgick inget ekonomiskt bidrag från staten. Vid denna tid var det fortfarande många skolbarn som högst motvilligt släpptes iväg till skolan. De behövdes som arbetskraft i hemmen. Därav föll det sig naturligt att lokala politiker inte helhjärtat stödde vare sig skola eller sockenbibliotek med pengar. Trots detta blev sockenbiblioteken till en början en framgång. Folkskollärarna var de som starkast påskyndade sockenbibliotekens utveckling. Under 1860-talet nådde verksamheten sin kulmen. Då fanns det ungefär 1500 sockenbibliotek i Sverige (Ottervik & Möhlenbrock 1973, s. 50).

Under slutet av 1800-talet inträdde en stagnation i sockenbibliotekens verksamhet. Förutom folkskollärarna var folkskoleinspektörerna en grupp som verkade för skolbibliotek. Under sina inspektionsresor fann de att sockenbiblioteken var undermåliga. Standarden på sockenbiblioteken var skiftande och verksamheten förde på många ställen en tynande tillvaro. Biblioteksverksamheten präglades av den sociala kontroll som utövades av prästen/skolläraren. Bokurvalet var begränsat till ”auktoriserade andaktsböcker, föråldrad lantbrukslitteratur och okritiskt patriotiska skrifter” (Åberg 1982, s. 54). Det fanns egentligen inga böcker för barn och de böcker som fanns var sällan tillgängliga för barnen.

Valfrid Palmgren ansåg att bibliotekens förfall berodde på att ansvaret för sockenbiblioteken överfördes från kyrkostämman till kommunalstämman.³ Detta enligt ett kungligt beslut 1867. Eftersom det var kyrkostämman som ansvarade för skolråd och utbildning låg det i deras intresse att sockenbiblioteket sköttes. Kommunerna var däremot mer intresserade av de övergripande ekonomiska frågorna (Skoglund 1981, s. 3).

Vid folkskoleinspektörmötet 1894 betonade folkskoleinspektörerna vikten av att ha fungerande skolbibliotek. Man ansåg att biblioteken hade stor betydelse dels för att ”inpränta hos eleverna en religiös och fosterländsk anda, dels för att öka de i skolan inhämtade kunskaperna” (Skoglund 1981, s 4). Skolbiblioteket skulle därför innehålla

³ Valfrid Palmgren – svensk bibliotekspionjär i början av 1900-talet. Tog starkt intryck av den amerikanska ”public library modellen”. Arbetade för att upprätta moderna barn- och ungdomsbibliotek. Detta arbete resulterade i Stockholms barn- och ungdomsbibliotek, ett av Sveriges första moderna folkbibliotek (Myrstener 1998, s. 56).

böcker med religiöst innehåll samt historiska, geografiska och naturvetenskapliga arbeten att användas i undervisningen. Folkskoleinspektörerna föreslog dessutom att skol- och sockenbibliotek borde skiljas åt, "...för att tillåta de båda verksamheterna att utvecklas" (Skoglund 1986, s. 25).

4.3.2 Barnens bibliotek

Genom att aktivt arbeta för en förbättring såg folkskoleinspektörerna till att ett flertal nya bibliotek inrättades under slutet av 1800-talet. Några av dessa var skolbibliotek med böcker endast för skolbarnen.

Folkskollärarna hade också uppmärksammat barnens "brist på kulturell och litterär stimulans". Böcker var dyra och sällsynta för den vanlige arbetaren. För att ge alla barn en chans till att läsa böcker startades utgivningen av "Barnbiblioteket Saga" 1899. Utgivningen bestod av "bearbetade billighetsserier av litterära klassiker" (Skoglund 1981, s. 5-6). Häftena såldes av lärare och de kom att utgöra stommen i skolbiblioteken. Detta engagemang i att ge alla barn en möjlighet till att läsa god litteratur fick stor betydelse för inrättandet av skolbibliotek i Sverige.

4.3.3 Valfrid Palmgren och skolbiblioteket

Det kom att dröja fram till 1912 års biblioteksreform innan man skilde skol- och folkbibliotek åt. 1905 beslutade riksdagen att ge folkbiblioteken statsbidrag. 1912 blev också skolbiblioteken berättigade till statsbidrag. Detta var ett av resultaten av Valfrid Palmgrens enmansutredning.

Genom en studieresa till USA hade Palmgren hämtat mycket inspiration från de amerikanska biblioteksidéerna. 1911 avlämnade hon sin enmansutredning angående "de åtgärder, som från statens sida böra vidtagas för främjande av det allmänna biblioteksväsendet" (Hjelmqvist 1993, s. 32). Palmgrens utredning fick stor betydelse för det svenska biblioteksväsendet. Hon argumenterade för att man enligt amerikanskt mönster skulle inrätta dels skolbibliotek, dels folkbibliotek (Skoglund 1981, s. 14). Vad gäller skolbiblioteken slog hon ett slag för "roliga böcker" och vikten av ett bra bokurval som skulle intressera barnen. Förutom att locka till skönläsning skulle klassbiblioteket vara "ett ytterst verksamt medel att intressera lärjungarna för och leda dem till självverksamhet inom de respektive läroämnena" (Hjelmqvist 1993, s. 34). Hon slog dessutom ett extra slag för skolbiblioteken genom följande argument: "Om därför vår folkskola någonsin skall bliva af det gagn, som den borde och som vi önska af densamma, om vi någonsin af vårt skolväsen skola skörda den vinst, på hvilken vi ha rätt att hoppas som ett resultat af de stora penningssummor, som vi offra därpå, då måste vårt skolväsen stödjas af ett med detsamma i erkänd vikt och betydelse något så när likställt biblioteksväsen." (Skoglund 1981, s. 4)

Trots att folk- och skolbibliotek formellt var skilda åt var det svårt att dra en tydlig gräns mellan dem. Oftast berodde detta på att folkskolläraren både var socken- och skolbibliotekarie. Fortfarande in på 1940-talet var 80 % av deltidsbibliotekarierna på landet folkskollärare (Skoglund 1981, s. 14).

I författningarna ställdes inga krav på att varje skola skulle ha ett bibliotek men behovet av skolbibliotek i varje folkskola påtalades. Genom att ge statsbidrag verkade staten för

att fler skolbibliotek inrättades. T.ex. utgick ett extra tilläggsstöd om man införskaffade ett referensbokbestånd av godkänd kvalitet. För att få bidraget krävdes att referenslitteraturen placerades i en undervisningsfri lokal samt att lokalen hölls öppen efter skoldagens slut. Trots att skol- och folkbibliotek sedan sekelskiftet sågs som två skilda biblioteksverksamheter, behandlades de gemensamt i utredningar och statsbidragsbestämmelser (Skoglund 1981, s. 15).

I en handledning för skolbibliotek utgiven 1927, *Skolbiblioteket, dess skötsel och dess plats i skolarbetet*, hänvisar man till 1919 års undervisningsplan för folkskolan. Planen utgår från att alla folkskolor har ett eget bibliotek dit barnen kan gå. "Lärjungarna ska uppmuntras till läsning och vänja sig vid att använda skolans bibliotek." Vikten av bekväm tillgång till uppslagsböcker understryks (Tynell 1927, s. 5). Argumentet att införandet av biblioteket i skolarbetet tar tid från övrig undervisning besvaras med att eleverna genom just biblioteksarbetet och vanan vid att läsa på egen hand på ett effektivt sätt kan tillgodogöra sig alla skolans ämnen (ibid., s. 6). Handledningen ger sedan flera råd och gällande själva bibliotekslokalen påpekas vikten av att den ligger bekvämt placerad, ser tilltalande ut samt hyser många läsplatser. I handledningen antas att varje skolbibliotek har en bibliotekarie. Bibliotekarien är "i många avseenden avgörande för det resultat som vinnes i ett skolbibliotek" (ibid., s. 15). Det ansågs också viktigt att det mekaniska biblioteksarbetet effektiviseras så att bibliotekarien istället kan lägga mer tid på att besvara frågor samt ge råd och studieanvisningar (ibid, s. 27).

Frågan om skolbibliotekets ställning har varit ett återkommande tema i skoldebatten. Från 1940 har ett flertal skolutredningar behandlat skolbibliotekens utveckling. T.ex. står det i 1940 års skolutredning: "Ett villkor för lärjungarnas självverksamhet i skolarbetet är att lära sig rätt använda böcker och att deras intresse för läsning på egen hand väcks och utvecklas." (Ottervik & Möhlenbrock 1973, s. 87) Behovet av bra skolbibliotek uppmärksammades även utanför skolkretsar, t.ex. av den s.k. ungdomsvårdskommittén (ibid., s. 87).

1946 års skolkommision skapade det än idag citerade uttrycket att skolbiblioteket borde vara "skolans hjärtpunkt" (Folkbibliotekens samverkan med skolan 1983, s. 13). I SOU 1948:27 beskrevs hur framtidens skolbibliotek skulle komma att spela en större roll än tidigare. Redan 1946 skrev man alltså om elevens aktiva och individualiserade arbetssätt där riklig tillgång till böcker och annat material var en nödvändighet. Detta skulle leda till att biblioteket borde utgöra ett centrum för elevernas arbete. Man hävdade också att om inte den pedagogiska utvecklingen skulle bromsas var det nödvändigt att skolbiblioteken rustades upp med hjälp av ökade anslag från stat och kommun (Skoglund 1981, s. 17).

Så byggdes skolbiblioteken ut. 1949 fanns det 2000 skolbibliotek men fortfarande saknades det dock bibliotek på 834 skolor i landet (Skoglund 1986, s. 25).

4.3.4 1950-talet

Skolbiblioteksfrågorna dominerades mest av statsbidragsfrågan då en utredning i mitten av 50-talet föreslog att statsbidraget till skolbiblioteken skulle tas bort.

Skolöverstyrelsen (SÖ) lät då göra en konsekvensutredning som bl.a. föreslog att skolbiblioteket skulle göras obligatoriskt (Skoglund 1981, s. 17).

4.3.5 1960-talet

1962 års grundskolreform innebar bl.a. att skolbiblioteken blev obligatoriska dvs. ”Skolenheten skall ha bibliotek och annan utrustning som behövs för tidsenlig utbildning” (Skolstadgan 2 kap 24 §). I samband med detta upphörde det särskilda statsbidraget till de kommunala skolbiblioteken. Kostnaderna överflyttades till kommunerna. Sedan några år hade man börjat intressera sig för att effektivisera utbildningsväsendet. Ett teknologiskt synsätt på undervisningen ledde fram till ett nytt läromedelstänkande. Centrala läromedelssystem och läromedelspaket skulle vara basen i undervisningen. Det tillkom bestämmelser om vilka läromedel som ansågs centrala för skolarbetet samt vilka eleven skulle få som gåva (Biblioteket i grundskolan 1980, s. 10). Läromedelspaketet och läromedelssystem ersatte den enkla läroboken. AV-medierna lyftes fram och bokens särställning tonades ner. Läromedelspaketen var i många fall självinstruerande och heltäckande. Faktorer som ökade efterfrågan på dessa läromedel var bl.a. stor lärarbrist, ökad skolplikt, tillkommande av nya skolformer samt bestämmelser om fria läromedel (Biblioteket i grundskolan 1980, s. 3). Enligt SÖ var skolbiblioteket endast ett av flera hjälpmedel i skolarbetet.

I Lgr-69 var begreppet skolbibliotek borttaget. Läromedlen skulle ut i klassrummen. Beteckningen bibliotek skulle ersättas med bokrum. Först i kapitlet ”Elevernas fritidsverksamhet” framhölls värdet av särskilda bibliotekslokaler!

Kortkatalog och SAB-system avvisades. Läroplanen talade om två typer av läsning: informationsläsning och upplevelseläsning. ”Skolans, och bibliotekets huvuduppgift, var att träna informationsläsning och tillhandahålla material för denna, en pedagogisk uppgift medan kultur-delen, upplevelseläsningen fick mindre betydelse. I vissa kommuner överläts ansvaret för utlåning av fiktionslitteratur på folkbiblioteken”. (Biblioteket i grundskolan 1980, s. 4)

Att notera är att man i gymnasieskolans läroplan använde termen skolbibliotek. Alltså en skillnad i synsätt (Folkbiblioteken samverkan med skolan 1983, s. 17).

4.3.6 1970-talet

60-talets syn på skolbiblioteket kritiserades hårt. Man betonade nu värdet av fiktionslitteratur. Termen ”skolbibliotek” återuppstod och skolbibliotekets kulturfunktion återupprättades. Värdet av fackutbildad bibliotekarie poängterades.

I början av 1970-talet kom en negativ reaktion mot läromedelspaketen. I en utredning 1975 om ”Skolans inre arbete” (SIA) uttrycktes det att läromedlen i hög grad fungerat som styrmedel för undervisningen. Det var dessutom kostsamt vilket gav konsekvenser för skolbiblioteken i form av sjunkande resurser. En utvärdering av läromedel visade att de centrala läromedlen inte i någon hög grad gav eleverna träning i självständig informationssökning. Viktiga förutsättningar för ett elevaktivt informationssökande var

däremot ett väl fungerande skolbibliotek samt samarbete mellan lärare och bibliotekarie (Skolbiblioteket i grundskolan 1980, s. 13).

Litteraturutredningens delbetänkande "Litteraturen i skolan" (SOU 1974:1) påtalade skolans misslyckande i att skapa intresse för läsning och litteratur (Biblioteket i grundskolan 1980, s. 4).

Flera utredningar diskuterade samarbete och ett eventuellt samgående mellan skolbibliotek och folkbibliotek. I rapporten "Skol- och folkbibliotek i samverkan", slår dock arbetsgruppen fast att "skolbiblioteken ingår som en oundgänglig del av skolans dagliga verksamhet. Skolbibliotekets roll bör i framtiden vara större än idag ... Därför bör skolbibliotek och folkbibliotek inte slås samman i en biblioteksorganisation." (Folkbibliotekens samverkan med skolan 1983, s. 19).

Under slutet av 1970-talet skedde dock en stark tillbakagång i satsningen på skolbibliotek. De fria arbetsformerna fick ingen riktig genomslagskraft i skolan. Till skillnad från Danmark och USA (som man brukar jämföra med i biblioteks-sammanhang) arbetade de svenska eleverna mer än någonsin med läroböcker och studieböcker. Under åren 1974-1984 halverades anslagen till skolbiblioteken (Skoglund 1986, s. 30).

4.3.7 1980-talet

Lgr 80. I den underströks skolbibliotekens betydelse på flera ställen. Det elevaktiva undersökande arbetet betonades och därmed skulle skolbiblioteket bli mer betydelsefullt. "Skolbiblioteket bör vara tillgängligt hela dagen." (Läroplan för grundskolan, Lgr 80 1980, s. 22). "Att kunna utnyttja ett bibliotek ses som en grundläggande färdighet." (ibid., s. 59) "I arbetet med tema är biblioteken en viktig resurs." (ibid., s. 27) "Elever ...bör medverka i ...biblioteksarbete". (ibid., s. 22) Även i enskilda kursplaner (svenska och hemspråk) uppmärksammades biblioteket och då speciellt i samband med skönlitteratur och läsning. T.ex. var ett moment i svenska för mellanstadiet att "... under skoldagen utnyttja och utveckla skolbibliotekets service..." (ibid., s.137). Det läsrämjande och litteraturpedagogiska arbetet stärktes i och med detta. Från lärarhåll efterfrågades fortbildning i barn- och ungdomslitteratur. Oturligt för skolbibliotekens del började nu den stora satsningen på datakunskap dit mycket fortbildningstid och pengar gick (Skoglund 1986, s. 30).

4.4 Skolbiblioteket idag

Bibliotekslagen trädde i kraft 1997. Lagen slår fast att det är kommunerna som har ansvar för folk- och skolbiblioteken. Angående skolbibliotek säger lagen att det inom grundskolan och gymnasieskola skall finnas *lämpligt fördelade skolbibliotek*. Detta kan innebära allt från välutrustade skolbibliotek, integrerade folk- skolbibliotek, till tillgång till ett närliggande folkbibliotek. Biblioteken ska dels stimulera elevernas intresse för läsning, dels tillgodose deras behov av material för utbildningen (Bibliotekslagen SFS 1996:1596).

Idag styrs skolarbetet ytterst av Lpo 94. Denna läroplan är tunnare till formatet och mer övergripande skriven än sina föregångare.

Ordet bibliotek nämns först under rubriken *Rektors ansvar*. Rektor har alltså ansvaret att utforma skolans arbetsmiljö så att "... eleverna får tillgång till handledning, läromedel av god kvalitet och annat stöd för att själva kunna söka och" (Lpo 94 1994, s. 17) Skolbiblioteket är alltså bara ett redskap bland andra.

Trots att skolbiblioteken står omnämnda både i bibliotekslagen och i Lpo 94 är skrivningen så allmän att det inte garanterar tillgång till bra skolbibliotek. Det är upp till skolledning och lokala skolpolitiker att tolka vad som är lämplig tillgång till skolbibliotek.

År 1997 påbörjade Kulturrådet en utredning för att undersöka skolbibliotekens standard och funktion. Resultatet av utredningen kom 1999 i rapporten *Skolbiblioteken i Sverige: kartläggning, analys och probleminventering*. Utredningen betonar att skolbiblioteket i första hand är en verksamhet, inte ett bokrum, och för att verksamheten ska fungera krävs resurser i medier, teknik och personal (Skolbiblioteken i Sverige 1999, s. 8). Skolbiblioteket är ett pedagogiskt bibliotek dvs. de mål och styrdokument som gäller för skolan i stort ska gälla även för biblioteket. Skolbiblioteket kan inte ses isolerat från övrig pedagogisk verksamhet utan bör "hela tiden sättas i relation till arbetsformer och undervisningskultur på skolan i stort" (ibid., s. 17).

Skolbiblioteket har två roller, dels som informationsförmedlare, dels som läsfrämjande. Båda rollerna är viktiga.

I Kulturrådets granskning av skolbibliotek ingick en enkätundersökning där 17 skolor deltog. I resultatet kan avläsas att det är stora skillnader mellan skolbibliotek på olika skolor. Variationen gäller både bemanning och resurser i stort. Trots en gemensam skolplan kan stora skillnader förekomma inom samma kommun. Många grundskolor har ingen biblioteksansvarig person. Som en följd av detta är skillnaden stor gällande den tid som skolorna avsätter personal till biblioteksarbete. I enkätsvaren anges den tiden från 1t/vecka till 40t/vecka. Genomsnittstiden för grundskolor är 17t/vecka. Inte helt överraskande satsas mer tid till biblioteksarbete på skolor som antingen har fackutbildad bibliotekarie eller har ett integrerat folk- skolbibliotek. Många skolor anger dock att skolbiblioteket ofta är öppet även utan bemanning. Lokalmässigt är en majoritet av skolorna nöjda. Man anser att bibliotekslokalen är funktionell, centralt placerad och inbjudande. Mediebeståndet anses tillfredställande på de integrerade folk- skolbiblioteken, mindre bra i de renodlade skolbiblioteken (Skolbiblioteken i Sverige 1999, s. 21).

Skolorna fick redogöra för sin syn på skolbiblioteket. De flesta grundskolor såg biblioteket som ett viktigt redskap för att uppfylla läroplanens krav om ett elevaktivt arbetssätt i undervisningen. I lika många skolor nämns skolbiblioteket i den lokala arbetsplanen. Förvånande nog visste en tredjedel av skolorna inte huruvida skolbiblioteket stod med i kommunens skolplan. De svarande skolorna fick tre påståenden att ta ställning till. Frågan var vilket av alternativen som ansågs vara skolbibliotekets enskilt viktigaste utvecklingsområde.

- Skolbiblioteket är en integrerad del av undervisningen.
- Skolbiblioteket är skolans kulturcentrum.
- Skolbiblioteket är skolans centrum för informationssökning.

75 % av skolorna ansåg att skolbiblioteket var en integrerad del av undervisningen. Ca 25 % ansåg att skolbiblioteket är skolans centrum för informationssökning. Endast 0,5 % såg skolbiblioteket som skolans kulturcentrum som det viktigaste utvecklingsområdet (Skolbiblioteken i Sverige 1999, s. 23).

När skolorna fick rangordna 12 olika faktorer för skolbiblioteksutveckling inom den egna skolan i dagsläget, angavs som mest prioriterat: mer personal, ökat medieanslag, förbättra skolbibliotekets integrering i skolans arbete (Skolbiblioteken i Sverige 1999, s. 24).

Sedan Kulturrådets rapport *Skolbiblioteken i Sverige* gavs ut har en positiv utveckling skett för skolbiblioteken. Trots det är fortfarande mycket sig likt (Skolbiblioteken i Sverige: Sammanfattning och uppföljning 1999-2001, 2001).

En del av den positiva utvecklingen kan spåras i den nationella kvalitetsgranskning av den svenska skolan som Skolverket påbörjade 1997. En kvalitetsgranskning gällde läs- och skrivprocessen. Skolorna delades in i A-, B- och C-miljöer där C-miljön kännetecknas av traditionell katederundervisning, B-miljön - dialog mellan läraren och en elev, och slutligen A-miljön som kännetecknas av ett elevaktivt kunskapsökande. Kvalitetsgranskarna skrev i uppdragsredovisningen att skolbiblioteken spelar en viktig roll för att A-miljön ska kunna utvecklas. En mångfald av olika medier och goda, anpassade texter är nödvändigt för denna utveckling och då krävs en god tillgång till bibliotek med en aktiv bibliotekarie (Nationell kvalitetsgranskning av skolan 1999, s. 107).

Till följd av bland annat den nationella kvalitetsgranskningen fick Skolverket (sedan 2003-02-01 Myndigheten för skolutveckling) år 2000 två regeringsuppdrag. Ett uppdrag handlade om att förbättra skolans läs- och skrivmiljöer, det andra handlade om att utveckla skolbibliotekens pedagogiska roll. Senare tillkom även ett tredje uppdrag. Det tredje uppdraget handlade om att starta ett nätverk med universitet och högskolor vilket skulle stödja och initiera kompetensutveckling med fokus på skolbibliotekets pedagogiska roll. De tre uppdragen bedrevs tillsammans inom projekt Språkrum.

Trots att mycket alltså fortfarande är sig likt har diskussionen kring skolbiblioteken vidgats (Skolbiblioteken i Sverige: sammanfattning och uppföljning 2001, s. 13). Skolbiblioteken ses mer än tidigare som ett redskap att förbättra kvaliteten på undervisningen. Skolbiblioteken har mer än tidigare blivit både en skolfråga och en biblioteksfråga.

5 Faktorer som påverkar skolbibliotekets integrering i undervisningen

I *Biblioteket – skolans hjärna?* beskriver Brigitte Kühne faktorer som kan påverka integreringen av biblioteket i undervisningen. Den mest grundläggande faktorn är att man är överens om själva den pedagogiska metoden i undervisningen. Först därefter kan man tala om fyra huvudkategorier av faktorer som kan verka underlättande eller hindrande för integrering av biblioteken i undervisningen.

De fyra faktorerna är:

Fysiska - t ex bibliotekets läge, storlek, öppethållande, utrustning, ekonomi, bemanning.

Psykologiska - Skolledningens inställning, lärarens intresse för bibliotek och lärarens kunskaper om informationssökning. En eventuell bibliotekaries kunskaper i olika ämnen och om bibliotekets möjligheter att kunna användas på olika sätt i undervisningen. Arbetsklimatet på skolan. Personkemin mellan alla inblandade. Sinnesstämningen hos respektive personer för tillfället.

Utbildning – Lärarens, bibliotekariens utbildning.

Mål med verksamheten – Läroplan, skolans lokala arbetsplan (1993, s. 227).

I följande kapitel kommer de olika faktorerna att belysas, dock med andra rubriker och i annan ordningsföljd än Kühnes. Eftersom det inte är bibliotekets integrering i undervisningen som undersöks utan attityder till biblioteket (vilket jag dock anser har ett samband) har jag valt att ändra vissa rubriker samt att lägga till några egna som bättre passar syftet. Av samma anledning har ordningsföljden ändrats. Först beskrivs *Mål med verksamheten*. Dessa är grundläggande för verksamheten och borde vara det som styr undervisningen. Därefter följer *Undersökande arbetssätt*, ett arbetssätt som mer eller mindre krävs för att följa Lpo -94 och som kräver ett välutrustat skolbibliotek. De psykologiska faktorerna behandlas i avsnitten *Skolledarens roll*, *Lärares attityder och Bibliotekarien*. De fysiska faktorerna gäller skolbiblioteket både vad gäller läge, storlek, utrustning, ekonomi och bemanning. Detta beskrivs i *Skolbiblioteket*. I *Utbildning* tas både lärarens, bibliotekariens och skolledarens utbildning (och i lärares fall fortbildning) upp. Sist i kapitlet beskrivs *Projekt Språkrum*.

5.1 Mål med verksamheten

Verksamheten i skolan styrs av läroplan, kommunal skolplan och lokala arbetsplaner/kursplaner. Skolbiblioteket berörs även av Bibliotekslagen (se kapitel 4.1). Rektor har ansvaret för att skolan arbetar efter dessa styrdokument. Rektor ansvarar också för att lokala arbetsplaner upprättas och utvärderas.

Trots att lärare är skyldiga att följa läroplanen har det visat sig att många lärare inte gör det. År 2002 gjordes en översyn av läroplanerna som styrinstrument. Man kunde då konstatera att skolors lokala arbetsplaner oftast inte hade någon reell betydelse för styrning av verksamheten (Samverkande styrning 2001, s. 29). Man gick till och med så långt som att föreslå att kraven på kommunal skolplan och lokal arbetsplan skulle

avvecklas (Samverkande styrning 2001, s. 33). Detta har dock stannat vid ett förslag. Jan Gustafsson, universitetslektor i pedagogik, har i sin avhandling *Integration som text, diskursiv och social praktik* sett att läroplanen har en underordnad position som styrdokument. Detta beror ofta ytterst på tidsbrist vilket kan ha sin grund i skolans ekonomi. Gustafssons avhandling handlar i och för sig inte om skolbiblioteksintegrering utan om integrering mellan förskoleklass, skola och fritidshem. Säkerligen kan resultatet översättas till bibliotekssituationen. Gustafsson menar att det i skolan saknas tid till läroplansdiskussioner. Det medför att lärarna ofta tar hjälp av gamla ”välkända” läroplaner i sin pedagogiska planering. Enligt Gustafsson utförs stora delar av skolarbetet i ”trygga regioner” där pedagogerna arbetar enligt sina gamla vanor och traditioner utan att blir ifrågasatta (Gustafsson 2003).

Även Hans-Åke Scherp hänvisar till forskning där det visar sig att skolplaner eller arbetsplaner av lärare inte anses viktiga i det vardagliga förbättringsarbetet på skolorna. Läroplanens målstyrning fragmentiserar helheten till delmål. Detta att inte se helheten gör det svårt att skapa varaktiga förändringar (Scherp 2003).

För skolbibliotekens del är det viktigt att de uppmärksammas i just skolans arbetsplan då den upprättas av skolledare och lärare och därmed borde vara väl förankrad. Problemet att det i praktiken ofta inte är styrdokument utan andra faktorer som styr arbetet är givetvis viktigt att känna till, men inget skäl till att inte ta styrdokumentens skrivningar på allvar.

Kühne beskriver i sin avhandling hur skolstyrelsen i Kalmar formulerade ambitiösa mål för skolbiblioteken i grundskolan. Det fanns en tydlig vilja från politikerna att stödja skolbiblioteken och man byggde bland annat upp en skolbibliotekscentral och upprättade lokala biblioteksråd som hjälp till skolorna. Varje rektorsområde förordades att konkretisera kommunens övergripande mål i den lokala arbetsplanen. Så blev det inte. Därmed saknade skolbiblioteket förankring i skolans undervisningsverksamhet vilket medförde att bibliotekets ställning i skolan var svag (Kühne 1993).

I Hässleholms kommun påbörjades år 2000 en satsning på skolbiblioteken. Bland annat skulle lokala arbetsplaner upprättas, väl förankrade hos lärare, lärarebibliotekarierna och skolledare. Anette Ekström, ansvarig för skolbibliotekscentralen i Hässleholm, gjorde inom ramen för projekt Språkrum en utvärdering av arbetet med arbetsplanerna. Ett syfte med uppföljningen var att försöka förstå vilka faktorer som underlättar att en arbetsplan verkligen följs.

I intervjuer med lärare, lärarebibliotekarierna och skolledare framkom att det fanns tre faktorer som underlättat arbetet med att följa arbetsplanen. Viktigast var lärarebibliotekariernas starka engagemang och det arbete (ibland på ledig tid) som vederbörande hade lagt ned. Näst viktigast var att majoriteten av kollegiet varit positiva till förändring. Som tredje viktigaste faktor nämndes skolledarens intresse och uppmuntran (Ekström 2002).

5.2 Undersökande arbetssätt

Att integrera skolbiblioteket i undervisningen eller att inte göra det handlar i mångt och mycket om vilket arbetssätt läraren väljer i sin undervisning. En traditionellt

läroboksbaserad undervisning klarar sig bra utan ett bibliotek. Det i Lpo –94 föreskrivna elevaktiva undersökande arbetet, mer eller mindre kräver ett (skol)bibliotek.

Att skolbiblioteken kan ha en positiv inverkan på inläring är inget nytt. I *Skolbiblioteket, dess skötsel och dess plats i skolarbetet, en handledning* uppmärksammade bibliotekskonsulenterna att ett självständigt elevaktivt arbetssätt *kräver* ett skolbibliotek. Skolbiblioteket måste bestå av både skön- och facklitteratur och förutom de materiella förutsättningarna måste den enskilda läraren ha både intresse för arbetssättet samt förmåga att ta initiativ (Tynell 1927, s. 81-86).

I modern grundskola nämndes vikten av ett aktivt kunskapssökande redan i Lgr 69. Då kopplades inte arbetssättet till skolbiblioteket. Tvärtom var begreppet skolbibliotek borttaget ur läroplanen. I nästa läroplan Lgr 80, uppmanades läraren att låta eleven arbeta med ett undersökande arbetssätt. I och med detta stärktes bibliotekens roll något. Efter ytterligare en läroplan som föreskriver det undersökande arbetssättet är det ändå inte självklart att läraren har övergett den traditionella läroboken.

Vilken betydelse har då valet av undervisningsmetod? Enligt Loertscher (1988, s. 6), Limberg (2002, s. 33) och Gomez (1993, s. 102) är kopplingen mellan det undersökande arbetssättet och skolbibliotekets integrering i undervisningen mycket stark. Även Ulla Eriksson beskriver i sin magisteruppsats *Undervisningsmetodens påverkan på skolbiblioteksanvändningen: exemplet problemlösningsmetod*, att lärare som arbetade undersökande i större utsträckning använde sig av biblioteket än de lärare som till största delen arbetade med traditionella läroböcker (Eriksson 1995).

5.2.1 Informationsfärdighet och ett undersökande arbetssätt

Bibliotekarie Elsa Gomez och Margareta Swenne, lektor i svenska vid Kalmar högskola, har definierat ett undersökande arbetssätt på följande sätt:

- Eleverna ställer lämpliga frågor inom ett temaområde.
- Med olika metoder samlar eleverna in information för att kunna besvara den ställda frågan.
- På olika sätt visar eleverna vilket eller vilka svar de kommit fram till.

Arbetssättet innebär elevaktivitet, problemlösning, verklighetsanknytning och ett kritiskt tänkande (Gomez & Swenne, 1996, s. 44).

Man brukar tala om informationsfärdighet dvs. förmågan att handskas med information. Informationsfärdighet omfattar sju olika slags förmågor. När man arbetar undersökande sker arbetet i olika faser där informationsfärdigheternas sju förmågor successivt tas i anspråk (ibid., s. 46).

1. Förmåga att ställa frågor och planera framåt. Många elever rusar iväg utan att veta vad man egentligen söker. Mycket hjälp behövs i början med bl.a. problemformulering.
2. Förmåga att söka information.
3. Förmåga att använda det framtagna materialet.
4. Förmågan att jämföra, värdera och välja information.
5. Förmågan att sammanställa och organisera information.
6. Förmågan att presentera och kommunicera information.
7. Utvärdering.

Att arbeta undersökande är ett komplext arbetssätt som kräver mycket mer av eleven än den traditionella lärobokundervisningen. Det kräver förstås mer även av läraren som måste stötta eleverna. Arbetssättet kräver mycket träning och man bör börja att träna informationsfärdigheter redan under de första skolåren (Gomez & Swenne, 1996, s. 48).

5.2.2 Läroboksbaserad undervisning

I skolbibliotekssammanhang framställs ofta det undersökande arbetssättet som det odiskutabelt bästa sättet att tillägna sig kunskaper. Den läroboksbaserade undervisningen har också vissa fördelar. Boel Englund (Lärarhögskolan, Stockholm) beskriver i en artikel vilka funktioner läroboken har i skolan (Pedagogisk forskning 1999, s.327-348). Artikeln bygger främst på empirisk forskning. "Den (läroboksbaserade undervisningen, min anm.) har en kunskapsgaranterande-auktoriserande och en gemensamhetsskapande – sammanhållande roll, den underlättar utvärderingen, den underlättar i övrigt arbetet och livet särskilt för lärarna, men sannolikt också för eleverna, och den har en disciplinerande roll." (Englund 1999, s. 327)

5.3 Skolledarens roll

Att skolledarens attityd och handlingskraft är viktig för skolbibliotekets utveckling är välkänt (Kühne 1993; Limberg 1990, 1996, 2003; Skolbiblioteken i Sverige 1999). Skolledaren sitter i en nyckelposition. I och för sig styrd av politiska beslut och ekonomi men ändå med en stor möjlighet att påverka skolans inriktning. Forskning har emellertid också visat att rektor inte alltid har störst betydelse för om en skola ska vidareutvecklas eller inte. Ulrika Tillberg Handelshögskolan i Stockholm, kom i sin avhandling *Ledarskap och samarbete: en fallstudie i tre skolor* fram till att en stark skolledare inte är den enda vägen till skolutveckling. Varje skola har sin egen kultur och det finns inga universallösningar på en lyckad skolutveckling (Tillberg 2003).

När det gäller vilka skolor som satsar mest resurser på biblioteket märks ingen skillnad mellan olika skolors storlek, stadium eller eventuell integration med folkbiblioteket. Vad gäller resurstilldelning är det rektors inställning som har störst betydelse (Limberg 1996, s. 20-21). I ett utvecklingsprojekt i Örebro län 1993-1995 framkom, att för att skolbiblioteket skulle kunna användas som ett redskap i den problemorienterade undervisningen måste skolbiblioteket uppfattas som en del av skolans kärnverksamhet. Man kom också fram till att det kostar att skapa ett väl fungerande skolbibliotek. Både till bokbestånd, IT-utrustning, lokaler och personal behövs det extra ekonomiska resurser. I projektet i Örebro var ett krav att de medverkande skolorna skulle satsa 25 % av läromedelskontot till biblioteket. Rektors syn på bibliotek och undervisning hade stor betydelse vid resursfördelning. En helhetssyn på olika funktioner och uppgifter var positiv för biblioteken.

Limberg kom även fram till att ett framgångsrikt biblioteksarbete präglas av lagarbete mellan lärare, bibliotekarie och skolledare. Om en bibliotekarie finns ska denne ingå i ett arbetslag med övriga inblandade personalkategorier (Limberg 1996, s. 11ff).

5.4 Lärares attityder

Lärares attityder till biblioteket är jämte skolledarens den kanske viktigaste faktorn till huruvida ett skolbibliotek ska utvecklas eller inte. Av stor vikt är om lärare ser på skolbiblioteket som en pedagogisk resurs eller som endast ett bokrum (Gomez 1993, s. 102-104). När Kulturrådet 1999 gjorde en översikt över Sveriges skolbibliotek visade det sig att lärare fortfarande såg på skolbiblioteket som en servicefunktion (Skolbiblioteken i Sverige 1999, s. 26). Lärarens kunskapssyn och därmed val av arbetssätt är avgörande. För att eleverna överhuvudtaget ska hitta till skolbiblioteket krävs att den enskilde läraren väljer att arbeta på ett undersökande sätt i sin undervisning. Kühne (1993, s. 227) menar att för att det ska kunna bli något som helst samarbete mellan lärare- bibliotekarie så måste man vara helt överens om den pedagogiska metoden i undervisningen. Lärares attityder och värderingar är alltså av största vikt i fråga om användningen av biblioteket.

I *Skolbiblioteksmodeller: utvärdering av ett utvecklingsprojekt i Örebro län* (1996), kom Louise Limberg fram till att på de skolor i projektet där i biblioteksutvecklingen inte var så stark handlade det om metodfrågor, både vad gällde biblioteksarbetet och i undervisningen. Bristande intresse från lärares sida tolkade Limberg som att dessa lärare klarade sin undervisning utan hjälp av biblioteket. Det var sällsynt att någon var öppet motståndare till biblioteket, så länge det inte inkräktade på andra mer önskvärda resurser, till exempel läromedelsanslaget. Tidigare förändringar i skolan har sällan rört kärnverksamheten, undervisningen. Då har skolbiblioteket inte utgjort vare sig ett hot eller orsak till förändring i den egna undervisningen. Idag när arbetslagen själva ställs inför valet att satsa på inköp av traditionella läromedel kontra biblioteksmedier påverkar det direkt den enskilde lärarens undervisningsmetoder. Biblioteket går från att vara en randföreteelse till att bli en del av skolans kärnverksamhet. På samma sätt som ett väl fungerande skolbibliotek stimulerar och underlättar problemorienterad undervisning kan det också vara störande eller hotfullt för de som inte använder sig av sådan undervisning (Limberg 1996, s. 14-16).

I Bergvalls och Edenholms magisteruppsats genomfördes en litteraturstudie av bibliotekets roll i undervisningen. Av studien framgick att lärares, bibliotekariers och skolledares attityder till och kunskaper om varandra spelade en viktig roll. Enligt Bergvall och Edholm var lärare och skolledare ofta okunniga om både bibliotekariens kompetens och vad biblioteket kunde erbjuda. Även om man ville arbeta undersökande med biblioteket som pedagogisk resurs fanns det hinder i form av brist på gemensam planeringstid för lärare och bibliotekarie. Som en följd av detta fanns även en brist på modeller om hur biblioteket skulle kunna användas på ett ändamålsenligt sätt i undervisningen. Det fanns även oklarheter om roll- och ansvarsfördelning mellan lärare och bibliotekarier (Bergvall & Edholm 2000, 82-83).

5.5 Bibliotekarien

Långt ifrån alla grundskolebibliotek har bemanning. Ännu färre har en utbildad skolbibliotekarie. I många skolbibliotek, främst i mindre skolor, arbetar en lärarbibliotekarie med att under alldeles för kort tid hålla ordning i biblioteket. Istället för att förankra skolbiblioteket i skolarbetet gör en ensam eldsjäl orationellt rutinarbete, oftast på övertid. Nilsson ser som ett av de största hindren för skolbibliotekets utveckling att bemanningen är för låg och att det arbete som

läraren/skolbibliotekarien utför mest ägnas åt att "hålla ordning". Detta arbete borde skötas av en assistent (Nilsson 2003, s. 106; Loertsher 1988, s. 95). "En biblioteksverksamhet utan kanslisthjälp är som en rektorexpedition utan kanslist. De administrativa sysslorna tar över." (Nilsson 2003, s.120)

Vilken roll spelar då bibliotekariens attityder när det gäller att integrera biblioteket i undervisningen?

Enligt skolbiblioteksforskare Keith Curry Lance (Nilsson 2003, s. 98) visade undersökningar gjorda i USA att elever ökade sitt lärande när skolbibliotekarier ägnade tid åt att undervisa och handleda i informationsfärdighet. Elevers lärande ökade även när bibliotekarier och lärare samarbetade. Synen på bibliotekariens arbetsuppgifter är alltså viktig. Det kan vara bibliotekariens egen tolkning av vad som ingår i arbetet likväl som rektors instruktioner/visioner. Detta tillsammans med lärarnas attityd och önsknings leder till på vilken nivå skolbiblioteket befinner sig. Bergvall och Edenholm kunde i sin magisteruppsats dra slutsatsen att bibliotekariens pedagogiska roll är otydlig även för bibliotekarierna själva (2000, s. 72-73).

Britt Omstedt gjorde på uppdrag av Skolverket en undersökning av synen på skolbibliotekarien och deras uppgifter så som den visade sig i platsannonser åren 1997-2001 (Omstedt 2002). Hon ville på detta sätt se om det fanns någon skillnad i annonsernas utformning och innehåll och därmed belysa skillnad i synsätt. Det hon kom fram till var att i fler fall än tidigare var det rektor istället för kulturchef (eller liknande) som anställde skolbibliotekarien. Detta kan tolkas som en större möjlighet för bibliotekarien att vara en del av skolan än om t.ex. kulturförvaltningen stod som arbetsgivare. I drygt hälften av annonserna var tjänsten förlagd till endast en skola vilket också kan vara positivt då det är lättare att tillhöra ett arbetslag om man slipper tillhöra flera olika skolor. Omstedt kunde också se en klar förändring i vilka arbetsuppgifter som skulle ingå i tjänsten. Från och med år 2000 var formuleringar som "utveckla skolans arbetsätt", "bidra till skolans utveckling" och "pedagogisk resurs" vanligt förekommande. En annan förändring som syntes tydligt var önskemål om skolbibliotekariens tidigare erfarenheter. Man ville fortfarande ha en bibliotekarieutbildad person men sedan 1997 ökade efterfrågan på skolbibliotekarier med pedagogisk förmåga eller intresse. Däremot krävdes inte lärarutbildning. Kan denna nya syn på skolbibliotekariens arbetsuppgifter kopplas till Skolverkets satsningar i projekt Språkrum?

5.6 Skolbiblioteket

Bland faktorer som påverkar en integrering av biblioteket i undervisningen nämner Kühne den fysiska faktorn. Det handlar dels om biblioteket som sådant: läge, storlek och utrustning, dels i vilken utsträckning biblioteket är bemannat. Ekonomi spelar ofta en stor roll.

Amerikansk forskning av Lance & Krashen (Nilsson 2003, s. 98) och Loertscher (Limberg 2003, s. 41) visar att det finns ett starkt samband mellan ett välutrustat skolbibliotek (med god tillgång till media av olika slag samt en utbildad bibliotekarie) och elevers läsfärdighet samt ett ökat lärande. Men som tidigare nämnts - ett välutrustat bibliotek och en utbildad bibliotekarie är *ingen garanti* för att eleverna lär sig mer.

Från att skolbiblioteket främst varit ett utlåningsbibliotek av skönlitteratur ställer det undersökande arbetssättet nu andra krav på skolbiblioteket. Dels måste litteraturutbudet breddas och anpassas till skolans pedagogiska verksamhet. Dels måste andra medier t.ex. Internet finnas till hands.

Tyvärr finns det stora brister i den svenska utgivningen av facklitteratur. Antal titlar är för få och den utgivning som finns är koncentrerad till ett fåtal ämnesområden, t.ex. geografi och naturkunskap. Kvaliteten är ofta dålig och språket är för svårt (Kühne 1993, s. 205-206; Limberg 2003, s. 36).

Personalens kunskap om informationssökning är viktigare nu än tidigare (Skolbiblioteken i Sverige 1999, s. 31). Sedan mitten av 1990-talet har Internetanvändningen fått en allt viktigare plats vid elevers informationssökning. Ofta får bibliotekarien ansvar för att introducera och hjälpa eleverna i detta arbete. Detta har på många skolor stärkt skolbibliotekens pedagogiska roll (Limberg 2003, s. 40).

5.7 Utbildning

5.7.1 Skolledarens utbildning

Skolledaren är en viktig person när det handlar om biblioteksutveckling. Tyvärr har många skolledare bristfälliga kunskaper om skolbibliotekets funktion. Många skolledare ser fortfarande biblioteket som ett utlåningsbibliotek. Då är det också svårt att motivera satsningar på t.ex. kompetent personal i biblioteket. Statens Kulturråd sammanställde 1999 en undersökning om vilken roll skolledare spelar för en positiv skolutveckling. Man kom fram till att skolledares bristande kunskap var ett stort problem. Skolledarutbildningen vid universiteten innehåller inga moment om skolbibliotekens funktion. Detta kan vara en viktig förklaring till varför standarden på skolbiblioteken är ojämn (Skolbiblioteken i Sverige 1999, s. 63-64).

5.7.2 Lärarutbildningen

”...alltså vad menar du egentligen med informationssökning?...”

Nielsen och Olofsson har i en magisteruppsats (BHS, 2002) undersökt vad lärarstudenter lär sig om informationssökning och skolbibliotek under sin utbildning. Förutom en litteraturstudie består uppsatsen av 11 intervjuer: 8 lärarstudenter, 2 lärare på lärarutbildningen (i Svenska och Samhällsorienterade ämnen), samt 1 studierektor.

Slutsatsen blev att alla intervjuade hade olika syn på vad informationssökning innebär. Man associerade dock mest till datorer, Internet samt till källkritik. Nielsen och Olofsson ser en skillnad mellan lärares och bibliotekariers syn på informationssökningsbegreppet. De intervjuade såg ingen naturlig koppling mellan skolbibliotek, informationssökning och ett undersökande arbetssätt. Däremot såg de ett samband mellan skolbibliotek och informationssökning. Lärarstudenterna trodde, generellt sett, att de i kommande yrkesutövning mer stod för att arbeta källkritiskt än att rent praktiskt hitta informationen.

Man kunde inte i lärarutbildningens undervisningsplan direkt utläsa varför det finns en fördel med att arbeta med skolbiblioteket i undervisningen. Studierektorn säger t.o.m. att ”kopplingen till skolbiblioteket har varit mindre bra i deras utbildning” (Nielsen & Olofsson 2002, s. 61). Alla intervjuade studenter var dock positiva till att använda

skolbiblioteket i ett kommande yrkesliv. De var överens om att lärarens egna intressen av bibliotek har stor betydelse när det gäller hur mycket eleverna ska använda biblioteket. Man betonade även vikten av att lärare och bibliotekarier samarbetar då man kompletterar varandra. Bibliotek anses av studenterna alltså som viktiga i skolan men man hade under praktikperioder väldigt skiftande erfarenheter av skolbibliotek.

Nielsen/Olofsson tror att studenterna i hög grad påverkats av en eller ett par särskilt biblioteksintresserade lärarutbildare. Trots att lärarstudenterna diskuterat skolbibliotek endast under en del av en 10 p kurs i svenska och trots att kurslitteraturen endast bestod av ett litet häfte tycker de att "skolbiblioteket i undervisningen" genomsyrat kursen.

5.7.3 Lärares fortbildning

I *Ekonomiska resursers betydelse för pedagogiska resultat* (2002, s. 132) drar professor Jan-Eric Gustafsson och Eva Myrberg (institutionen för pedagogik, Göteborgs universitet) slutsatsen att länder som har störst andel kvalificerade lärare och elever med goda studieresultat satsar mer på lärares fortbildning än andra länder. Det är alltså av vikt att lärare får adekvat fortbildning.

En doktorsavhandling vid Handelshögskolan i Stockholm visar att man lär sig mest när man själv deltar och med egna ögon får se. Forskaren Pär Larsson har studerat fyra grundskolor som alla har satsat på utveckling av IT. Trots att skolorna hade likartade förutsättningar lyckades vissa skolor bättre än andra. Utmärkande för de framgångsrika skolorna var:

- Efter introduktionen av en förändring hade lärarna möjlighet att se varandra i arbete. Dvs. man hade insyn i kollegornas arbete.
- I fokus för förändringen låg skolan som helhet, inte bara den enskilde lärarens situation. "Är det hela skolan som ska utvecklas eller den enskilde läraren?"
- Den kunskap en lärare erhöll genom individuell fortbildning måste spridas (Lärarnas tidning nr. 5/2004, s. 11).

När det gäller brister i lärares undervisning i informationssökning visar forskning (Limberg 2002, s. 125) att det i lärarnas fall kan förklaras med att lärarna själva inte riktigt vet vad informationssökningsprocessen innebär. Limberg drar slutsatsen att "utveckling av informationssökning och lärande i skolan handlar om lärares och bibliotekariers eget lärande" (ibid., s.169). Det är viktigt att lärare genom fortbildning själva får känna på informationssökningens olika faser.

5.7.4 Bibliotekariens utbildning

På samma sätt som lärares kunskapsbrister i informationssökningsprocessen har betydelse för undervisningen är bibliotekariens syn på lärande viktig för hur eleverna lär sig (Limberg 2002, s. 125). Forskningsprojekt med gemensam fortbildning för lärare och bibliotekarier har visat sig vara framgångsrik (ibid, s. 169).

5.8 Projekt Språkrum

År 2000-2001 gav regeringen Skolverket (sedan 2003-01-03 Myndigheten för skolutveckling) i uppdrag att:

- stödja förskolors och skolors arbete med att förbättra läs- och skrivmiljö
- förstärka och utveckla skolbibliotekens pedagogiska roll.
- starta ett nätverk med universitetet och högskolor som skulle stödja och initiera kompetensutveckling som fokuserade på skolbibliotekets pedagogiska funktion i en kreativ språk- och lärmiljö.

Dessa tre uppdrag organiserades inom ett projekt, Språkrum. Språkrums övergripande syfte var att bidra till högre måluppfyllelse gentemot Lpo 94, och en bättre språkutveckling. I uppdraget fanns en uttalad grundsyn: ”Den pedagogiska miljön från förskola till gymnasieskola är avgörande för elevers språkutveckling. Ett av skolans viktigaste uppdrag är att stödja skolbiblioteken som en resurs i denna miljö. Med ett processinriktat arbetssätt blir bibliotekarien en självklar medlem i arbetslaget.” (Ge rum för språket 2000, s. 5) Språkrums arbete fokuserades på forskning, kompetensutveckling (lokalt utvecklingsarbete), och information och kommunikation (för att bl.a. inspirera till skolutveckling).

Projekt Språkrum initierade i sin tur flera utvecklingsarbeten. Ett av dessa var ett forsknings- och utvecklingsprojekt benämnt ”Helvetesgapet- ett brobygge för 00-talet med fokus på skolbibliotek och kreativ språkmiljö”. Namnet Helvetesgapet togs med bakgrund av det gap som i skolan finns mellan teori och praktik. Ett sätt att överbrygga detta gap skulle kunna vara att utnyttja skolbiblioteket på ett bra sätt. Helvetesgapet vände sig till rektorer, skolbibliotekarier och lärare på ett antal skolor i västra Sverige och var indelat i tre delar: ”*Inte utan min rektor*” – tid avsattes för rektorers medverkan i projektet, ”*Vägval eller varför väljer vi denna väg*” – kursspåret som innebar kompetensutveckling genom t.ex. föreläsningar, litteratur men även tid avsatt för pedagogiska samtal på skolorna. Den tredje delen var forskningsspåret ”*Utän facit*” där projektet följdes, dokumenterades och analyserades av två forskare, professor Mikael Alexandersson, Luleå tekniska högskola och professor Louise Limberg, Bibliotekshögskolan i Borås. Projektet dokumenterades även i rapporten *Tid för lärande* (2003). Den kanske viktigaste slutsatsen man då drog var att de skolor som under/efter projektet kommit längst i sin biblioteksutveckling var de skolor som dels valt att koncentrera sig på samarbetet mellan bibliotekarie och lärare dels haft en rektor som engagerat sig i processen (*Tid för lärande* 2003, s. 51).

Språkrum som helhet utvärderades och redovisades hösten 2003. Även då kom man fram till att rektors engagemang och delaktighet samt professionell samverkan mellan bibliotekarie och lärare krävs för att utveckla biblioteksverksamheten. Det krävs även tid för reflektion ((Redovisning av Språkrum 2004, s. 61).

6 Resultatredovisning

Först kommer en presentation av de båda intervjukolorna och dess bibliotek. Här beskriver jag även kort deras biblioteksverksamhet. Därefter har jag valt att redogöra för resultatet enligt de rubriker som finns i kapitel 5. Indelningen syftar till att visa olika

faktorer som kan påverka bibliotekets integrering i undervisningen. Jag anser att dessa faktorer har betydelse även för lärares och skolledares attityder.

I varje avsnitt (påverkansfaktor) redovisas respektive skolas svar, uppdelat i de olika yrkeskategorierna: rektor, bibliotekarie, lärare. I slutet av varje avsnitt följer en sammanfattande analys.

De gamla begreppen låg-, mellan- och högstadium existerar inte längre officiellt i skolan. Många använder trots allt dessa benämningar. Jag kommer för enkelhetens skull att göra det. Lågstadiet innebär förskoleklass- år 3, mellanstadiet år 4-6 och högstadiet år 7-9.

Eftersom respondenterna är garanterade att få vara anonyma har jag gett både skolorna och lärarna fingerade namn. Rektorer och bibliotekarier får kort och gott heta så.

För att förenkla identifieringen av respondenterna börjar Alskolans respondenter på A och Ekskolans respondenter på E. Alla respondenter har arbetat inom skolan i minst 10 år. Flera har arbetat som lärare i mer än 15 år.

Respondenter

Alskolan

Rektor

Bibliotekarie, utbildad mellanstadielärare, arbetar 80 % som bibliotekspedagog och 20 % som lärare på högstadiet.

Anders, lärare högstadiet

Anneli, lärare mellanstadiet

Ekskolan

Rektor

Bibliotekarie, utbildad mellanstadielärare, arbetar till största del som lärare på mellanstadiet, har ca 4 veckotimmars nedsättning av undervisningsskyldigheten för att sköta biblioteket.

Erika, utbildad mellanstadielärare, arbetar på mellanstadiet

Emma, utbildad mellanstadielärare, arbetar på mellanstadiet

6.1 Presentation av Alskolan

Skolan är en år 0-9 skola med särskola. Elevantalet är ca 600. Skolan består av flera byggnader/paviljonger. Även om avstånden inte är stora ger det ändå ett något splittrat intryck. Skolbiblioteket var tidigare uppdelat i tre bibliotek. Ett bibliotek i lågstadiet, ett i mellanstadiet och ett bibliotek i högstadietbyggnaden. För några år sedan blev situationen ohållbar. Man hade lärarbibliotekarier med viss nedsättning i sin tjänst men tiden räckte inte till att sköta biblioteken och det var både orationellt och oekonomiskt att ha böcker utspridda på tre olika bibliotek. Böcker var inte sökbara och någon bibliotekspedagogisk verksamhet existerade inte. Samtidigt hade man från kommunpolitikerns håll satsat på en utvärdering av kommunens skolbibliotek. En skolbiblioteksgrupp bestående av skolledare, lärarbibliotekarier och bibliotekarier fick möjlighet att besöka goda exempel på skolbibliotek. Även politiker fick delta i en föreläsning. Bibliotekskonsulenterna i Västra Götaland gjorde också en inventering av skolbiblioteken i kommunen. Då Alskolan var den enda högstadieskola i kommunen som inte hade ett integrerat folk- och skolbiblioteket och man önskade detta, hoppades

man att politikernas satsning även skulle resultera i pengar till ett sådant bibliotek. Så blev det inte. Skolan tog då saken i egna händer. Med hjälp av s.k. Wärnersson-pengar gjordes en lärartjänst om till en tjänst som man kallar bibliotekspedagog (80 %). Man ville även anställa en bibliotekarie på en halvtidstjänst men tjänstgöringsgraden gjorde det svårt att rekrytera. Istället anställdes en biblioteksassistent. De tre biblioteken skulle samlas i ett mer centralt beläget bibliotek. Hög- och mellanstadiebiblioteken är sammanslagna. Lågstadieböckerna är snart på plats. Till hösten (2004) ska skolan renoveras och man planerar för ett ännu mer centralt och funktionellt bibliotek. Biblioteket har ett anslag på 60 000 kr.

6.2 Presentation av Ekskolan

Skolan är en 0-9 skolan med ca 600 elever. Skolan består av en nybyggd del där bibliotek, datasal, specialsalar, expedition och även vanliga klassrum finns. Resten av skolan består av spridda ”paviljonger”. Skolans bibliotek sköts av en lärarbibliotekarie. Hon har ca 4 veckotimmars nedsättning i sin undervisningsskyldighet för att kunna sköta biblioteket. Resten av tiden arbetar hon i en klass. Biblioteket är öppet ett fåtal timmar varje vecka. Två timmar i veckan kommer en bibliotekarie från folkbiblioteksfilialen och sköter biblioteket. Biblioteket har ett anslag på ca 45 000 kr. Av dessa pengar dras ca 10 000 kr som går till kommunens skolbibliotekscentral.

År 2000 byggde man till skolan. Man ville då passa på att bygga in ett centralt beläget bibliotek med tillhörande datasal. Tidigare hade biblioteket mest liknat ett bokrum som dessutom hade flyttats några gånger för att lösa andra lokalbehov. Biblioteket användes men förde en tynande tillvaro. Förutom att få ett centralt beläget bibliotek ville man dessutom uppdatera bokbeståndet. Finansieringen löstes genom att det ingick i nybyggnationen. I samband med bygget fick man information om ett skolverksprojekt som syftade till att stärka bibliotekets roll i undervisningen. Lärarbibliotekarien och rektor tyckte att det verkade intressant, ansökte och skolan blev antagen till projektet. Projektet avslutades 2002. Läs mer i kapitel 5.8, Språkrum.

Skolan har vad man kallar ”Kunskapsverkstad” några eftermiddagar i veckan. Det är en satsning på elever som behöver extra hjälp för att klara målen i undervisningen. Tidigare satt man i klassrum men har nu flyttat till biblioteket/datasalen/cafédelen. Själva verksamheten är inte biblioteksrelaterad, den sköts av specialpedagog, ämneslärare och assistenter. Däremot för det med sig att biblioteket är öppet, om än inte bemannat med bibliotekarie.

Både Erika, Emma och deras elever använder biblioteket mest till att låna bänkböcker för tyst läsning. Det som lånas är till största del skönlitteratur. Vid enstaka tillfällen arbetar man i temaarbeten. Då ber man skolbibliotekarien att plocka ihop böcker om t.ex. ”Medeltiden”. De använder sig också av folkbiblioteket för att få böcker inom ett visst område. Under projekttiden hade bibliotekarien från filialen hand om sökskola i vissa årskurser. Efter projektets slut har det runnit ut i sanden.

6.3 Mål med verksamheten

När de intervjuade pratar om styrdokument är det främst läroplanen och den lokala arbetsplanen man menar. Till grund för skolans lokala plan ska dock kommunens arbetsplan ligga. I Alskolans kommuns skolplan nämns skolbiblioteket i en punkt: ”Det

(ska, min anm.) finnas ett väl utrustat skolbibliotek/infotek på varje enhet. Skolbiblioteket är en viktig resurs i lärandeprocessen.” (Verksamhetsplan 2003-2006, s. 20)

I Ekskolans kommuns skolplan nämns biblioteket som en av många lärandemiljöer. Det finns inget specifikt mål för skolbiblioteket (Skolplan för x kommun 2001-2004, s. 6).

Alskolan

Enligt *rektor* tittar skolledning och personal på läroplanen och tänker efter: ”Hur kan jag uppfylla den?” Rektor tror att ett sätt att uppfylla läroplanen är att man har ett bibliotek som är ett infotek.

Man har under hösten haft studiedagar då man har gått igenom kommunens verksamhetsplan (=kommunal skolplan) och läroplanen. Detta i syfte att skriva en ny lokal arbetsplan. I det arbetet har man också börjat få in utvärdering och kvalitetsuppföljning. Arbetsplanen på skolan är övergripande, vad man strävar mot att uppnå med verksamheten. För varje ämne finns kursplaner. Rektor planerar att tillsammans med bibliotekarien göra ett utkast till bibliotekets arbetsplan. Utkastet får sedan gå på remiss till arbetslagen. På frågan om biblioteket nämns i de olika ämnenas kursplaner, svarar rektor att när de skrevs hade man inte ett så bra bibliotek så biblioteket märks knappast där. Hon tycker att man vid revideringen av kursplanerna bör ha skolbiblioteket i åtanke.

Bibliotekarien tycker att läroplanen är viktig och ett bra stöd i ”propagandaarbetet” som hon bedriver för biblioteksverksamheten. I diskussioner med andra lärare brukar hon framföra läroplanens syn på lärande och att man faktiskt inte kan välja bort läroplanen och dess skrivningar. Bibliotekarien har själv skrivit en lokal arbetsplan för biblioteket. Den är inte så detaljerad utan mer en viljeinriktning. Så fort tid finns är hon angelägen att revidera den. När bibliotekssatsningen drog igång var det en grupp lärare (flertalet från högstadiet, ingen från lågstadiet) som arbetade med såna frågor. Nu är det i ett nytt skede, där även lågstadielärarna är med i diskussioner om det nya biblioteket.

Anders (högstadiet) säger att det inte är pga. vad som står i styrdokumentet som man har satsat på skolbiblioteket. Dokumenten ska ju vara styrande men av erfarenhet tror han sig veta att styrdokumentet inte är så styrande som de borde. Samtidigt sker det på Alskolan en god utveckling ändå. Den utvecklingen sammanfaller med det som är formulerat i styrdokumentet. Det är som om styrdokumentets andemening sitter i ryggmärgen. Han tror alltså inte att det är tack vare styrdokumentets skrivelser som man har satsat. Man tar intryck av styrdokumentet men det är svårt att veta vad som är hönan och ägget vad gäller skolutveckling. Anders vet inte om det finns någon lokal arbetsplan för biblioteket.

Anneli (mellanstadiet) tycker inte att det förekommer planerade diskussioner om styrdokumentet och biblioteksutveckling. Hon säger att de diskussioner som förs om bibliotek inte har utgått ifrån styrdokumentet, däremot från läsandets roll, dvs. vikten av att läsa, hur man läser, varför man läser. Anneli vet inte om det finns någon lokal arbetsplan för biblioteket.

Ekskolan

Rektor hänvisar till den utvecklingsplan som finns för biblioteket samt till skolans lokala måldokument. Utvecklingsplanen skrevs av projektgruppen i samband med projektarbetet. Som underlag hade all personal fått besvara frågor om hur man ville ha det. Planen innehåller nulägesbeskrivning, kortsiktiga mål och mer långsiktiga mål – mål och visioner. Som ett övergripande mål anges: ”Målet är att biblioteket skall vara ett levande centrum för lärande. Biblioteket är skolans viktigaste läromedel. Det är skolans bästa plats!”(Utvecklingsplan för x-skolans bibliotek 2002-2003). Efter det punktats mer konkreta mål upp. Man vill t.ex. att biblioteket skall vara bemannat hela skoldagen.

I skolans lokala måldokument står biblioteket med som en av sju punkter. ”Utveckla skolbiblioteket som pedagogisk resurs i ett kunskapssökande arbetssätt.” (Lokalt måldokument för x skola 2003).

Rektor tycker att man efter bästa förmåga arbetar enligt styrplanerna. Han medger att man haft svårt att leva upp till bibliotekets utvecklingsplan men tror att man har löst åtminstone bemanningsfrågan till år 2005. Till nästa läsår kommer det att stå mer tvingande i det lokala måldokumentet att alla arbetslag ska arbeta tematiskt under åtminstone ett tillfälle per termin. Han tror att det kommer att gynna biblioteket.

Erika (mellanstadiet) säger att i praktiken sitter man inte och läser vare sig läroplan eller arbetsplan. Hon tittar i styrdokumentet om en aktuell fråga dyker upp. Hon tror att det skulle ha en positiv betydelse för biblioteket om det stod omnämnt på ett tydligare sätt. Planerna är för övergripande och flummiga. Som lärare får man ofta höra från ledningen att ”Det är en tolkningsfråga”.

Emma (mellanstadiet) har under projektet varit med och arbetat fram en lokal arbetsplan för biblioteket. Hon är väldigt nöjd med den och önskar bara att man verkligen jobbar efter planen. Hon tror att det säkert finns lokala arbetsplaner i de andra ämnena men eftersom de inte finns ute i verksamheten tror hon inte att biblioteket står medskrivet i dessa planer.

Bibliotekarien anser att det är mycket viktigt att biblioteket finns med i alla styrplaner. Hon tycker att utvecklingsplanen ännu ej haft någon praktisk betydelse.

Sammanfattning

Rektorer och bibliotekarier lägger större vikt vid styrplanerna än vad lärarna gör. För rektorerna är det självklart att planerna skall följas. Alskolan ska skriva en ny lokal arbetsplan och man har förberett det arbetet genom att under studiedagar gå igenom kommunens skolplan och Lpo 94. När nya kursplaner ska skrivas anser rektor att man bör ha biblioteket i åtanke. Även biblioteket ska få en arbetsplan. Alskolans bibliotekarie känner stöd i läroplanen vid diskussioner för biblioteksverksamheten. Lärarna känner inte lika självklart att styrdokumentet styr. Anders säger att det sker en god skolutveckling ändå. Anneli säger att de diskussioner som förts mer handlat om läsandets roll än om styrdokument.

Ekskolans utvecklingsplan och lokala mål är tydliga och verkar genomarbetade. Rektor tror att man lyckas genomföra bibliotekets mål 2005. Emma och bibliotekarien är besvikna över att man inte arbetar enligt utvecklingsplanen.

6.4 Undersökande arbetssätt

Alskolan

Rektor

Ska man prova med nya metoder kan man inte vara låst vid klassrummet och en uppsättning böcker. Man måste ge folk möjligheter. Hon tycker att man ofta kritiserar lärare för att de inte använt sig av nya arbetssätt men att man då först måste ha gett dem möjligheter. Man kan inte bara säga "sök kunskap". Man måste ge möjlighet att söka både i böcker och med datorer. Då är det också viktigt att det finns folk i biblioteket. Det är viktigt att läraren är med i biblioteket och att man tillsammans med bibliotekspersonalen för en diskussion om arbetssätt och undervisning.

Rektor tror att det nästan alltid finns en rädsla för något nytt. Hon har ingen riktig uppfattning om hur många som arbetar med ett undersökande arbetssätt. Det är i alla fall mycket folk i biblioteket och man börjar få upp ögonen för dess möjligheter mer och mer.

Bibliotekarien

Hon har under många år alltid värnat om det undersökande arbetssättet. Hon har alltid drivit att biblioteket är en förutsättning för att kunna arbeta undersökande. Hon har alltid varit väldigt intresserad av lärande och speciellt lärande ihop med biblioteket. Man ska använda biblioteket och barnen ska veta vad de söker. Det är viktigt att lärare och elever arbetar med den processen i klassrummet.

Bibliotekarien tror att det bland kollegor finns villfarelser, man tycker att man arbetar på ett undersökande sätt för att "nu ska vi läsa om Asien". Men om barnen inte vet vad de vill ha reda på kan man inte kalla arbetssättet för undersökande. Hon tror att lärare som yrkespersoner hade vunnit på mer kunskap om lärande, mer diskussioner. Hon tror att många inte ens för sig själva kan redogöra för varför man arbetar på ett visst sätt, utan gör det mer än av bekvämlighet. Nu gör många elever produkter, i värsta fall avskrivningar av texter.

Anders undervisar i svenska och engelska. Arbetssätt är ju beroende av vilket ämne man undervisar i. I engelska är de traditionella läromedlen förhärskande. Han använder även engelsk skönlitteratur. I svenska arbetar man med den skönlitterära boken i centrum. En poäng med det är att eleven hamnar på den kunskapsnivå som passar honom/henne. Detta arbetssätt har han använt sig av under många år men det fungerar mycket bättre nu när biblioteket är bemannat.

Under år 9 har man två stora temaarbeten där eleverna får fördjupa sig i "Mellanöstern" och "Folkmord". I det arbetet krävs ett undersökande arbetssätt och biblioteket är en förutsättning för detta, säger *Anders*.

Anneli använder i sin undervisning till största del traditionella läromedel. När hon i böckerna hittar lämpliga ämnen arbetar barnen med projekt. Det kan vara 3-4/termin.

Hon tycker att det är bra att ha de traditionella läromedlen som en bas att bygga undervisningen omkring. För barn som har det jobbigt behövs basboken. Men t.o.m. de åldersanpassade läromedlen är ofta för svåra för eleverna. Språket innehåller ofta fackuttryck (t.ex. i historia) som Annelie får plocka ut och prata med barnen om.

Ekskolan

Rektor säger att man just nu inte fullt arbetar på ett undersökande sätt. Temaarbeten görs lite sporadiskt. Från och med ht –04 kommer det i skolans mål att bli tydligare skrivet att alla arbetslag måste genomföra minst ett tema/projektarbete per läsår. Då kommer det att bli tillfällen när man måste använda sig av biblioteket. Att man tar in biblioteket som en resurs, en arena som man kan använda när man arbetar ämnesövergripande i teman /projekt.

Bibliotekarien tycker inte att man arbetar så mycket i temaarbeten/undersökande arbetssätt. Kanske är det något spår⁴ på skolan som arbetar mer på det viset. Enstaka temaarbete kan förekomma men det är svårt. Barnen har så lite egen drivkraft. Bibliotekarien tar ett exempel från verkligheten: Hon hade som introduktion till ett temaarbete berättat och de hade läst för att sätta sig in i ämnet. Så skulle en elev skriva om Nils Dacke och säger:

”Jag vet inte vad jag ska skriva...”,

”Börja berätta om vem Nils Dacke var!”

”Va! Är det en kung?”

Bibliotekarien har av erfarenhet sett att man när man arbetar på ett undersökande sätt ”tappar” många elever jämfört med om man arbetar med ett begränsat gemensamt stoff. Hon tycker sig se att barnen kan lite om mycket, därmed tror de att de kan och vet allt. Så fort man ska gräva lite djupare så blir det lite svårare och för jobbigt. Så är det med skönlitteratur också.

Erika

Klassen arbetar med teman några gånger om året. Då använder man sig av både skönlitteratur och faktaböcker i ämnet. Men Erika tycker att det är svårt. Hon säger att det fungerar inte så i dagens skola att man kan lägga upp böcker och tro att eleverna själva ska läsa och söka kunskap. Hon utgår i sin undervisning från en lärobok som alla ska läsa. Några gånger om året får eleverna som en fördjupningsuppgift välja om de vill läsa mer fakta om det aktuella arbetsområdet eller välja en skönlitterär bok i ämnet. Erika tycker att det är mycket svårare än vad många tror. Det blir gärna att eleverna ”läser en sida och skriver av fem meningar”. Hon tycker att lärarna, ”sliter som djur” för att få eleverna att bygga ihop en egen berättelse.

Emma säger att projektarbetet inte har medfört att hon ändrat sitt arbetssätt. Hon brukar skicka sina elever till biblioteket när det är öppet. Då kan de låna, läsa och arbeta med egna arbeten där. Under tiden då projektet pågick diskuterade man olika arbetsmetoder som hon då jobbade med i klassen. Man diskuterade även lärandeprocessen. Man ordnade sökskola i biblioteket. Emma säger att efter projektets slut har mycket av detta runnit ut i sanden. Användningen av biblioteket har nog inte förändrats. Den

⁴ Spår - i skolsammanhang betyder att lärare och elever är indelade i olika arbetslag, oftast är det en klass från varje årskurs t.ex. en klass 0, en klass 1, en klass 2 osv. som tillsammans bildar ett spår. Detta för att skapa en kontinuitet, en röd tråd i elevernas lärande men även ett visst fadderskap.

traditionella läroboken är bas. Sen kan man söka mer i andra böcker. Tyvärr finns det inte tillräckligt med faktaböcker. På frågan om att arbeta undersökande (med biblioteket) kan vara en generationsfråga svarar Emma att det nog kan vara så. Hon kopplar det undersökande arbetssättet till att söka på Internet och tror att yngre är mer benägna till det. Hon föredrar själv fakta från böcker.

Sammanfattning

Det finns en tydlig skillnad mellan de olika stadierna. De tre mellanstadielärarna samt den av bibliotekarierna som jobbar som lärare på mellanstadiet, vittnar om att de yngre eleverna inte klarar av för mycket frihet. De behöver läroboken som en bas och en ram att hålla sig till. En lärare säger t.o.m. att den åldersanpassade läroboken är för svår för vissa elever. Att då släppa traditionella läromedel till förmån för faktaböcker verkar vara övermäktigt.

Anders arbetar med temaarbete i år 9. Han vill gärna utöka med mer temaarbeten.

6.5 Skolledarens roll

Alskolan

Rektor berättar att hon redan under sin egen skoltid ”såg” skolbiblioteket och insåg dess betydelse för skolans verksamhet. Hon är intresserad av böcker och bibliotek och var för några år sedan med i en biblioteksgrupp som bildades i kommunen. I gruppen ingick kommunens bibliotekschef, representanter för rektorerna samt lärarbibliotekarier i kommunens skolor. Samtidigt gjorde Barn- och utbildningsnämnden en utredning om skolbiblioteken i kommunen. Gruppen åkte på studiebesök och biblioteksfrågan diskuterades. Det blev en extra skjuts i biblioteksutvecklingen.

Efter dessa diskussioner hände inget mer. Rektor tog då saken i egna händer och startade upp arbetet med att utveckla skolans bibliotek. Lokal bestämdes. En lärare blev tjänstefördelad till bibliotekspedagog (80 %). En assistent anställdes. Sen har det kommit en bit i taget. Hon säger att som ledare måste man visa vad man vill – lägga ut riktningen. Sen måste man försöka få folk med sig, t.ex. genom kompetensutveckling.

Bibliotekarien har alltid drivit biblioteksfrågor och vid många tillfällen visat kollegor den pedagogiska vinsten med ett skolbibliotek. Hon tror att det som påverkar biblioteksutvecklingen starkast är rektor + en drivande person som vågar ställa lite krav, uttrycka behov. Hon återkommer flera gånger till att utan en stark rektors insats hade skolans biblioteksverksamhet inte varit som den är nu.

Anders ser det inte som att bibliotekssatsningen enbart drogs igång av rektor. Det var gemensamma ansträngningar från både skolledning och personal. Rektor visar att hon tycker att satsningen är viktig och värd att satsa på, menar han.

Anneli säger att det fanns en vilja att satsa på ett bättre bibliotek även från mellanstadielärarna. Rektor är viktig inte minst när det gäller den ekonomiska biten.

Ekskolan

Rektor är ensam rektor i närområdet om att lägga ett speciellt biblioteksanslag. Rektor anser att skolans fortsatta biblioteksutveckling hänger på både skolledning, de som har deltagit i projektgruppen, men även de sk samordnare som finns i varje arbetslag. Han tror att det är viktigt för rektorer att ta del av föreläsningar, diskussioner mm men avslutar med att arbetsbördan på rektorer är tung och att det är omöjligt att hinna allt. Han säger att biblioteksprojektet inte var sanktionerat hos hans chefer och antyder därmed att arbetet med biblioteket har kommit utanpå allt det andra arbetet.

Bibliotekarien tycker att bibliotekets utveckling hänger både på rektor och kollegor. Skolledningen måste ta tag i frågor som rör t.ex. öppettider. Hon själv orkar inte längre kriga för fler timmars öppethållande. Om kollegor krävde mer resurser skulle det nog hända mer. Hon tycker att rektor inte var riktigt engagerad i projektet när det pågick.

Erika

Rektors inställning är viktig eftersom det är han som kan driva saker åt rätt håll. Viktigt att han är positivt inställd. Rektor är viktig när det kommer an på att avdela ekonomiska resurser. Erika efterlyser att det sätts av speciella pengar till skolbiblioteket, både pengar och en speciell tjänst.

Emma efterlyser en tydligare ledning. Vill ledningen att man ska satsa på biblioteket måste det också prioriteras av ledningen. Hon känner att projektgruppen måste ha hjälp av ledningen när det kommer an på t.ex. mer öppettider.

Sammanfattning

Både bibliotekarier och lärare är helt överens om att skolledaren är mycket viktig när det gäller att driva/stödja skolutvecklingsfrågor, i detta fall biblioteksutveckling. Bibliotekarien på Alskolan är en person som ständigt drivit biblioteksfrågor. Hon säger att det inte räcker med vare sig enbart rektor eller enbart en drivande kollega. Båda i en kombination behövs.

Alskolans skolpolitiker gjorde för några år sedan en satsning på skolbiblioteken. Inte rent ekonomiskt men utbildningsmässigt. Ekskolans rektor verkar ha jobbat i lite mer motvind. Alla rektorer har förmodligen ett pressat tidsschema och är då inte allt sanktionerat hos rektors chefer blir det kanske omöjligt att satsa fullt ut.

6.6 Lärares attityder

Alskolan

Rektor tycker att personalens attityder har varit positiva till själva centraliseringen och satsningen på biblioteket. Sen har praktiska problem gjort att alla inte alltid varit nöjda. Man stod t.ex. utan bibliotek under själva flytten. Hon har inte hört att någon har något emot att lärartimmar satsats på en bibliotekarie plus en assistent. Det kan i och för sig bero på att man på skolan har det förhållandevis gott ställt med lärartjänster. Rektor tror alltså inte att någon personal är negativt inställd till biblioteket även om alla inte

använder det lika mycket. Men hon säger också att man måste ge personal och elever möjligheter. Man måste ge möjlighet att söka både i böcker och med datorer samt att det finns behjälplig personal i biblioteket. Hon tror att "klasslärartraditionen" kan vara stoppande. En rädsla för något nytt och för att lämna både kanske makten och sin nära relation till eleverna. Det kan vara svårt att släppa in en tredje part, att våga lyssna på andra, att öppna klassrummet.

Rektor tror att man vinner mycket på det goda exemplet. Att bibliotekarien gör reklam för sig och för biblioteket. Att man talar om och visar "Så här har jag gjort."

Om någon lärare på skolan är negativ till en förändring måste den läraren få mer tid på sig för att så småningom kunna acceptera förändringen. Det är svårt att tänka om innan man ser det nya framför sig. Rektor måste hjälpa till med den bilden för om man först väntar på att folk ska tänka och skapa sig en bild och sen förverkliga bilden så är det kanske inte "rätt" bild man har sett framför sig!

Folk som är emot förändringar ska tänka: "Är allt verkligen så jättebra så att vi är helt nöjda?" Är man då inte helt nöjd måste skolledningen visa på vad som kan hjälpa.

Bibliotekarien har som lärare länge propagerat för ett bättre bibliotek. Fortfarande utnyttjar alla inte biblioteket lika mycket. Hon ser ingen öppen misstrohet. Möjligtvis lite missnöje kopplat till att alla ännu inte har fått samma möjlighet att använda biblioteket fullt ut. Lågstadiet har inte blivit involverat till fullo. Man har där inte heller gjort upp med sig själva vilket system man ska ha. Låsa böckerna i temalådor som är bekväma eller sätta upp alla böckerna i det centrala biblioteket. Man vill ha både och. Bibliotekarien tror att det har att göra med att många lärare där är lite äldre. Man har alltid arbetat så, byggt upp depåer som underlättar. Det skulle behövas mycket mer tid till diskussioner om kunskap och om lärande.

Bibliotekarien tror att för att få med sig eventuella negativa kollegor måste man visa att förändringen leder till en vinst. Man måste våga sjösätta och se om det blir positiva effekter. Hon tror att det ifrågasättande som förkommit bland lågstadielärarna beror på att de helt enkelt ännu inte har fått ut lika mycket av biblioteket som de andra lärarna har fått.

Anders

Biblioteket är mer eller mindre lämpligt att använda beroende på ämne. Ett traditionellt arbetssätt gör väl att alla inte använder biblioteket så mycket. Alla skulle kunna använda det mer. För Anders som är svenska- och engelskalärare är det självklart att utnyttja biblioteket och bibliotekarien. Det känns som om man på skolan var överens om att bibliotekssatsningen var viktig. I den initiala satsningen var alla ämnen med och satsade pengar av ämnesanslaget.

Anneli

Eftersom man förr hade alldeles för dålig biblioteksverksamhet var lärarna överens om att något måste göras. För Anneli har satsningen på biblioteket främst inneburit att det besparar henne tid. Barnen kan gå och låna på rasten.

Ekskolan

Rektor tycker inte att han sett en rent negativ inställning bland lärarna. I så fall tror han att det handlar om okunskap och brist på tid. Man måste prioritera tiden man har. Tidsbrist står i sig självt inte i motsatsförhållande till biblioteksanvändning utan det borde tvärtom vara en möjlighet som man borde lära sig mer av. Det krävs ju en del planering från personalhåll, att man ”tänker in” biblioteket i undervisningen.

Bibliotekarien känner inte att hennes kollegor är öppet negativa till biblioteket. Däremot måste det finnas tid till diskussion och reflektion för sånt tar tid. Hon tycker att det är svårt att diskutera bibliotek med kollegorna för man kan inte diskutera det man inte vet finns. Studiebesök för att titta på fungerande skolbibliotek skulle vara bra. Hon känner att mycket hänger på henne. Att hon själv måste orka, göra sig outhärlig, serva, skapa ett behov. Hon tycker att kollegor skulle engagera sig mer för om kollegor krävde mer skulle det hända mer, bli mer resurser.

Erika säger själv att hon låter negativ till biblioteket fast hon egentligen inte vill! Projektet gav inget för skolans räkning utan blev för många bara en ytterligare belastning. Hon tycker inte att skolbiblioteket blivit annorlunda efter projektet. Det finns för lite faktaböcker och alldeles för lite öppethållande. Hon tror själv att det som skulle kunna få henne att ändra attityd till biblioteket är om någon, t.ex. en entusiastisk utomstående kom till skolan och tog sig an biblioteksverksamheten, visar att man kan skicka elever dit. Att man ser att det fungerar och är värt att satsa på. Man har på skolan pratat om hur mycket pedagogisk tid man är beredd att lägga på biblioteket. Erika är inte villig att offra lärartimmar på en bibliotekarietjänst. Hon är inte heller beredd att satsa av de pengar som arbetslagen förfogar över.

Emma tycker inte att projektet gett önskat resultat och är besviken. Tanken var ju att projektgruppen skulle entusiasmera sina kollegor i syfte att ändra synen på biblioteksverksamheten. Det har inte varit så lätt, snarare väldigt tungrott. Under projekttiden gjorde vikariefrågan att det kändes jobbigt varje gång gruppen skulle iväg och jobba utanför skolan. En stor nackdel är att man efter projektet inte fått några extra resurser för biblioteksverksamheten. Emma anser att det först och främst handlar om att ha personal i biblioteket. Det är en självklarhet att ju mer biblioteket är öppet desto mer blir det tillgängligt för eleverna. Emma tror att det skulle vara möjligt att flytta timmar till biblioteket. Men det är svårt att sitta i små grupper och bestämma sånt. Alla prioriterar inte likadant och då måste skolledningen ha en tydligare ledning. Emma tror att det skulle vara bra med en föreläsare som kom och föreläste för hela skolans personal. Ju fler som är involverade i projekt, desto mer entusiastisk blir man.

Sammanfattning

Ingen av de intervjuade tror att någon lärare egentligen är negativ till själva biblioteket. Ekskolans rektor tror att om nu någon ändå är negativ handlar det nog om okunskap och brist på tid. Överlag är Ekskolans bibliotekarie och lärare besvikna på biblioteksverksamheten. Det saknas resurser främst till bemanning. Problemet är varifrån dessa pengar ska tas. Erika vill inte offra lärartimmar till förmån för biblioteket. Ekskolans rektor medger att de har snålt tilltagna lärarresurser. Alskolans rektor tror på det ”goda exemplet”. Samt att man som rektor skapar möjlighet för utveckling, inte bara ställer krav.

6.7 Bibliotekarien

Alskolan

Rektor ville i startskedet ha både en bibliotekspedagog (lärare) och en skolbibliotekarie i biblioteket. Nu blev det inte så därför att man inte fick tag på en bibliotekarie. Rektor tror alltså att kombinationen är bra. Det finns en pedagogisk fördel och legitimitet om det finns en person som pratar samma språk som lärarna/eleverna. Skolans bibliotekspedagog har arbetat många år som lärare och vet hur man praktiskt lägger upp teman och utvärderingar. Rektor tror inte att skolans bibliotekssatsning hade fått samma positiva gehör om det enbart hade anställts en bibliotekarie. Bibliotekarien är ett bra komplement till pedagogen genom att hon/han kanske ser på undervisningen på ett annat sätt. Rektor har hört flera olika exempel där pedagog och bibliotekarie jobbat tätt och att bibliotekarien kunnat berika lärarnas sätt att se på undervisningen. Rektor tror inte att bibliotekarien behöver vara med i ett arbetslag jämt, däremot periodvis, t.ex. vid upptakten av ett arbete. På så sätt sprider man kunskap, idéer och tankar i alla arbetslagen.

Bibliotekarien är mycket intresserad av bibliotek och lärande. Före bibliotekssatsningen hade hon gång på gång påtalat behovet av att centralisera de tre biblioteken samt vilka ekonomiska och pedagogiska vinster det skulle föra med sig. Hon visade vid många tillfällen upp hur hon hade arbetat med sina elever och gav modeller. Hon tror att det vid sidan av rektor krävs en drivande person. Någon som kan lägga ner mycket arbete och våga ställa krav, uttrycka behov. Hon ser sig som en viktig resurs för lärarna. Hon är pedagogiskt stöd både för lärare och för barnen. Hon tycker att det är viktigt att vara med i arbetslag. Hon tror att hon hade vunnit på att vara med även i låg- och mellanstadiets arbetslag. Än så länge är det bara högstadiet som känns inarbetat och bidragande orsak är förmodligen att bibliotekarien är med i arbetslaget där.

Anders tycker att det är väldigt viktigt med ”rätt” personal i biblioteket. Det är viktigt att han kan skicka iväg elever och lita på att de blir hjälpta. Bibliotekarien måste veta vad som behövs för undervisningen. Det räcker inte med en litteraturintresserad person. Den nuvarande bibliotekspedagogen har kvar 20 % undervisning. Det tror Anders är den bästa modellen. Bibliotekarien är med i ett arbetslag i egenskap av lärare. Det blir då naturligt att prata bibliotek och samordna t.ex. temaarbeten. Även om samarbetet skulle kunna vara mycket mer omfattande om tid fanns. Anders ser bibliotekarien och de generösa öppetiderna som klart positiva. Det förenklar hans undervisning.

Anneli utnyttjar bibliotekarien till att plocka fram material om ett visst ämne. Bibliotekarien tipsar även om Internet-länkar. Däremot har man ingen gemensam planering inför temaarbeten. Hon tycker att bibliotekarien är bra för eleverna när de behöver hjälp att välja rätt böcker för den läsförmåga de har. Det är bra med en bibliotekarie som kan tipsa om nyare ungdomsböcker.

Ekskolan

Rektor ser biblioteket som en ”arena för pedagogerna”. I skolans mål och visioner har man skrivit att biblioteket ska vara bemannat av skol- och lärarbibliotekarie,

biblioteksassistent och IT-pedagog. En bibliotekaries kompetens kan man få via ett samarbete med folkbiblioteket.

Bibliotekarien känner att hon lägger ner otroligt mycket tid och kraft för att få biblioteket att fungera. Det gäller att serva och göra sig oumbärlig. Man måste ha kontakt med personalen, det ger reklam. Just nu är hon nära att lägga av. Hon tycker att för mycket tid går åt till att ställa ordning efter alla i biblioteket. Att det finns en nonchalans. Hon är också trött på att ständigt behöva kräva för mer öppethållande. Hon skulle önska mer stöd från skolledningens sida.

Erika anser att om det ska vara en idé med ett bemannat bibliotek måste vederbörande ha pedagogisk bakgrund så att man har ett hum om hur man kan jobba och vad som är lämplig litteratur, hur man lägger upp ett arbete. Det räcker inte med någon som plockar fram litteratur. Då återstår ju ändå själva jobbet för läraren, att se vad som är lämpligt och avgöra vad eleverna klarar. Ska bibliotekarien vara med i arbetslaget under t.ex. ett temaarbete så måste bibliotekarien kunna hantera en klass, inte bara vara med och serva med böcker. Det bästa är om någon på skolan har en delad tjänst dvs. både som bibliotekarie och som lärare. Detta för att få förankring.

Emma tror att både en lärarbibliotekarie och en bibliotekarie kan göra ett bra jobb.

Sammanfattning

Alla är överens om att det är viktigt med ”rätt” person i biblioteket. De flesta föredrar en biblioteksintresserad pedagog istället för en bibliotekarie. Det är viktigt att bibliotekarien talar ”samma språk” som lärare och elever. Lärarna ska kunna skicka eleverna till biblioteket och lita på att eleverna får adekvat hjälp. Alskolans rektor tror inte att deras bibliotekssatsning hade fått samma positiva gehör om det hade anställts enbart en bibliotekarie. Både Anders och Erika tycker att det bästa vore om bibliotekarien arbetar en del av tjänsten i biblioteket och den andra delen som lärare. Detta för att få förankring i arbetslaget, hos lärare och elever. Båda bibliotekarierna säger att det krävs mycket tid och kraft från deras sida för att driva och utveckla biblioteksverksamheten. Bibliotekarien på Ekskolan, som har sin största del av sin tjänst i klass, säger att hon snart inte orkar mer.

6.8 Skolbiblioteket

Alskolan

Rektor tycker att centraliseringen har varit viktig. Tre små bibliotek slogs ihop till ett centralt. Man har satsat mycket tid på att gallra ut gammal litteratur och man har köpt ett nytt bibliotekssystem, Bibliomatik.⁵

Hon tycker att det är viktigt med bemanning, att ge lärarna möjlighet att använda biblioteket. Arbetslagen har möjlighet att styra över läromedelspengar till biblioteket. Ett år lade man på det viset 35 000 kr extra till biblioteket.

⁵ Bibliomatik – datasystem speciellt utvecklat och anpassat för skolbibliotek.

Bibliotekarien säger att tidigare utnyttjades inte böckerna till fullo då de var utspridda över hela skolan. De var inte sökbara. En fördel med bra medieanslag är att man snabbt kan köpa in det som elever önskar. Det är positivt att det finns mycket nyheter. Hon tror att ett minskat medieanslag skulle kunna göra att biblioteket inte får lika god respons från elever/lärare som nu.

Anders

Bemanning med kompetent person är viktigt. Biblioteket ska vara centralt både bildligt och bokstavligen. För närvarande har biblioteket fyra datorer men man önskar kunna köpa fler. Anders tycker att det är bra att pengar tas från läromedelsanslaget till bokinköp, men säger samtidigt att det ju inte är någon uppoffring för egen del då han ju arbetar mycket med skönlitteratur. Anders är väldigt nöjd med biblioteket. Han tycker att litteraturtillgången är god och att det köps in mycket nytt.

Anneli är nöjd med biblioteket. Bibliotekssatsningen har för henne inneburit en tidsbesparing. Istället för att gå till folkbiblioteket för att få bibliotekariehjälp går barnen till skolbiblioteket på rasten. Bemanningen av biblioteket är viktig.

Ekskolan

Rektor

I samband med en tillbyggnad såg man en chans att bygga in ett centralt skolbibliotek med angränsande datosal. Samtidigt passade man på att datera upp biblioteket. Efter bygget har man investerat i Bibliomatik för att registrera alla böcker.

Bemanning är en resursfråga, en fråga om personalens resurser. Ska biblioteket bemannas är det någon annan verksamhet som får stryka på foten. Skolan ligger ganska "tight" med lärartimmar. Samtidigt är målet 2005 att biblioteket ska bemannas. Rektor tror att det behövs mer bemanning för att få fart på biblioteksverksamheten. Man har satsat på att göra biblioteket lite mer användarvänligt för de minsta barnen.

Det är viktigt för en skolas biblioteksutveckling att biblioteket är up-to-date. Att det motsvarar de behov man har. Rektor tycker att de har ett bra utrustat, ganska stort bibliotek som man också lagt en hel del pengar på.

Bibliotekarien tycker att hennes tid i biblioteket är alldeles för begränsad. Hon är nöjd med den datoriserade bokregistreringen. Den gör att lånerutinerna kan handhas på ett mer smidigt och effektivt sätt än tidigare.

Det är svårt att hitta bra faktaböcker. Det finns inom Naturorienterande ämnen, Historia och Geografi. Inom andra områden finns litteratur nästan bara på vuxennivå. Det är ett stort problem då många elever inte läser av lust och fri vilja. De stannar då i sin läsutveckling.

Erika

Det är svårt att hitta böcker som passar alla. Även om skolbiblioteket naturligtvis har några böcker är det ändå för lite.

Det skulle behövas någon som tar sig an biblioteket och att det tas av pengar som ligger utanför den andra verksamheten. De pengar som arbetslagen förfogar över går inte att lägga på biblioteket. Som det är nu har man nästan inte råd att köpa läromedel.

Bibliotekets utrustning är viktig även om det inte är det som är grunden. Nya fräscha böcker är roligt för eleverna, det syns. Eleverna vill inte ha böcker som är 10-15 år gamla. De ser för tråkiga ut.

Emma

Det behövs personal i biblioteket. Det är en självklar sak att ju mer biblioteket är öppet desto mer blir det tillgängligt för alla elever. Prioriterar man biblioteket får var och en dra sitt strå till stacken och kanske offra några lärartimmar. Det finns för dåligt med faktaböcker för att kunna arbeta fullt ut i biblioteket. För skolans bästa skulle biblioteket tas om hand av en person som får lov att vara där väldigt mycket.

Sammanfattning

Respondenterna är helt eniga om vad som behövs för att ha ett bra bibliotek – bemanning. Alskolan har bemanning i stort sett under hela skoldagen och ser fördelarna med det. Ekskolan hoppas nå sitt mål om bemanning i biblioteket år 2005.

Båda skolorna har gjort en rejäl uppfräschning av mediebeståndet. Man har också investerat i Bibliomatik. Det centrala biblioteket är viktigt för båda skolorna. Alskolan har lyckats med det både bildligt och bokstavligt. Ekskolan är inte riktigt där ännu. Biblioteket ligger visserligen centralt placerat i skolhuset men har ingen självklar plats i undervisningen.

Bokbeståndet är viktigt. Elever och lärare föredrar nya fräscha böcker och Alskolans bibliotekarie ser en klar fördel av att snabbt kunna köpa in böcker som önskas. Ekskolans lärare och bibliotekarie tycker att det är svårt att hitta tillräckligt många, bra faktaböcker. Ekskolan hänvisar ofta till brist på resurser. Det verkar pågå en dragkamp om skolans resurser.

6.9 Utbildning

Alskolan

Rektor har varit med i en biblioteksgrupp i kommunen. Hon tyckte att det var viktigt att hon i egenskap av rektor deltog. Gruppen förde biblioteksdiskussioner och var på studiebesök. Hon tycker att det är synd att bibliotekarier inte läser pedagogik i sin grundutbildning. Det borde finnas en skolbiblioteksriktning där man t.ex. skulle läsa och diskutera läroplan och vad olika kunskaper innebär. Vad gäller nytexaminerade lärare tror hon att det bara är Svenska-lärarna som har utbildats i att arbeta med skolbiblioteket.

Förutom kommunens biblioteksgrupp, där några lärare var med på en kompetensutvecklingsdag har man inte haft någon fortbildning om skolbibliotek. Eventuellt kommer det något efter nästa läsår när det nya biblioteket är utbyggt. Lärare har möjlighet att några enstaka dagar per läsår fritt välja vilken fortbildning man vill ägna sig åt. Givetvis finns en ekonomisk ram för vad det får kosta. Förutom dessa självvalda dagar planeras ingen gemensam fortbildning inom biblioteksområdet.

Bibliotekarien har, som hon själv säger, gått på massor av kurser om skolbibliotek. Nu senast en kurs på Bibliotekshögskolan i Borås. Hon skulle önska att alla på skolan fick mer fortbildning i t.ex. källkritik och om hur lärande går till. Även mångfalden av

undervisningsformer är viktig att lära sig om. Man har haft mycket fortbildning om läsning.

Anders har inte fått någon fortbildning inom ämnet förutom en träff med försäljarna till Bibliomatik. Som Sv-lärare känner han inget behov av mer biblioteksfortbildning just nu.

Anneli känner heller inget behov av mer biblioteksfortbildning just nu.

Ekskolan

Rektor har till viss del deltagit i projektet. Han tycker att det har varit viktigt att i egenskap av rektor delta i föreläsningar, diskussioner mm. Någon biblioteksfortbildning för hela personalen har inte förekommit utan tanken är att projektgruppens deltagare jämte ledningen skulle/ska driva biblioteksfrågan.

Bibliotekarien tror att hennes kollegor skulle behöva besöka ett fungerande skolbibliotek. ”Det är svårt att diskutera det man inte vet finns.”

Emma var med i projektgruppen och såg det som väldigt positivt för egen del. Det gav en kick. Hon tror att det skulle vara bra om en extern föreläsare kom och föreläste för hela personalen. Hon är övertygad om att ju fler som är involverade i projektet, desto mer entusiastisk blir man.

Sammanfattning

Ingen av skolorna har haft fortbildning för hela personalen om att arbeta med skolbiblioteket. Grupper av personal har deltagit i sådan fortbildning. Alskolan är ändå ”igång”. Det råder en biblioteksvänlig anda på skolan. Detta trots att inte alla lärare använder biblioteket i så stor utsträckning. Rektor och bibliotekarie räknar lugnt med att det kan ta tid innan alla har insett fördelarna med biblioteket. På Ekskolan efterlyser både bibliotekarien och Emma fortbildning som omfattar alla lärare. Det skulle vara positivt med t.ex. en föreläsning eller ett studiebesök. Rektor har för tillfället inte planerat någon sådan fortbildning.

6.10 Projekt Språkrum

Det är enbart Ekskolan som deltagit i Skolverkets projekt.

Det startade med att en person från skolbibliotekscentralen sökte skolor som ville delta i projektet. Lärarbibliotekarien var intresserad och tillsammans med rektor skrevs ansökan. Det passade bra eftersom skolan höll på att bygga till och man såg en chans att bygga ett ”riktigt” bibliotek, centralt och med anslutande datorsal. Enligt rektor fanns det inget uttalat behov från arbetslagens sida att utveckla biblioteksverksamheten genom ett projekt. Däremot fanns det en önskan om att lokalmässigt få biblioteket som en central punkt i skolan, ihopkopplad med datasalen. Man ville också uppdatera biblioteket rent allmänt. Sammanlagt var 9-10 personer med i projektet. För att få genomslagskraft på hela skolan plockades personer från varje arbetslag. Rektor har själv

deltagit på en del föreläsningar och diskussioner men dock inte alla, mycket beroende på att han samtidigt genomförde sin rektorsutbildning.

Projektet i sig var för skolans räkning kostnadsfritt. Även eventuella vikarier ersattes. Projektet innebar ett annat sätt att se på biblioteket, att se biblioteket som en större del i skolarbetet. Nu när projektet är avslutat kan rektorn se att arbetslagen inte till fullo har anammat den synen på biblioteket. Skolan har en plan för biblioteket och nu blickar man fram mot målet år 2005. Man har inte riktigt nått dit ännu.

Bibliotekarien

Det positiva med projektet var att hon tillsammans med de andra i projektgruppen hade möjlighet att föra pedagogiska diskussioner. Projektet handlade ju om lärande och hur läroplanens mål nås med hjälp av skolbiblioteket. Det var givande att tillsammans med de andra skaffa gemensamma argument för biblioteket. Nu när projektet är avslutat kan hon tycka att det var värdefullt att få vara med men att inte ens projektgruppen har ork att driva det vidare. Bibliotekarien orkar inte ensam driva utvecklingen.

Erika

På frågan om hur hon tänkte när projektet drogs igång svarar hon snabbt: ”Jag var inte med!” Med det menar hon att hon inte var en av de 9-10 i projektgruppen. Beslutet att skolan skulle delta kom plötsligt, likaså förfrågan om vilka som ville vara med i gruppen. Hon säger att hon för egen del tog emot informationen om projektet med blandade känslor. Å ena sidan lät det som en kul satsning som hon själv gärna skulle kunna varit med om, om hon hade haft tid. Å andra sidan tänkte hon: ”Jaha, nu kommer en ny grej som dras igång, och så blir det en massa personer som ska försvinna från skolan och vi andra får vikariera för dem.” Så blev det i praktiken också. Även om projektet ersatte vikariekostnad när projektdeltagarna skulle på t.ex. föreläsning, blev det inga vikarier då det inte fanns några som kunde hoppa in. Det blev så att de lärare som var kvar på skolan fick dra ett tungt lass för att täcka upp de andra. Hon känner inte att hela skolan har varit med i projektet utom vid något enstaka tillfälle. Hon minns att projektgruppen redovisade vad de gjorde och så fick personalen i uppgift att säga hur man ville ha skolbiblioteket. Erika kände att det var långt ifrån verkligheten. Det var precis som många andra projekt, man kör det ett antal gånger och så rinner det ut i sanden och sen kommer det något nytt som det ska satsas på. Hon har inte sett att projektet lett till någon förändring och är tveksam till vad sådana insatser leder till.

Emma deltog i projektet. Emma tyckte att ”det var helt underbart” att få vara med. Hon tycker att all fortbildning är något positivt. De som var med i gruppen kände stor entusiasm. Man fick verkligen tid att prata om biblioteket och om annat, t.ex. lärande. Det gav mycket. Det var en kick. Men kollegorna i arbetslagen förstod inte alltid varför gruppen var borta från skolan och vikariefrågan var svår att lösa. För att få lite mer förståelse från kollegorna berättade man, vid några enstaka konferenstillfällen, vad gruppens arbete bestod i, vad projektet innebar. Emma tror att när man själv är engagerad i saker och ting så blir man mer entusiastisk än de som står lite vid sidan om.

Efter projektets slut känner Emma att det inte har hänt så mycket. Hon är förvånad då projektet ju ändå var en storsatsning. ”Vi har ju gått på en sån här lång utbildning för att se till att biblioteket utnyttjas mycket mera. Det måste man ha hjälp till.” Hon tycker att det nu är ledningens tur att ta ansvar för biblioteksutvecklingen.

Sammanfattning

Projektet startades upp utan att personalen var riktigt delaktig. Personer från varje arbetslag plockades ihop till en grupp och tanken var att de skulle föra med sig nya tankar till arbetslagen. Projektet var för skolans räkning kostnadsfritt. Trots detta var en del av de kvarvarande lärarna negativa. Praktiska problem, främst brist på vikarier, gjorde att det blev betungande när projektgruppen skulle iväg. Emma och Bibliotekarien (som båda deltog i projektet) tyckte att det gav mycket just då. Erika kände sig inte delaktig och tyckte att projektet var långt ifrån verkligheten, ett till i raden av projekt som sen rinner ut i sanden.

Efter projektets slut kan rektor se att arbetslagen inte till fullo har anammat den nya synen på biblioteket. Han påtalar dock att skolan har ett "Mål 2005" som man strävar mot. Båda lärarna och bibliotekarien tycker att biblioteksutvecklingen har avstannat efter projektets slut. Både Emma och bibliotekarien säger att de inte orkar driva det själva längre. Skolledningen måste ta vid. Erika är tveksam om såna här projekt leder till något varaktigt.

7 Analys och diskussion

I följande kapitel kommer jag att diskutera resultatet av den empiriska undersökningen. Resultatet jämförs först med tidigare forskning samt annan litteratur som jag refererat till. För att göra texten lättöverskådlig har jag valt att dela in kapitlet med samma rubriker (påverkansfaktorer) som i kap 5 och som i resultatredovisningen, kap 6. Denna indelning syftar till att visa faktorer som kan ha betydelse för skolledares och lärares attityd till skolbiblioteket. Rubrikerna är följande: Mål med verksamheten, Undersökande arbetssätt, Skolledarens roll, Lärares attityder, Bibliotekarien, Skolbiblioteket, Utbildning, Projekt Språkrum. Sist i kapitlet knyter jag an resultatet med Loertschers teorier om skolbibliotek samt Miles skolutvecklings teori.

7.1 Mål med verksamheten

Ju längre ut i den praktiska vardagen i skolan som man kommer, desto mindre viktiga verkar styrdokumenterna vara! Rektorerna och Alskolans bibliotekarie lägger mycket stor vikt vid att styrdokumenterna faktiskt ska vara styrande. Det vore i och för sig ett grovt tjänstefel att erkänna att man inte leder "sin" skola enligt dessa planer. Lärarna säger inte att styrdokumenterna inte är viktiga men planerna verkar ändå spela en mindre roll i skolvardagen. Under intervjuerna hänvisar lärarna inte alls lika ofta till t.ex. läroplanen som rektorerna och Alskolans bibliotekarie gör. Anders säger i och för sig att det är svårt att veta vad som är hönan och ägget dvs. även om man inte slaviskt följer läroplanen har man förmodligen blivit påverkad av den. Han tycker att Alskolan präglas av en god utveckling ändå. En utveckling som sammanfaller med läroplanens intentioner. Detta måste innebära att antingen ligger läroplanens skrivningar dolt i lärarnas medvetande, den finns där utan att man är medveten om det? Eller så är rektor en mycket duktig ledare vad gäller skolutveckling. Enligt Gustafsson (se kap 5.1) saknas tid till läroplansdiskussioner. Det blir då lätt så att lärarna arbetar enligt gamla vanor. Man gör som man vet fungerar. En av lärarna säger att läroplanen är för flummig. Den ger inga konkreta riktlinjer – mycket är "en tolkningsfråga".

Det är förmodligen inte något anmärkningsvärt att lärare som dagligen brottas med allt från konfliktlösning och elevers sociala träning till ämnesundervisning tar till gamla beprövade metoder för ren överlevnad. Det som däremot är anmärkningsvärt är att det uppenbarligen är svårt att skriva styrdokument och arbetsplaner som kan verka som stöd och ledning för lärare i den dagliga gärningen.

Båda skolorna har arbetat/arbetar med att skriva lokala arbetsplaner. Här har Ekskolan kommit lite längre än Alskolan. Ekskolans styrdokument (Lokalt måldokument för x skola 2003 och Utvecklingsplan för x-skolans bibliotek 2002-2003) är genomarbetade och konkreta. Vad gäller Utvecklingsplanen för bibliotek säger både rektor och lärarna att man inte har nått så långt.

7.2 Undersökande arbetssätt

En kärnfråga om biblioteket ska integreras i undervisningen eller inte är vilket arbetssätt lärarna väljer för sin undervisning. Man brukar ju generellt ställa den lärobokbaserade undervisningen mot den undervisning som baseras på ett elevaktivt undersökande arbetssätt. Det senare arbetssättet har förespråkats i flera läroplaner (Lgr 69, Lgr 80 och Lpo 94) men vad innebär det egentligen att arbeta undersökande? Både genom mina intervjuer och genom egen erfarenhet har jag kommit fram till att skolfolk ofta använder begreppet "undersökande arbetssätt" synonymt med att arbeta i tema, arbeta tematiskt. Detta kan i sin tur innebära allt från en mindre fördjupning inom ett arbetsområde till ett större ämnesövergripande arbete. Alskolans bibliotekarie påpekar att många lärare som hon har träffat själva anser att de arbetar på ett elevaktivt undersökande sätt när de i själva verket inte gör det. Hon efterlyser mer pedagogiska diskussioner. Det skulle gynna lärare och deras profession tror hon.

Båda intervjukskolorna arbetar med tema men det är fortfarande den traditionella läroboken som är basen i undervisningen. Ekskolans rektor berättar att lärarna från och med hösten har strängare krav på sig. I skolans mål kommer då att anges att man ska arbeta tematiskt eller med ett projektarbete minst en gång per läsår.

Mellanstadielärarna säger att de till största del använder traditionella läromedel som bas i undervisningen. Det blir helt enkelt för svårt annars. Här spelar alltså inte betydelsen av ett bemannat bibliotek så stor roll. Alla fyra (inklusive Ekskolans bibliotekarie) anger som ett tungt vägande skäl för traditionella läroböcker att det finns alldeles för få bra faktaböcker. Man säger också på båda skolorna att det är svårt för många barn att själva hämta information. Både begränsad läskunnighet och drivkraft gör att det som var tänkt som ett elevaktivt arbete snarare resulterar i motsatsen. Erika säger att de vuxna "sliter som djur" för att få eleverna att själva vara aktiva men det är svårt.

Att det krävs mer av både elever och lärare stöds av Gomez och Swenne (1996, s. 48). De anser att man måste träna informationsfärdigheter tidigt. Kanske är det där felet ligger när man inte får arbetssättet att fungera. Hoppet mellan de "omhuldande" första skolåren och mellanstadiet med lite högre krav kan vara för stort. Ekskolans bibliotekarie tycker att barnen behöver träna mer läsning. Hon märker att många barn stannar i sin läsutveckling. De väljer bort nöjesläsning till förmån för mer lättillgängliga aktiviteter t.ex. TV, sport. Då blir det också jobbigt att ta till sig en faktatext. Alskolans

lärare tycker att till och med den åldersanpassade läroboken innehåller för svåra ord och uttryck.

Anders på högstadiet har däremot bättre erfarenhet av temaarbete. Eleverna är äldre och de flesta klarar att läsa och ta ansvar över sitt arbete. Under de två stora temaarbetena under år 9 är bibliotekarien involverad i att skaffa fram litteratur och ge råd hur man söker information. Här är fördelen med att vara i samma arbetslag uppenbar. Både lärare och bibliotekarie vet vad arbetet går ut på, man arbetar mot ett gemensamt mål.

7.3 Skolledarens roll

De intervjuades svar om skolledarens roll i skol/biblioteksutveckling stödjer den tidigare forskning och annan litteratur som jag har refererat till. Rektors engagemang är oerhört viktigt för en framgångsrik satsning. Samtidigt behövs engagerade lärare för att stöta på rektor och att följa upp en satsning. De intervjuades önskemål om rektors roll är tydliga. Han/hon har förutom det pedagogiska ansvaret även ett ekonomiskt ansvar. När resurserna är begränsade och lärarna inte är helt överens om hur man ska satsa krävs att rektor tar över ledningen och bestämmer hur det ska bli. Men, som Alskolans rektor också säger, rektor måste samtidigt skapa förutsättningar att arbeta efter den inslagna vägen. Det är främst här som intervjuksolorna skiljer sig åt. Alskolans rektor har hela tiden haft ett stort intresse av att utveckla biblioteket. När kommunen inte satsade på ett integrerat folk- skolbibliotek på skolan tog hon saken i egna händer och startade upp det nuvarande biblioteket. Bibliotekarien har under många år (då hon har arbetat som lärare) propagerat för biblioteket. Både Anders och Anneli säger att lärarna var mycket intresserade av att satsa och att det verkar som om de känner sig lika delaktiga i biblioteksatsningen som rektor/bibliotekarie n gör. Det är svårt att säga vad som ligger bakom denna positiva anda. Är det rektors medvetna långsiktiga arbete, bibliotekariens propaganda eller som Anneli anger ett faktiskt missnöje med dåvarande biblioteket? Kommunens satsning på en biblioteksgrupp lyfte skolbiblioteket i fokus men sedan har det varit rektors ansvar att förvalta intresset.

Ekskolan har haft det lite tuffare. Man har fastnat i den situationen att man inte kommer överens om hur resurserna ska fördelas. Man säger att ekonomin är knapp. Tyvärr är det svårt att i denna uppsats göra någon uttömmande jämförelse av skolornas ekonomi.

Rektor säger att han inte riktigt hann engagera sig i allt som hörde till biblioteksprojektet. Projektet var inte sanktionerat bland hans chefer och arbetsbördan var ibland för tung. Rektor säger dessutom att Ekskolan är den enda skola i närområdet som har ett särskilt biblioteksanslag. Kan det vara så att det helt enkelt inte finns en ”skolbibliotekskultur” i stadsdelen? Kanske saknas kunskap hos politiker/de andra skolledarna/lärarna om nyttan av ett väl fungerande skolbibliotek?

Lärare och bibliotekarie på Ekskolan säger att rektors inställning är mycket viktig. Bibliotekarien ”saknade” rektor under tiden projektet pågick. De önskar att rektor visar att han tycker att biblioteket är viktigt genom att avdela resurser. De säger att det är för svåra saker för arbetslagen att bestämma om eftersom något annat viktigt måste stryka på foten om man satsar på biblioteket. Den ekonomiska resurs som arbetslagen har att förfoga över är alldeles för liten i sammanhanget. Detta sammanfaller med t.ex. Limberg (1996) som säger att när det kommer an på resursfördelning så är det rektors inställning som har störst betydelse. Hon säger också att det kostar att skapa ett

fungerande skolbibliotek. Skolorna kan inte heller räkna med att få extra pengar från kommunen till biblioteksutveckling. Det finns en risk att skolor inte vågar göra en helhjärtad satsning vilket verkar krävas för att kunna visa på den pedagogiska vinsten med ett fungerande skolbibliotek. Mindre satsningar där läraren inte ser en direkt vinst med omfördelningen av resurser kan förmodligen t.o.m. leda till negativa attityder från läraren.

7.4 Lärares attityder

Utan lärarnas medverkan kan inte biblioteket integreras i undervisningen. Vare sig rektorerna eller bibliotekarierna tror att någon lärare på respektive skola är öppet negativ till skolbiblioteket. Alskolans bibliotekarie kan möjligtvis se att det funnits lite missnöje hos lågstadielärarna men kopplar det till att de ännu inte har blivit helt involverade i det centrala biblioteket och därmed inte kunnat dra nytta av dess fördelar. De har heller inte riktigt accepterat modellen att alla böcker ska stå centralt för att vara sökbara. Bibliotekarien tror att det är en generationsfråga: man har alltid samlat depåer med undervisningsmaterial och tycker att det är bekvämt med temalådor. Tyvärr låser det ju då upp litteraturen så att andra klasser inte kan låna.

Både Alskolans rektor och bibliotekarie anser att en sådan här stor förändring måste leda till vinst för läraren och eleven. För både Anders och Anneli har också bemanningen av biblioteket inneburit en stor vinst. Främst tidsmässigt, läraren slipper vara på två ställen samtidigt, men även pedagogiskt vid t.ex. temaarbeten. Man är särskilt nöjd med bibliotekariens pedagogiska kompetens.

Alskolans rektor tror på det goda exemplet för att kunna påverka lärares attityder. Hon säger att man måste ge möjlighet till förändring. Det är då skolledningens sak att visa på hur man kan göra förbättringar i verksamheten genom förändring. Bibliotekarien måste också göra reklam för sig.

På Ekskolan har biblioteksutvecklingen tillfälligtvis stannat av. Rektor och bibliotekarie säger att lärarna inte är negativt inställda till biblioteket. Varför har man då inte kommit längre? En projektgrupp med entusiaster verkar inte ha lyckats förmedla fördelen med att integrera biblioteket i undervisningen till resten av kollegiet. Både rektor och bibliotekarien tror att det ljumma intresset kan bero på okunskap men kanske ännu mer på brist på tid. Även Emma tycker att det hela tiden kommer nya arbetsuppgifter som måste hinnas med. Men när rektor och bibliotekarie pratar om tid är det nog ur olika aspekter. Bibliotekarien önskar mer tid till diskussion och reflektion tillsammans med sina kollegor. Rektor är på ett annat plan när han menar att tidsbrist inte står i motsatsförhållande till biblioteksarbete utan att det istället är en möjlighet.

Båda bibliotekarierna på de undersökta skolorna känner att mycket hänger på att de propagerar och gör reklam för biblioteket för att få lärarna positiva till biblioteket. Det gäller att ”serva” och skapa ett behov. Ekskolans bibliotekarie efterlyser mer engagemang från sina kollegor. Hon tror att det då skulle hända mer vad det gäller resurser. Man kan fråga sig vad som skulle hända med bibliotekets ställning i skolan om bibliotekariernas idoga arbete för biblioteket stannar av. Risken finns att biblioteksutvecklingen helt stannar av om det inte finns en propagerande bibliotekarie. Av de åtta respondenterna är det Erika som är mest negativ. Hon har vare sig varit med i projektgruppen (och därigenom fått inspiration) eller som Alskolans lärare kunnat dra

nytta av ett fungerande bibliotek. Erika tycker istället att projektet var betungande pga. vikariebristen och det har heller inte lett till något positivt. Biblioteket är öppet för lite tid och det finns för få faktaböcker. Hon är å andra sidan inte intresserad av att flytta vare sig lärarresurser eller läromedelsanslag till biblioteket. De har det alldeles för knapert som det är. Erika säger själv att hon för att ändra sig skulle behöva se vinsterna med ett öppet bibliotek. Men hon är skeptisk...

Även Emma är besviken. Det var svårt att entusiasmera kollegorna och nu efter projektets slut pockar nya arbetsuppgifter på tid och kraft. Hon skulle kunna tänka sig en omprioritering av lärartimmar men sådana svåra frågor måste skolledningen hjälpa till med.

Ekskolan passar väl in i det som Limberg beskriver i *Skolbiblioteksmodeller: utvärdering av ett utvecklingsprojekt i Örebro län*. Man är inte negativ till biblioteket så länge det inte rör sånt som påverkar den egna undervisningen t.ex. läromedelsanslag och speciallärartimmar. När förändringar börjar handla om kärnverksamheten, undervisningen kan det te sig störande för dem som inte använder, och inte vill använda, den typen av undervisning (1996, s. 14-16).

Alskolan har kommit ett steg längre genom att man redan kan visa hur ett fungerande bibliotek faktiskt kan vara en hjälp för läraren och eleverna. Både rektor och bibliotekarie har verkat för en bibliotekssatsning. Båda är mycket intresserade. Anders och Anneli säger att satsningen också kom från ett behov hos lärarna. En intressant fråga är om det är rektors och bibliotekariens "lobbyarbete" som väckt detta behov.

7.5 Bibliotekarien

Alla respondenterna är överens om att bibliotekarien är viktig. Man vill ha ett bemannat bibliotek. Men det ska vara bemannat med rätt person. Det ska vara en pedagog. I många skolor har en lärarbibliotekarie hand om skolbiblioteket vid sidan av den vanliga undervisningen. Tiden är oftast för knapp och ägnas mest åt att hålla ordning och att sköta rutinarbete som t.ex. inköp. Både Nilsson (2003, s. 106) och Loertscher (1988, s. 95) anser att detta arbete borde skötas av en assistent istället. Alskolan befann sig för några år sedan i den situationen: utspridda bokrum som ingen riktigt hann ta ansvar över. Idag är situationen en helt annan. De intervjuade från Alskolan är mycket nöjda. Man har fått inte bara fått ett centralt bibliotek utan även en bibliotekspedagog och en biblioteksassistent som avlastar lärare och hjälper elever.

Ekskolan har kvar systemet med lärarbibliotekarie. Trots att skolan varit med i Skolverkets projekt har biblioteksutvecklingen för tillfället stannat av. Bibliotekarien är slutkörd, känner att vare sig tid eller kraft räcker till att driva biblioteket ensam.

Nästan alla av de intervjuade säger att man föredrar en pedagogutbildad person i biblioteket. Ekskolans rektor säger att skolbiblioteket är "pedagogernas arena" och Alskolans rektor tror att skolbiblioteksutvecklingen inte alls hade rönt samma framgång om inte bibliotekarien hade varit en erfaren lärare. Det är viktigt att tala "samma språk". För att det ska löna sig att lägga resurser på en bibliotekarie, resurser som annars kanske kunde ha lett till mer speciallärartid eller mindre elevgrupper, måste bibliotekarien vara en fullvärdig ersättare för det man mister. Bibliotekarien måste vara insatt i skolarbetet. Erika tycker att ska det vara någon idé alls med en bibliotekarie räcker det inte med att få litteratur framplöckad. Då återstår ändå själva arbetet med att sälla i litteraturen vad

som passar. Hon anser att bibliotekarien måste kunna hantera en klass. Två av lärarna tycker att den bästa modellen är att bibliotekarien även har undervisning en del av sin tjänst. Därmed får bibliotekarien/läraren automatiskt en fast förankring i arbetslaget. Enligt Lance (Nilsson 2003, s. 98) ökade eleverns lärande när lärare och bibliotekarier samarbetade. Även Limberg säger att ett framgångsrikt biblioteksarbete präglas av ett lagarbete mellan lärare, bibliotekarie och skolledare och att bibliotekarien bör vara med i ett arbetslag. Givetvis kan en bibliotekarie inte ha en fast tillhörighet i alla arbetslag på skolan. Alskolans bibliotekarie tillhör högstadiets arbetslag. Det är också högstadiet som känns riktigt inarbetat i biblioteksverksamheten. Hon tror att situationen hade varit annorlunda om hon även hade haft möjlighet att vara med i låg- och mellanstadiets arbetslag. Det finns inte tid till det. Anders, som är med i samma arbetslag som bibliotekarien, säger att det blir naturligt att prata bibliotek och samordna t.ex. temaarbeten. Men samarbete tar tid och trots att man träffas regelbundet hinner man inte samarbeta så mycket som man ibland skulle vilja

De intervjuades preferens om en pedagog i biblioteket stöds av Omstedts undersökning om synen på skolbibliotekarien så som den visade sig i platsannonser 1997-2001. Efterfrågan på skolbibliotekarier med pedagogiska kunskaper ökar (Omstedt 2002).

7.6 Skolbiblioteket

Båda skolorna har visioner om ett centralt bibliotek, både bildligt och bokstavligt talat. Lokalmässigt har man också nått dit även om Alskolan hoppas på ett ännu större och mer modernt bibliotek i samband med skolans kommande renovering. Ekskolan i sin tur fick sitt nya, centralt belägna bibliotek i samband med nybyggnation hösten 2000. Precis som majoriteten av de undersökta skolorna i *Skolbiblioteken i Sverige* (1999, s. 21) är man lokalmässigt nöjda med biblioteken. Biblioteken är centralt placerade och funktionella. Vad gäller mediebeståndet är man mer nöjd på Alskolan än på Ekskolan. Förmodligen beror det på att Alskolans bibliotekarie lägger ner mycket arbete på att ta fram rätt material till klasserna. Ekskolans bibliotekarie har ju inte alls samma möjlighet pga. tidsbrist.

Båda skolorna har i samband med sina bibliotekssatsningar varit måna om att gallra ut gammal litteratur. Ekskolans rektor anser att det är viktigt för en skolas biblioteksutveckling att skolbiblioteket är up-to-date. Att det motsvarar de behov man har. Trots att Ekskolans rektor tycker att man har ett bra utrustat bibliotek klagar båda lärarna och Bibliotekarien på att det är svårt att hitta bra faktaböcker. Inom ett fåtal ämnesområden finns det bra litteratur för barn/ungdom. För övrigt är faktaböcker oftast för svåra för barn. Det känns som att problemet med dålig tillgång på bra faktaböcker är en mycket viktig fråga som måste lösas om biblioteken ska kunna integreras i undervisningen.

Nya fräscha böcker är positivt. Alskolans bibliotekarie tror att den positiva synen på biblioteket skulle försämrats om anslaget minskade så att hon inte skulle kunna köpa in lika mycket nytt som nu. Alskolans arbetslag prioriterade under ett år inköp av biblioteksböcker. Man lade då 35 000 kr av läromedelsanslaget till biblioteket. Anders tycker att det är bra att göra så men å andra sidan säger han att det ju inte är någon uppoffring från hans sida då han arbetar mycket med skönlitteratur. På Ekskolan är det inte aktuellt med några överföringar av resurser till biblioteket. Erika säger att pengarna behövs till nya läromedel.

Båda skolorna har satsat på datoriserad bokregistrering. Bibliotekarierna är nöjda (även om Alskolan inte är helt igång ännu). Lånerutiner kan effektiviseras. När tiden är knapp för bibliotekarien i skolan är det naturligtvis orationellt att sköta låne- och katalogärenden manuellt.

God litteraturtillgång är viktig men det är ändå bemanningen av biblioteket som de intervjuade är mest nöjda respektive missnöjda med. Alskolans respondenter är genomgående nöjda med att ha kompetent personal i biblioteket. På motsvarande sätt är man på Ekskolan genomgående missnöjda med att biblioteket inte kan hållas öppet mer än några få timmar per vecka. Ekskolans rektor säger att bemanning är en resursfråga och att någon annan verksamhet måste minskas ner om man satsar på biblioteket. Givetvis måste detta vara en resursfråga även på Alskolan. Ekskolan säger att ekonomin är snål, Alskolan har råd att satsa. Jag har svårt att tro att skillnaden skolorna emellan, bara hänger på intresse och prioriteringar. Utan att ha hela den ekonomiska bilden klar för sig kan man ändå inte låta bli att förundras över att olika skolor, om än i olika kommuner, har så olika förutsättningar.

7.7 Utbildning

Generellt kan man säga att skolledare har bristande kunskaper om skolbibliotek och att detta kan vara negativt för skolbiblioteksutvecklingen. Så är inte fallet med de intervjuade rektorerna. Båda rektorerna har varit med om föreläsningar och diskussioner om bibliotek. Båda tycker också att detta har varit viktigt för dem och för skolan att de i egenskap av rektorer har deltagit. Ekskolans rektor kunde inte delta i den omfattning som han hade velat pga. tidsbrist och det beklagar han.

Ingen av skolorna har haft biblioteksfortbildning för samtliga lärare. På Alskolan fanns ett stort behov hos lärarna att utveckla biblioteksverksamheten men det var bara några lärare + bibliotekarie och rektor som var med i kommunens biblioteksgrupp.

På samma sätt har det på Ekskolan bara varit en liten grupp av lärare+ bibliotekarie och rektor som har deltagit i föreläsningar och diskussioner. På Ekskolan var det meningen att projektgruppen skulle driva biblioteksfrågan ute i de olika arbetslagen. Så här ett par år efter projektets slut kan man nog dra slutsatsen att det inte riktigt har fungerat. Det krävs mer för att genomföra en så pass genomgripande skolutveckling som förändring av arbetssätt innebär. Emma som var med i projektgruppen är övertygad om att ”Ju fler som blir involverade desto mer entusiastisk blir man”. Både bibliotekarien och Emma efterlyser studiebesök på ett fungerande skolbibliotek samt en bra föreläsare. Detta skulle alla få ta del av. Som bibliotekarien säger: ”Det är svårt att diskutera det man inte vet finns.”

Vare sig Alskolan eller Ekskolan planerar biblioteksfortbildning för alla lärare inom den närmsta tiden. Alskolans lärare har möjlighet att själva välja fortbildning tre dagar per läsår. Men som rektor säger: det är svårt att den vägen nå de som inte är intresserade. Det blir ju naturligt så att lärarna väljer det de är intresserade av.

På frågan om vilken roll lärarutbildningen spelar, dvs. hur mycket utbildning som nya lärare får i att använda biblioteket i sin undervisning, är det bara Alskolans rektor som svarar. Hon tror att det endast är Svenska-lärare som utbildas i detta. Detta bekräftas av

Limberg i forskningsöversikten *Skolbibliotekets pedagogiska roll* där hon konstaterar att skolbiblioteket är ganska osynligt i såväl lärarutbildning som pedagogisk forskning (2003, s. 90).

Ekskolans rektor säger att han vid nyanställningar inte lägger någon större vikt vid om läraren är intresserad av att arbeta med skolbiblioteket i sin undervisning. Detta förvånar mig. Om man som rektor önskar genomföra en genomgripande förändring av skolbiblioteksanvändningen borde det vara ett bra tillfälle att starta med nyanställda.

Vad gäller bibliotekariens utbildning är Ekskolans rektor förvånad över att det inte finns en "Skolbibliotekarieutbildning". Hon efterlyser en sådan utbildning där blivande bibliotekarier får studera och diskutera t.ex. läroplan, kunskap och lärande.

7.8 Projekt Språkrum

För Ekskolans personal presenterades projektet utan förvarning. De som var med i gruppen har sett projektet som en stor möjlighet att utveckla både sig själva och biblioteket. Resultatet av projektet blev bra fortbildning för projektgruppen samt välarbetade arbetsplaner. Med facit i hand kan man dock se att den praktiska biblioteksutvecklingen stannat av nu när projektet är avslutat. Förmodligen borde projektet ha varit betydligt bättre förankrat bland hela personalen innan det körde igång. Enligt Pär Larsson lär man sig mest när man själv deltar i t.ex. fortbildning (Lärarnas tidning nr. 5/2004, s. 11). Förmodligen hade resultatet blivit bättre om fler deltagit aktivt i arbetet. Nu blev det inte hela skolans angelägenhet. Enligt utvärdering från Språkrum och Helvetesgapet är rektors engagemang oerhört viktigt. Personalen saknade ibland rektors närvaro och ledning.

7.9 Loertscher

Loertscher beskriver det ideala skolbiblioteket som ett bygge bestående av tre byggstenar: medialager, service och undersökande arbetssätt. Modellen bygger på att både bibliotekarie och kanslist bemannar biblioteket.

Då Ekskolans bibliotek saknar bemanning större delen av skolveckan går det inte att göra någon jämförelse med det ideala biblioteket. Ett förhållandevis välutrustat medialager finns men de två andra delarna, service och undersökande arbetssätt, faller givetvis bort när biblioteket inte är bemannat. Nu är ju Ekskolans lärarbibliotekarie i biblioteket ett fåtal timmar/vecka så till viss del tillhandahålls service åt lärare och elever. Men tiden är alldeles för snålt tilltagen för att ett mer långsiktigt arbete lärar- bibliotekarie emellan ska kunna utvecklas. Dessutom ska hon under dessa få timmar sköta inköp, registrering, iordningställande mm. För tillfället känner sig också Ekskolans bibliotekarie slutkörd. Hon gör som de flesta andra lärarbibliotekarier dvs. lägger ner betydligt mycket mer tid och kraft på biblioteksarbete än vad hon får betalt för. En stor risk är att alla dessa "gratis" arbetstimmar tas för givna av skolledare och kollegor. "Hon är ju så intresserad." I ett läge som Ekskolans när det inte är självklart vad man ska satsa på, finns som jag ser det en uppenbar risk att bibliotekets standard kan sjunka till en orimligt låg nivå om lärarbibliotekarien (entusiast) ger upp. På Ekskolans finns projektgruppen som borde ha stor genomslagskraft då de tillhör olika arbetslag. Till ett

så genomgripande förändringsarbete som att utveckla biblioteket krävs mer än en lärarbibliotekarie som pådrivare.

Alskolan passar mer in i Loertschers modell. Man har bibliotekarien och man har en kanslist. Bibliotekarien har man medvetet valt att kalla bibliotekspedagog. Man har, som många andra skolbibliotek, ett relativt välutrustat medialager. Det saknas datorer men som rektor säger "Det kommer, en sak i taget". Enligt det ideala förhållandet skulle kanslisten sköta rutinarbetet på biblioteket så att bibliotekariens kompetens och kunskande kan ägnas åt service och att göra biblioteket till ett centrum för ett undersökande arbetssätt. Alskolans bibliotek är på väg i rätt riktning även om man ännu inte nått ända fram. Alskolan har ännu inte registrerat alla böcker i Bibliomatik. När detta arbete är färdigt kommer in/utlåning att gå snabbare vilket kan frigöra mer av bibliotekariens tid till annat arbete. På ett skolbibliotek blir det mycket rutinarbete i form av städning och att hålla "ordning och reda". Det gäller att bibliotekarien inte lägger alltför mycket tid på sådant arbete.

Sammanfattningsvis kan man säga att för ett bibliotek ska kunna fungera som mer än ett bokrum krävs en bibliotekarie för det pedagogiska arbetet och en kanslist för rutinarbetet.

Enligt Loertschers skolbibliotekstaxonomi för lärare är ingen nivå bättre än den andra men läraren bör befinna sig *någon gång* på varje nivå i sin undervisning. Av de intervjuade lärarna finns en klar gräns mellan de fyra mellanstadielärarna och högstadieläraren. Loertscher påpekar att alla skolämnen inte passar lika bra när det gäller att använda sig av skolbiblioteket. Detta utgör dock inget hinder för mellanstadiet där läraren ansvarar för de flesta ämnena. Däremot är det troligt att respondenten från högstadiet undervisar i ett "biblioteksvänligt" ämne. Kanske hade denna stadiindelning inte varit densamma om jag hade intervjuat en fysiklärare.

Det som i mitt intervjuresultat skiljer sig åt mellan mellanstadielärarna och högstadieläraren är nivåerna 6-8. Dessa nivåer innebär i korthet att lärare och bibliotekarie samarbetar. Man utgör ett team som tillsammans planerar, diskuterar mål och arbetsgång, genomför det praktiska arbetet samt utvärderar. Detta mer planerade samarbete (i motsats till korta korridorssamtal) kan jag inte se hos någon av mellanstadielärarna. Det finns två stora skillnader i förutsättningar mellan de fyra mellanstadielärarna och högstadieläraren. För det första är barnen i olika åldrar och mognad. Mellanstadielärarna säger t.ex. att det kan vara svårt att hitta tillräckligt lätt litteratur i biblioteket. För det andra och i min tolkning det mest väsentliga, högstadieläraren och bibliotekarien ingår i samma arbetslag. Bibliotekarien gör det dessutom i egenskap av undervisande lärare. Merparten av de intervjuade säger att bibliotekariens legitimitet stärks om bibliotekarien samtidigt är lärare. Förmodligen är det allra mest gynnsamma förhållandet för lärare och bibliotekarie att samarbeta om:
1. Man är med i samma arbetslag. 2. Bibliotekarien utöver biblioteksarbetet har en viss del undervisning i klass.

När det gäller skolledarens bibliotekstaxonomi befinner sig Ekskolan på nivå 1. Alskolan befinner sig på nivå 1, 2 och 4.

Det är bemanningen det kommer an på. Trots Ekskolans fina lokaler, datasal i nära anslutning och ett bokbestånd som är up-to-date har man alltså inte mer än vad

Loertscher kallar *basbiblioteket*. Utan bibliotekspersonal kan inte biblioteket hållas öppet. För att hamna på nivå 2 krävs att skolledningen ser till att det i biblioteket finns lämplig personal och andra resurser. Ekskolans bibliotek är synligt rent bokstavligt talat men av intervjuerna att döma inte sett som ett eget kraftcentrum.

På nivå 3 krävs att skolbiblioteket ses som en *integrerad del* av skolans undervisningsresurs. Visserligen har båda rektorerna visioner om ett integrerat bibliotek i undervisningen men man har inte nått dit än. För Ekskolans del handlar det återigen om avsaknad av kompetent bemanning i biblioteket. Men för att platsa på nivå 3 ställs även krav på samarbete mellan lärare och bibliotekarie samt fortbildning, styrning och uppföljning av det pedagogiska biblioteksarbetet. Där är inte heller Alskolan än.

På nivå 4 ser skolledningen bibliotekspersonalen som en resurs i skolans pedagogiska utvecklingsarbete. Detta stämmer med Alskolans rektors syn på skolans bibliotekspedagog. Det är säkert av betydelse att bibliotekarien som person är mycket intresserad och har lång erfarenhet av skolutveckling, olika arbetssätt samt pedagogiskt biblioteksarbete.

På Ekskolan har rektor (och projektgruppen) i sin utvecklingsplan för skolbiblioteket skrivit att ett mål är att det nu avslutade biblioteksprojektet ska ligga till grund för skolutvecklingen. Det är alltså inte bibliotekarien som person som lyfts fram för skolans pedagogiska utvecklingsarbete utan allas deltagande i att fortsätta att arbeta enligt projektets intentioner.

7.10 Miles skolutvecklingsmodell

Jag ska här försöka beskriva de båda intervjukolornas biblioteksutveckling i förhållande till de olika faserna i Miles skolutvecklingsmodell.

Visionsfasen – På Alskolan var mellanstadiet och högstadielärarna ”med” från början. Man såg ett behov med förändring, man såg fördelen med förändringsarbetet. Lågstadielärarna däremot var inte lika involverade. De fick ingen chans att se fördelarna och var också mer negativa än vad de andra var. Nu ett par år efter den stora omorganisationen av biblioteket har lågstadielärarna blivit mer intresserade. De behövde helt enkelt lite mer tid till att acceptera förändring, se fördelarna. På Ekskolan verkar det hela tiden ha funnits en skiktning mellan projektgruppen och övriga lärare. Meningen var att projektgruppen skulle föra ut nya tankar i arbetslagen men det har inte riktigt fungerat. Projektgruppen efterlyste rektors hjälp.

Bemyndigande – Alskolan hade i starten planeringsgrupp för lärare. Man hade också möjlighet att styra över pengar från läromedelsanslaget. Även om inte alla lärare var med förmedlar de intervjuade en känsla av att detta var ”deras” projekt. Enligt bibliotekarien var lågstadielärarna inte med i de första diskussionerna. De var inte delaktiga och kände sig heller inte delaktiga.

Ekskolans projektgrupp har i och för sig inneburit ett reellt ansvarstagande genom uppdraget att sprida kunskaper till de andra lärarna. Uppdraget har dock stött på praktiska problem som t.ex. vikariebrist när lärarna skulle vara borta. Att delegera ansvar har inte bara varit positivt när resurserna är för små.

Resursöverföring – Alskolan har haft möjlighet att överföra ekonomiska resurser till biblioteksutveckling. Ekonomiska resurser kan omsättas till tid till diskussioner och samarbete vilket ger möjlighet till ett ännu bättre utnyttjande av biblioteket. Man har relativt snabbt kunnat visa lärare fördelen med satsningen. De som eventuellt har fått försaka något annat i och med omfördelningen av pengar kan snabbt få ett svar om det var värt det.

Ekskolan har det kärvare ekonomiskt sett. Lärarna har fastnat i det gamla beprövade och har ingen chans att se att förändring eventuellt kan leda till något bättre. I en pressad skol/undervisningssituation vågar man inte släppa det gamla innan man ser att det nya fungerar.

Problemlösning – Vad gäller problemlösning är det svårt att uttala sig om respektive skola mer än att det generellt är viktigt att rektor tar ett stort ansvar för att lösa problem.

8 Slutsatser

Med denna uppsats har jag försökt att komma åt attityder om skolbiblioteket. Det gör sig inte helt lätt. Båda skolornas rektorer säger att de inte känner till *negativa attityder* till biblioteket. Av de 8 intervjuade är det bara en lärare som säger att hon är negativ till ytterligare biblioteks-satsning. Ändå arbetar man väldigt olika med biblioteket i undervisningen. Tydligt är att attityder ändå är relativa. Jag refererar återigen till Limberg som i *Skolbiblioteksmodeller* (1996, s. 14-16) kom fram till att det var sällsynt att någon var öppet motståndare till biblioteket så länge det inte inkräktade på andra mer önskvärda resurser.

Här följer en genomgång av mina frågeställningar samt de slutsatser som jag har dragit för respektive frågeställning.

1. Vilka mål och visioner finns för skolbiblioteket bland skolledare och lärare ?

Ekskolans projektgrupp (och till viss del rektor) har arbetat fram en utvecklingsplan för skolans bibliotek. Som underlag till planen har man frågat sina kollegor om deras tankar och visioner. Planen behandlar ”Skolbibliotek i förhållande till styrdokument, nulägesbeskrivning av biblioteket, visioner och mål 2005 samt kortsiktiga och prioriterade mål”. I målen till 2005 anges bl.a. att man vill ha biblioteket bemannat med bibliotekarie, biblioteksassistent och IT-pedagog under hela skoldagen. Bibliotekarien ska lägga sin tid på lässtimulering, undervisa grupper i informationssökning och informations-

bearbetning samt samarbeta med och handleda personalen i arbetslagen. Man vill att utbudet av facklitteratur ska öka avsevärt med hjälp av läromedelsanslaget (Utvecklingsplan för x-skolans bibliotek, s. 6).

Skolan har även skrivit ett lokalt måldokument för läsåret 2003/2004. I det arbetet har arbetslagen varit delaktiga. Som ett av åtta utvecklingsarbeten anges ”Utveckla skolbiblioteket som pedagogisk resurs i ett kunskapsökande arbetssätt”. Båda dokumenten är konkreta, lättlästa och dessutom framtagna av alla, skolledare och lärare, på skolan. Uppenbarligen räcker inte detta för att planerna ska efterlevas. Inte helt överraskande tycker bibliotekarien och den lärare som har varit med i projektet att det är viktigt att skolbiblioteket finns med i styrdokumentet samt att de verkligen följs. Ekonomiska begränsningar har gjort att biblioteks-satsningen har avstannat. Det har

blivit ”dragkamp” om resurserna. Rektor tror dock att man år 2005 kommer att nå uppställda mål.

På Alskolan finns inte några officiella planer om biblioteket. Det kommer inom kort att arbetas fram nya lokala planer. Skolbiblioteket kommer att få en egen plan. Även i de andra ämnenas planer kommer man att skriva in biblioteket. Biblioteksutvecklingen på Alskolan har gått förhållandevis fort och man är uppenbart nöjd med vad man har fått. I framtidsvisionen ligger det nya moderna biblioteket som förhoppningsvis kommer till stånd i samband med planerna på skolreovering. Det nya biblioteket blir större, mer centralt och mer funktionellt. Önskan finns om fler datorer, nu finns endast några stycken.

Slutsats: Det räcker inte med tydliga, konkreta, gemensamt framtagna styrdokument om det inte finns en klar styrning från skolledningen.

2. Hur används skolbiblioteken?

I Loertschers bibliotekstaxonomi för lärare var det ingen större skillnad mellan skolorna. Alla utom högstadieläraren hamnade på nivå 1-5. Det som skiljde högstadieläraren från mellanstadielärarna var att han hade ett planerat samarbete med bibliotekarien. Detta underlättades av att de var med i samma arbetslag.

När man jämförde de två skolornas bibliotek med Loertschers idealbibliotek passade Alskolan in i modellen. En kanslist gör det mesta av rutinarbetet medan bibliotekarien ägnar sig åt pedagogiskt biblioteksarbete. Mycket av verksamheten består av utlåning av skönlitteratur men biblioteket fungerar även som pedagogisk resurs vid t.ex. temarbeten. Eftersom Ekskolans bibliotek till största del är obemannat fungerar biblioteket inte som en pedagogisk resurs mer än i undantagsfall. Till största del är det ett utlåningsbibliotek för skönlitteratur.

Slutsats: Det behövs bibliotekarie och kanslist för att ”komma över tröskeln”. En lärarbibliotekarie (typ Ekskolans) kan slita hur mycket som helst med att serva och informera men bristen på tid gör att den pedagogiska verksamheten ändå inte blir tillräcklig för att höja bibliotekets status.

3. Vilka faktorer kan ligga skolledares och lärares syn på skolbiblioteket?

I uppsatsen har jag använt mig av Kühnes faktorer som påverkar bibliotekets integrering i undervisningen. Jag kan konstatera att dessa faktorer även kan ligga bakom främst lärares syn på biblioteket. Vid en snabb analys verkar det som om styrdokumentet spelar en mindre viktig roll när det gäller att påverka lärare och skolledare. Den skola i min undersökning som kommit längst vad gäller biblioteksutveckling har t.ex. ännu inte reviderat sina lokala arbetsplaner så att skolbiblioteket finns inskrivet. Däremot värderas skolbiblioteket högt i den kommunala skolplanen. Det är alltså fel att dra slutsatsen att styrdokument inte är viktiga. Tvärtom måste biblioteket lyftas fram, ofta, för att bli synligt och få legitimitet.

Det som verkar påverka lärares syn på biblioteket mest är, inte helt oväntat, rektors inställning. Det krävs stöd av rektor för att genomföra skolutveckling. Kan rektor skapa möjligheter för ett förändrat arbetssätt, samt med ”piska och morot” leda skolan i den riktningen är det gynnsamt för lärarnas attityder till biblioteket. Just detta att ge

möjlighet, visa på goda exempel, görs lättast genom att ha ”full bemanning” i biblioteket, dvs. bibliotekarie och kanslist. Det är lättare att vara positiv till förändring om man ser en direkt vinst med förändringen.

De intervjuade ser helst en pedagog som bibliotekarie. För att bibliotekarien verkligen ska ses som en resurs vill man ha en bibliotekspedagog som ”talar samma språk” som lärarna, vet vad som förväntas och kan ta hand om en klass själv. Intressant i detta sammanhang är att flera av skolbiblioteksförespråkarna (som jag refererat till) inte är pedagoger utan bibliotekarier. Kanske skulle det behöva höras fler röster för skolbibliotek även från verksamma lärare.

Slutsats: Det som har störst betydelse för lärares attityder till skolbiblioteket är rektors inställning. En rektor som satsar på skolbiblioteket och ser till att där finns både personal och olika medier. Ett undersökande arbetssätt kräver ett välutrustat skolbibliotek men för att kunna välja detta arbetssätt måste lärarna ges förutsättningar för detta. Samtidigt som rektor driver förändringsarbete måste lärarna känna sig delaktiga. Detta kan ske genom t.ex. ansvarsdelegering, dvs. möjlighet att påverka. Viktigt för lärares attityder är att det ges tid för diskussioner och samarbete. Det är annars lätt att i en pressad arbetssituation falla tillbaka till gamla läroplaner med trygga arbetssätt som man vet fungerar. Bibliotekarien spelar en stor roll genom att samarbeta med lärare och elever, propagera och göra reklam för biblioteket. Bibliotekarien ska även vara pedagog. Ett genomgången projekt, som t.ex. Språkrum, leder inte automatiskt till snabb förändring. Fröet är sått men det krävs att någon (rektor + projektgrupp) fortsätter att ta ansvar för förändring och utveckling. Något förvånande är att ingen av de två skolorna haft eller har planer för biblioteksfortbildning för hela skolans personal. Några av lärarna säger annars att t.ex. studiebesök skulle ge nya tankar och idéer.

Det är svårare att säga vad som påverkar skolledares attityder. Ytterst är det nog styrdokumentet och ekonomi som styr. Man kan i mitt resultat se att det finns en skillnad i respektive kommuns skolplan i hur man värderar skolbiblioteket. Denna skillnad syns i skolornas biblioteksverksamhet. Den skola som har en mest biblioteksengagerad skolledare ligger i den kommun som värderar skolbiblioteket högt. Generellt har svenska skolledare dåliga kunskaper om skolbibliotekets funktion. Detta gäller inte de två intervjuade rektorerna.

9. Slutord

Arbetet med denna uppsats påbörjades våren 2002. Under de dryga två år som gått har det hänt en hel del inom skolbiblioteksverksamheten i Sverige. Kulturrådets alarmerande rapport om skolbibliotekens låga och ojämna standard ledde till projekt Språkrum. Trots att den ena av skolorna som jag har undersökt ännu inte varit så framgångsrik i sin biblioteksutveckling tror jag ändå att Språkrum som helhet varit positiv för biblioteken. Skolbiblioteket har återigen blivit ”synligt” – i media, i olika rapporter från projektet.

Språkrum och ”delprojektet” Helvetesgapet visade på samma resultat. För att biblioteksutvecklingen ska fortlöpa och bibliotekets pedagogiska funktion förstärkas krävs rektors engagemang och att lärare och bibliotekarier inleder ett professionellt samarbete. Viktigt för bibliotekens framtid är i detta sammanhang att bibliotekens pedagogiska funktion lyfts fram i utbildningarna, såväl skolledares, lärares som

bibliotekariers. Jag anser också att man på något sätt måste länka samman lärar- och bibliotekarieutbildningen. I Växjö startade 2003 en ny påbyggnadsutbildning i biblioteks- och informationsvetenskap. Utbildningen är på tre år och har ett stort inslag av pedagogik. Fortfarande är givetvis utbildningen för ny för att kunna utvärderas men det ska bli intressant att se om denna typ av utbildning kan leda till en ny syn på bibliotekarieyrket. Språkrum är nu avslutat men de erfarenheter man genom projektet erhållit kommer att vara värdefulla i det fortsatta arbetet. T.ex. resulterade Helvetesgapets forskningsspår LÄSK (Lärande via skolbibliotek) i en rapport (Textflytt och sökslump 2004) skriven av Mikael Alexandersson och Louise Limberg. Man fokuserade på elevers informationssökning och en av de viktigaste reflektionerna var att elever ofta skriver av en text utan att förstå vad de skriver om. Eleverna hade svårt att värdera källor och att vara källkritisk. Kort sagt har det visat sig vara svårt att tillämpa ett undersökande arbetssätt. Till stöd för eleverna i detta arbete kommer det i framtiden att behövas stöd både från lärare och från bibliotekarier.

Fortfarande är standarden på många skolbibliotek låg men i och med arbetet med Språkrum har processen med att medvetandegöra bibliotekets betydelse i skolan startat.

10 Sammanfattning

Syftet med denna uppsats är att undersöka lärares och skolledares attityd till skolbiblioteket. Syftet har brutits ner och konkretiserats i tre frågeställningar.

1. Vilka mål och visioner finns för skolbiblioteket bland skolledare och lärare?
2. Hur används skolbiblioteket?
3. Vilka faktorer kan ligga bakom skolledares och lärares syn på skolbiblioteket?

Som bakgrund till uppsatsen ligger grundskolebibliotekens ofta låga och ojämna standard. Nuvarande läroplan, Lpo 94, förespråkar ett undersökande arbetssätt vilket borde ha skyndat på skolbibliotekens utveckling. Så har inte skett.

Statens Kulturråd gjorde 1999 en inventering av skolbibliotekens standard. Man fann att biblioteken fortfarande sågs som en enhet vid sidan av det vanliga skolarbetet. Vid många skolor var biblioteket bemannat endast en del av skolveckan. Oftast var det en lärare som vid sidan av sin undervisning ansvarade för biblioteket. Ofta räckte tiden endast till praktiska göromål som t.ex. städning, inköp. Sällan fanns tid för pedagogiskt biblioteksarbete.

Som bakgrund till resultatdelen redovisas de styrdokument som skola (och därmed skolbibliotek) har att följa. Skollag, läroplan, kommunal skolplan och lokal arbetsplan. Sedan 1997 finns även bibliotekslagen. I skolans styrdokument nämns skolbiblioteket endast en gång, under ”rektors ansvar” som ett hjälpmedel i skolan jämte flera andra. Bibliotekslagen föreskriver ”lämpligt fördelade skolbibliotek” men lagen har fått kritik för att vara alltför luddig och tandlös. Ansvaret för skolbiblioteken vilar på kommunerna.

Behovet av ett välutrustat skolbibliotek är inget nytt. Under hela 1900-talet kan man hitta krav på ett välutrustat skolbibliotek. Ibland har läsningen lyfts fram som bibliotekets huvuduppgift ibland har det varit det undersökande arbetssättet som har poängterats. Nuvarande läroplan, Lpo 94 är allmänt skriven men genomsyras av ett förhållningssätt till kunskap och lärande där det elevaktiva undersökande arbetssättet lyfts fram. För att kunna arbeta så krävs ett bibliotek.

För att besvara mina frågor har jag gjort kvalitativa intervjuer på två skolor. Skolorna är båda 0-9 skolor, likvärdiga till elevantal. På respektive skola intervjuades rektor, bibliotekarie samt två lärare. En av skolorna har deltagit i ett av Skolverket (fr.o.m. 2003-03-01 Myndigheten för skolutveckling) drivet projekt, Språkrum.

Attityder till skolbiblioteket visar sig nog bäst i sättet hur man bedriver sin undervisning. Som teoretisk utgångspunkt och ram för arbetet har jag därför valt att analysera det empiriska materialet med hjälp av Loertschers taxonomier (värderingsskalor) för lärare och skolledare samt hans teori om det ideala skolbiblioteket byggt som ett hus samt Miles skolutvecklingsmodell. Jag har även använt mig av Kühnes olika faktorer som påverkar bibliotekets integrering i undervisningen.

Loertschers taxonomi för lärare är en värderingsskala i nio steg. Ingen nivå är bättre än den andra, däremot bör man någon gång befinna sig på varje nivå i sin undervisning. Nivå 1 innebär mycket liten kontakt med biblioteket, nivå 9 full integrering. I mitt resultat syns en klar skillnad mellan de fyra mellanstadielärarna och högstadieläraren. Det som skiljer lärarna åt är nivåerna 6-8. Dessa nivåer innebär i korthet att lärare och bibliotekarie samarbetar, dvs. man planerar, diskuterar mål och arbetsgång, genomför det praktiska arbetet samt utvärderar.

Den viktigaste förklaring till skillnad i nivå är förmodligen att högstadieläraren och bibliotekarien ingår i samma arbetslag. Bibliotekarien ingår i arbetslaget i egenskap av undervisande lärare. Merparten av de intervjuade säger att bibliotekariens legitimitet stärks om bibliotekarien samtidigt i sin tjänst är undervisande lärare.

När det gäller skolledarens bibliotekstaxonomi befinner sig Ekskolan på nivå 1 och Alskolan på nivå 1,2, 4.

Nivå 1 innebär ett basbibliotek (i praktiken ett bokrum).

På nivå 2 måste skolledningen se till att det i biblioteket finns lämplig personal och andra resurser.

På nivå 4 ser skolledningen bibliotekspersonalen som en resurs i skolans pedagogiska utvecklingsarbete.

Det som gör att Ekskolan hamnar på nivå 1 är i mångt och mycket brist på kvalificerad bemanning. Då är det också svårt att integrera biblioteket i undervisningen. Det kan lätt bli en ond cirkel. Lärare och skolledare ser inte vilken resurs ett bra bibliotek kan vara, man satsar inte pengar på det och den låga standarden bibehålls.

När man jämför de båda intervjuskolorna med Loertschers bild av det ideala skolbiblioteket som ett bygge bestående av tre byggstenar (medialager, service och undersökande arbetssätt) finner man att det endast är Alskolan som passar in i modellen. Modellen bygger nämligen på att både bibliotekarie och kanslist bemannar biblioteket. Ekskolan saknar bemanning större delen av veckan, då spelar det fina medialagret mindre roll. Alskolan har också ett välutrustat medialager men ännu viktigare, en kanslist som sköter det praktiska och en bibliotekarie som arbetar pedagogiskt.

Miles skolutvecklingsschema är en modell med fyra olika faser. Alla faser kan anses viktiga när man diskuterar attityder. De fyra faserna är: *Visionsfasen, bemyndigande, resursöverföring, problemlösning*. Vid analysen av intervjuskolorna framkommer att Alskolan "var med" i visionsfasen medan Ekskolas projekt inte riktigt var förankrat bland personalen. Detta påverkade personalens attityder negativt. Även vid resursöverföring låg Alskolan bättre till. Man hade möjlighet att överföra ekonomiska resurser vilket gjorde att man snabbt kunde se fördelen med bibliotekssatsningen.

Som en tredje teoretisk ram har jag använt mig av Kühnes fyra faktorer som kan verka underlättande eller hindrande för ett biblioteks integrering i undervisningen. Dessa faktorer är: *fysiska* t.ex. bibliotekets läge och storlek, utrustning, bemanning, ekonomi, *psykologiska*, skolledares, lärares, bibliotekaries inställning, kunskaper, personkemi, *utbildning, mål med verksamheten*. Utifrån dessa faktorer har jag gjort följande rubriker: Mål med verksamheten, Undersökande arbetssätt, Skolledarens roll, Lärares attityder, Bibliotekarien, Skolbiblioteket, Utbildning, Projekt Språkrum. Under dessa rubriker har, i olika kapitel, litteratur och intervjuresultat redovisats.

De faktorer som verkar påverka lärares attityder mest är skolledarens inställning till skolbiblioteket. Det är skolledaren som har det största ansvaret över att leda arbetet och att fördela resurser. För att lärare ska bli positivt inställda till en satsning på biblioteket krävs att de kan se att den egna undervisningssituationen gynnas.

Skolledares agerande styrs främst av ekonomi och styrdokument. Skolledare har generellt dåliga kunskaper om skolbibliotekets funktion. Skolledarna på de båda intervjuksolorna var dock väl insatta i bibliotekets funktion. Trots detta skiljde det väsentligt hur biblioteksverksamheten bedrevs.

Källförteckning

Otryckta källor

2004-01-16 - 2004-02-20

Ljudupptagningar av 8 intervjuer samt utskrifter av dessa finns i författarens ägo.

Styrdokument, finns i författarens ägo

Alskolan – Verksamhetsplan 2003-2006

Ekskolan – Skolplan för x kommun 2001-2004

Lokalt måldokument för x skola 2003

Utvecklingsplan för x-skolans bibliotek

Tryckta källor

Alexandersson, Mikael & Limberg, Louise (2004). *Textflytt och sök slump – informationssökning via skolbibliotek*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling. (Forskning i fokus).

Belfrage, Joneta (2001). Tre viktiga dokument? Ingår i Axelsson, Peter, red. *Biblioteksplaner - en idéskrift*. Stockholm: Svensk biblioteksforening. S. 11-12

Bergwall, Patrik & Edenholm, Sofia (2000). Skolbibliotekets vara eller icke vara i undervisningen. Borås: Högsk. (BHS- magisteruppsats 2000:53)

Biblioteket i grundskolan: Problemanalys och förslag till åtgärder (1980). Stockholm: Skolöverstyrelsen

Bibliotekslag: SFS 1996:1596 (1996). Stockholm: Kulturdepartementet.

Dalin, Per (1994). *Skolutveckling Teori, Bok 2*. Stockholm: Liber Utbildning.

Eliasson, Anette & Lindö, Rigmor (1999). *Det öppna lärorummet*. Stockholm: Skolverket.

Englund, Boel (1999). Lärobokskunskap, styrning och elevinflytande// *Pedagogisk forskning i Sverige*, 1999:4, s. 327-348.

Eriksson, Ulla (1995). *Undervisningsmetodens påverkan på biblioteksanvändningen: exemplet problemorienterad undervisningsmetod*. Borås: Högsk. (BHS-magisteruppsats 1995:4)

Folkbibliotekens samverkan med skolan – Rapport från en arbetsgrupp inom Folkbiblioteksutredningen (1983). Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Forskning om rektor (2000) Mats Ekholm, Ulf Blossing, Gösta Kåräng, Kerstin Lindvall, Hans-Åke Scherp. Stockholm: Skolverket

Ge rum för språket (2000). Stockholm: Skolverket.

Gomez, Elsa (1993). *Skolbibliotek – Skolfråga eller biblioteksfråga?* // Barn & Kultur, 1993 : 5, s. 102-104.

Gomez, Elsa & Swenne Margareta (1996). *Aktivt lärande med skolbibliotek: idéer och metoder för lärare och bibliotekspersonal i grundskolan*. Lund: Bibliotekstjänst i samarbete med statens skolverk.

Grundskolans regelbok 2003/2004 (2003). Stockholm: Publica.

Gustafsson, Jan (2003). *Integration som text, diskursiv och social praktik: en policyetnografisk fallstudie av möten mellan skolan och förskoleklassen*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis. Diss.Göteborgs universitet.

Gustafsson, Jan-Eric & Myrberg, Eva (2002). *Ekonomiska resursers betydelse för pedagogiska resultat: en kunskapsöversikt*. Stockholm: Skolverket.

Hjelmqvist, Bengt (1993). *Det starka biblioteket*. Lund: Bibliotekstjänst.

Holme, Idar Magne & Solvang, Bernt Krohn (1997). *Forskningsmetodik: om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur.

Kühne, Brigitte (1993). *Biblioteket - skolans hjärna? Skolbiblioteket som resurs i det undersökande arbetssättet på grundskolan*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Larsson, Pär (2004). *Lärarnas tidning* nr.5, s. 11

Limberg, Louise (1990). *Skolbibliotek för kunskap och skapande*. Stockholm: Skolöverstyrelsen och Utbildningsförlaget.

Limberg, Louise (1996). *Skolbiblioteksmodeller : Utvärdering av ett utvecklingsprojekt i Örebro län*. Borås: Valfrid.

Limberg, Louise, Hultgren, Frances, & Jarneving, Bo (2002). *Informationssökning och lärande - en forskningsöversikt*. Stockholm: Skolverket.

Limberg, Louise (2003). *Skolbibliotekets pedagogiska roll - en kunskapsöversikt*. Stockholm: Skolverket.

Loertscher, David (1988). *Taxonomies of the school library media program*. Englewood: Libraries Unlimited.

Läroplaner för det obligatoriska skolväsendet och de frivilliga skolformerna: Lpo 94 (1994). Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Läroplan för grundskolan, Lgr 80 (1980). Stockholm: Liber/Utbildningsförlaget.

Miles, M. B. (1998). Finding Keys to School Change: a 40-year Odessey. Ingår i *International Handbook of Educational Change*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. S. 37-69

- Myrstener, Mats (1998). *På väg mot ett stadsbibliotek*. Borås: Valfrid.
- National Encyklopedin (1990). Höganäs: Bra böcker. Bd 2, s. 104-105: Attityd
- National Encyklopedin (1996). Höganäs: Bra böcker. Bd 19, s. 531: Vision
- Nationell kvalitetsgranskning av skolan* (1999). Stockholm.
- Nielsen & Olofsson (2002). ”...alltså vad menar du egentligen med informationssökning ?...”. Borås: Högsk. (BHS- magisteruppsats 2002:21)
- Nilsson, Monica (1998). *Skolbiblioteket – skolans informationscentrum*. Lund: Studentlitteratur.
- Nilsson, Monica (2003). *Informationsfärdighet i skolan*. Lund: Bibliotekstjänst.
- Norstedts svenska ordbok* (2003). Göteborg: Språkdata och Norstedts ordbok
- Ottervik, Gösta & Möhlenbrock, Sigurd (1973). *Svenska bibliotek - Historia, organisation, funktion*. Lund: Bibliotekstjänst.
- Redovisning av Språkrum: uppdrag till Statens skolverk och Myndigheten för skolutveckling* (2004). Stockholm: Myndigheten för skolutveckling
- Repstad, Pål (1999). *Närhet och distans: kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Samverkande styrning* (2001). Stockholm: Utbildningsdepartementet. (Ds: departementsserien, 2001:48).
- Skoglund, Lena (1981). *Från folkskolebibliotek till läromedelscentral*. Borås: Högskolan i Borås.
- Skoglund, Lena (1986). Bibliotekarien och barnen. Ingår i Renborg, Greta, red. *Bibliotekarierollen i förändring*. Stockholm: Stockholms stadsbiblioteks skriftserie 1986:1. S. 23-32
- Skolbiblioteken i Sverige: kartläggning, analys och probleminventering* (1999). Stockholm: Statens Kulturråd.
- Skolbibliotek i Sverige: sammanfattning och uppföljning 1999-2001* (2001). Stockholm: Statens Kulturråd.
- Skollagen med kommentarer* (2002). Stockholm: Gothia.
- Tid för lärande: rapport från Helvetesgapet, ett skolutvecklingsprojekt i Språkrum* (2003). Stockholm: Myndigheten för skolutveckling

Tillberg, Ulrika (2003). *Ledarskap och samarbete- en jämförande fallstudie i tre skolor*. Stockholm: Ekonomiska forskningsinstitutionen vid Handelshögskolan.

Tynell, Knut (1927). *Skolbiblioteket, dess skötsel och dess plats i skolarbetet: en handledning*. Stockholm.

Åberg, Åke (1982). *Folkbibliotekens historia intill 1960-talet. I Folkbibliotek i tal och tankar*. Stockholm: Biblioteksutredningen

Elektroniska källor

Ekström, Anette (2002). *Arbetsplan för biblioteket: Några tankar kring betydelsen av en arbetsplan för verksamhetsutveckling*.
www.skolutveckling.se/utvecklingsteman/skolbiblioteket/pdf/Arbplan_final.pdf [2004-10-12]

Omstedt, Britt (2002). *Bilden av skolbibliotek och skolbibliotekarien i platsannonser 1997-2001*.
www.skolutveckling.se/utvecklingsteman/skolbiblioteket/pdf/platsannonser_omstedt.pdf [2004-10-12]

Scherp, Hans-Åke (2003). *Skolutveckling utifrån ett lärarperspektiv*. Myndigheten för skolutveckling. www.skolforskning.se [2004-02-06]

Bilaga 1

Intervjumanual till rektor/skolledare

1. Berätta om skolbiblioteksverksamheten på er skola!
2. Hur kom det sig att ni började satsa mer på skolbiblioteket?
3. (Ekskolan) Vad har er medverkan i Skolverkets projekt haft för betydelse för er skolbiblioteksutveckling?
4. Hur ser du på skolbibliotekets roll i skolans verksamhet (pedagogisk, social etc.)?
5. Vad är det som påverkar biblioteksutvecklingen på en skola?
6. Hur stor betydelse har rektor, bibliotekarie, lärare?
7. Vilken praktisk betydelse har styrdokument som Lpo 94, kommunal arbetsplan, lokal arbetsplan?
8. Vilka svårigheter finns när det gäller biblioteksutveckling? Vad har varit det svåraste på er skola?
9. Hur gör man som rektor för att påverka sin personal att arbeta mot ett nytt mål?

Bilaga 2

Intervjumanual till lärare

1. Hur använder du skolbiblioteket?
2. Hur upplever du den skolbiblioteksutveckling som skett på er skola? Vad har den inneburit för dig och din undervisning?
3. Hur kom det sig att ni gjorde en satsning på biblioteksverksamheten? Varifrån kom initiativet? Var det ett gemensamt beslut?
4. Är en satsning på biblioteket acceptabel om det innebär att ekonomi omfördelas dvs. läromedelspengar går till biblioteket, lärartimmar blir bibliotekarietimmar? Motivera.
5. Vad anser du om skolbibliotekets roll i skolans verksamhet?
6. Vilken praktisk betydelse har styrdokument som Lpo 94, kommunal arbetsplan, lokal arbetsplan?
7. (Ekskolan) Vad har er medverkan i Skolverkets projekt haft för betydelse för er skolbiblioteksutveckling?
8. Vad är det som påverkar biblioteksutvecklingen på en skola?

Bilaga 3

Intervjumanual till lärarbibliotekarie

1. Berätta om skolbiblioteksverksamheten på er skola!
2. Hur kom det sig att ni valde att satsa mer på skolbiblioteket?
3. (Ekskolan) Vad har er medverkan i Skolverkets projekt haft för betydelse för er skolbiblioteksutveckling?
4. Hur ser du på skolbibliotekets roll i skolans verksamhet?
5. Vad är det som påverkar biblioteksutvecklingen på en skola?
6. Hur stor betydelse har rektor, bibliotekarie, lärare?
7. Vilken praktisk betydelse har styrdokument som Lpo 94, kommunal arbetsplan, lokal arbetsplan?
8. Vilka svårigheter finns vad gäller biblioteksutveckling? Vad har varit det svåraste i ert fall?